

Podborský, Vladimír

Jihomoravská halštatská sídliště - I

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická.
1970, vol. 19, iss. E15, pp. [7]-102

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110122>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR PODBORSKÝ

JIHOMORAVSKÁ HALŠTATSKÁ SÍDLIŠTĚ — I

Velké množství různorodého a nestejně hodnotného archeologického materiálu, získaného za poslední století několika generacemi vlastivědných i odborných pracovníků na halštatských sídlištích jižní Moravy, nebylo dosud publikačně téměř ani povšimnuto. Vzal jsem si za úkol shromáždit tento materiál a využít ho k poznání všech stránek hmotné kultury halštatského lidu. Vlastním podnětem k této práci byl mi výzkum osady u Těšetic na jižní Moravě, který v letech 1956—1958 prováděl Prehistorický ústav brněnské University a jež mi připadlo zpracovati.¹

Jihomoravský halštat, jak bude dále časově i geograficky vymezen, je nejčastěji spojován s horákovskou kulturou, nazvanou tak prvně roku 1941 J. Böhmem² a zpracovanou v rukopisné disertaci 1952 J. Nekvasilem³ a později shrnutou M. Šollem.⁴ Problematika horákovské kultury se však splétá se „starohalštatskými“ kulturami (velatickou, podolskou) a na druhé straně se dotýká latěnu. Tato práce nezabírá úsek mladší doby bronzové (velatickou kulturu), z několika důvodů však nebylo možno pominout pozdní dobu bronzovou (stupeň HB); jde jednak o samo poznání stupně HB na jižní Moravě, jednak o kontinuitu vývoje mezi HB a HC (o otázku vzniku horákovské kultury), i o řadu výšinných sídlišť, na nichž se HB s vlastním halštatem prolíná a která je třeba zvláště pečlivě posuzovati. Hlavní pozornost je ovšem věnována sídlištím HC-D a sídlištím pozdněhalštatským, pro něž používám také názvu horákovská,⁵ i přes to, že vztahení tohoto termínu na pozdní

¹ Tato stať je upravenou verzí mé kandidátské disertace Jihomoravská halštatská sídliště I—III z roku 1963. Děkuji vedoucímu katedry prehistorie fil. fak. UJEP v Brně prof. dr. Františku Kalouskovi za poskytnutí těšetickeho materiálu ke zpracování, i za péči a rady, které mé práci věnoval. Při přípravě do tisku jsem dále využil připomínek oponentů prof. dr. Josefa Poulška, člena korespondenta ČSAV a dr. Miloše Šolleho, jimž touto cestou rovněž upřímně děkuji za oponenturu práce. — Z technických důvodů nebylo možno otisknout práci v plném rozsahu; v tomto čísle SPFFBU je pojednáno o sídlištích s hlediska geomorfologického, katastrálního a urbanistického a zejména pak je podán rozbor sídlištní keramiky v rozpětí stupňů RHB — HD/LA. V následujícím čísle SPFFBU bude připojen ještě rozbor dalšího, zejména kovového, kostěnného a kamenného inventáře jihomoravských halštatských sídlišť, shrnutá relativní chronologie, podán závěr studie a připojen stručný soupis evidovaných sídlišť (zejména též popisy hradisek).

² Kronika objeveného věku, Praha 1941, 367.

³ Horákovská skupina mohylového lidu na jižní Moravě I—III, Brno 1952.

⁴ Jižní Morava v době halštatské, PA XLVI (1955), 101 ad.

⁵ Mám zato, že za dnešního stavu vědy je nutno přijmout označení horákovská kultura (nikoli skupina či typ), vzhledem k jejímu vzniku, kulturní náplni i odlišnosti od kultur kalenderberského středodunajského okruhu; vztahení názvu horákovská kultura na období pozdněhalštatské považuji za logické, neboť v celé hmotné kultuře, na sídlištích i na některých pohřebištích lze prokázat kontinuitu vývoje z klasického horákovského stupně do doby pozdněhalštatské.

období bylo dosud neobvyklé. Rozlišuji 3 hlavní stupně horákovské kultury, starší, střední a pozdní, z nichž zejména oba poslední mají delší vývoj, členitelný do vývojových fází. Pozdní stupeň, označovaný jinak též jako pozdněhalštatský či halštatsko-laténský, se kryje s nástupem nových kulturních prvků v hmotné kultuře někdy po roce 500 př. n. l. a s přežíváním halštatského podloží v době po příchodu Keltů na jižní Moravu; v sídlištním materiálu však lze pozorovat zřejmou vývojovou kontinuitu ze 2. do 3. stupně horákovské kultury.

Horákovskou kulturu v tomto širokém pojetí chápu jako celkem jednotný geografický komplex, jsa si při tom vědom jejích lokálních odstínů;⁶ přítomnost vlastní kalenderberské kultury (Mikulovsko) a bernhardstahlského typu (Břeclavsko) na jižní Moravě, na niž upozornili M. Šolle a J. Nekvasil,⁷ není třeba zvláště bráti v úvahu, neboť se v rámci sídlištního materiálu podstatně neprojevila.

Dějiny výzkumu

Sídlištní výzkum není ani v případě halštatu dosud na potřebné úrovni a sotva může stačit k rekonstrukci obrazu ekonomiky dané společnosti. Naléhavě se pocítuje potřeba větších odkryvů zejména na hradiscích, kde moderní výzkum dosud vůbec prováděn nebyl. To překvapuje tím více, že mnohá halštatská hradiska byla objevena a některá i prokopávána již v poslední čtvrtině 19. století (Brno-Obřany, Křepice, Oslavany-Náporky).

Do první války, kterou lze považovat za předěl v dějinách našeho výzkumu, se datuje drobný regionální průzkum řady lokalit, zájem o mnohá hradiska i živelný výzkum na některých z nich. Je to období, které se přirozeně nemohlo povznést nad horizont drobné popisnosti, příznačné zejména pro obě práce o hradiscích, I. L. Červinkovu a J. Kniesovu.⁸ Řada halštatských lokalit byla zkoumána tehdy také J. Palliardim na Znojemsku — mnohdy jako vedlejší produkt při výzkumech neolitických (Jevišovice-Starý Zámek, Štěpánovice); z těchto výzkumů pochází dodnes značně důležitý materiál, většinou dosud neznámý, zároveň však značně znehodnocený tím, že není k dispozici jeho dokumentace. J. Palliardi si při tom byl vědom závažnosti sídlištních výzkumů, nutnosti pozorování situace přímo v terénu i zachování sídlištních celků,⁹ jeho vědecký zájem však byl soustředěn jiným směrem. Svůj široký rozhled však osvědčil výstižnou charakteristikou halštatských zemnicových sídlištních objektů,¹⁰ kterou je možno i dnes velku potvrdit. Na Moravskokrumlovsku pracoval v tomto období J. N. Woldřich (záhy po Wankelově objevu Leskounu u Olbramovic sbírá na tomto nalezišti, při čemž neslavnou roli tu hraje i nákup falsifikátů¹¹), na Oslavansku pak V. Čapek, kladoucí si za úkol dokázat starobylé

⁶ Sám jsem na tyto lokální odstíny upozornil ve Sborníku II AÚ ČSAV Brno (Vildomečův sborník), 1963, 49.

⁷ M. Šolle, AR 3 (1951), 349; *tjž*, PA XLVI-1 (1955), 106; *tjž*, O chronologii pravěku Československa, NM Praha 1956, 37; J. Nekvasil, disertace I, 247 ad.

⁸ I. L. Červinka, Pravěká hradiska na Moravě, Kroměříž 1896; J. Knies, O některých předhistorických hradistiích na Moravě, ČVMSSO 19 (1902), 55—61.

⁹ Svědčí o tom jeho stať v ČVMSSO 12 (1895), 96, kde praví: „... materiál odtud pocházející nejsou pouze nálezy po cihlách nasbírané, nýbrž, že z převážné většiny jsou kořisti bádání soustavného, jež po mnohá léta na sídlišti tomto (Hodonice) konám. — Následkem toho jsou okolnosti nůze uvedené, byť v mnohém ohledu i překvapovaly, přesně zjištěny.“

¹⁰ *Ibidem*, 129.

¹¹ Pro ilustraci uvádím stať J. Kniese (Pravěk IV, 1908), kde na str. 14 popisuje výrobu fals takt: „Znamenitými nálezy, hlavně bronzů, ano i zlata povzbuzeni jsouce kopali zde lidé

osídlení též v hornatých oblastech jihozápadní Moravy¹² a po něm i J. Knies (Náporky u Oslavan, Kramolín, Mohelno, Senorady). Velký význam — i přes běžné dobové nedostatky — měly výzkumy členů brněnského Muzejního spolku na Brněnsku, zejména přímo na obránském Hradisku;¹³ jim (hlavně J. Kniesovi, J. Slovákovi a později I. L. Červinkovi) také patří zásluha na získání množství materiálu ze strategicky důležitého hradiska u Křenovic.

V období prvé republiky pokračuje na Znojemsku ve výzkumu také halštatských sídliště F. Vildomec (Křepice, Suchohrdly-Starý Zámek), mimořádné důležitosti nabyl léty jeho výzkum na Lamperce u Střelic a Slatiny.¹⁴ Tamní sídliště počítalo patrně na 50 objektů a představuje dosud největší otevřené horákovské sídliště. Teprve roku 1935 objevil J. Hrbek jedno z největších halštatských hradisek „Šance“ u Plavče. Na Krumlovsku a Oslavansku pracovali tehdy J. Kaufmann, V. Gross a J. Pešťál (Vedrovice, Kramolín), na Bučovsku zejména M. Chleborád (Křížanovice). — Větší výzkumy se daly i na Brněnsku, kde kromě obránského Hradiska (E. Vodička, F. Adámek) je nutno jmenovat ještě výkopy na Holém kopci u Maloměřic (J. Skutil), u Ostopovic a Troubska (F. Mikulášek) a Tvarožné (J. Poulík).

Po druhé světové válce došlo k řadě větších terénních prací: na Znojemsku to byl výzkum Prehistorického ústavu brněnské University v Těšeticích (vedoucí výzkumu prof. F. Kalousek), při němž byla odkryta drobná venkovská osada horákovské kultury (obr. 8) a zachyceno i příslušné pohřebiště; totéž pracoviště konalo ještě práce na sídlištích u Prosiměřic (R. M. Pernička), Bezkova a Plavče (V. Podborský), kde se podařilo zachytit doklady halštatského železářského hutnictví, vázaného na místní přírodní zdroje. Z Krumlovska jsou přínosem výzkumy AÚ ČSAV, zejména zachycení hospodářského komplexu u Rybník (M. Šolle) a sídliště u Skalice (J. Říhovský) a také záchranný výzkum postupně ničeného Leskouna (J. Nekvasil, J. Ondráček). Na Brněnsku pak pobočka AÚ v Brně prováděla výzkumy v Brně-Řečkovících (R. Tichý) a Brně-Králové Poli (J. Nekvasil). Též řada jednotlivých sídelních objektů, zachráněných v různých částech jižní Moravy, přinesla důležitý materiál (Smolín, Lovčičky, Kurdějov, Drysice); posléze pak byla zjištěna řada horákovských sídlišť i na Břeclavsku (Bulhary, Podivín, Lanžhot), do té doby opomíjeném.

Z podaného stručného přehledu je dostatečně patrná nesystematičnost a náhodnost většiny dosavadních prací; nicméně je však zřejmé, že pramenná základna se rozrostla již natolik, že může být východištěm ke shrnutí dosavadních znalostí o jiho-moravských halštatských sídlištích. Toto shrnutí může být zároveň ukazatelem potřeb nových vhodných terénních výzkumů.

z okresu na svou pést a chtěje vyhověti poptávce po starožitnostech a neuspokojeni výkopy, připadli na myšlenku vyráběti podobné starožitné předměty způsobem umělým. Aby ráz starožitný byl zachován, brali ku výrobě kostěných předmětů kosti na hradisti vykopané tmavou barvou význačné; přesleny hnětli a pálili v chlebové peci, kamenné mlaty vrtali u místního kováře. Materiál k nim poskytly jim nejdříve pískovcové žernovy z Leskounu, když nestačily, chodili do lomů v okolí Krumlova. Marně varoval jsem tehdy v Brně před koupí podobných předmětů; falsifikáty docházely odbytu nejen v hlavním městě moravském, nýbrž zaváženy i do Vídně, ano zřízena na místě i jakási agentura, již v čele stála bývalá hostinská Zábrdovská, která falsa i originály po dědině sbírala a do Vídně vozila Dru Woldřichovi a do Dvorního musea.“

¹² V. Čapek, ČVMSO 1 (1884), 123; srov. též J. Skutil, Ročenka VIII Krajinského musea ve Velkém Meziříčí, 1941, 9.

¹³ Historii výzkumů této lokality podal F. Adámek v díle Pravěk hradisko u Obřan (dále jen Hradisko), Brno 1961, 21 ad.

¹⁴ Velké pozornosti se těšila zejména střelická spona s kuželkami, publikovaná samotným nálezcem (F. Vildomec, ČVMSO 45, 1932, 37 ad.).

Nálezový katastr jihomoravských halštatských sídlišť

Soupis nalezišť, podaný v závěru této statě, vymezuje nálezový katastr jihomoravských halštatských sídlišť zhruba v tomto geografickém rozsahu: Koncentrace sídlišť je patrna v pruhu od Znojemska na Moravskokrumlovsko, Oslavansko a Brněnsko: řídní síť lokalit je na Moravskobudějovicku, Bučovicu a Kloboucku, zatímco dolní povodí Svratky je téměř sterilní. Prázdný pruh, široký asi 20 km, je také po levém břehu Dyje, od Hodonic až po Břeclavsko. Slabé osídlení zjišťujeme též v dolním povodí říček Trkmanky a Stupavy: zde se arci směrem k povodí Moravy blížíme do oblasti zatím velmi málo známé a v prostoru od Kyjova a Veselí n. M. k severu obsazené vesměs již lužickým lidem. Oblast jižně dyjského oblouku od Frélichova a Novosedlí po Lednici a Břeclav nese zatím rovněž jen řídké halštatské osídlení, které M. Šolle váže spíše již k vlastní dolnorakouské kalenderberské kultuře (Mikulov-Mušlov, Mikulov-Turold).

Popsaný rozsah halštatských sídlišť není nikterak v rozporu s rozložením nálezů hrobových;¹⁵ je dokladem vázanosti halštatských zemědělců na středně vysoko položené terény, zatímco roviny, nížiny a zaplavované oblasti (dolní Podyjí) zůstávaly prázdné. Rozsah nalezišť ukazuje, že přijatelnější než inundační terény byly členité pahorkaté kraje, i výběžky Českomoravské vrchoviny s místy, položenými až přes 400 m nadm. v. (Vysočany, Slavonice, Vacenovice). To lze vysvětlit především potřebami tehdejší ekonomiky, přírodním prostředím a klimatem vhodným pro zemědělsko-pastevnické formace s místními řemeslnými výrobami. Vedle objektivních sídlištních podmínek má koncentrace halštatských sídlišť v uvedených výše položených oblastech své pozadí i v regionálním výzkumu, který se tu již od samého počátku terénní archeologie hojně rozvinul, zatímco např. v dolním Podyjí prováděn nebyl; obě skutečnosti — neexistence sídlišť i nedostatek jejich výzkumů — ovšem spolu úzce souvisejí.

Srovnajme nyní nálezový katastr po hlavních časových horizontech,¹⁶ v sídlištních nálezech postížitelných:

Sídlištní materiál stupně HB je mi zatím znám z 52 jihomoravských lokalit; sídliště stupně HB se značně koncentrují na Brněnsku (45 %), jsou však známa i ze Znojemska a Moravskokrumlovsko a pak ze severovýchodní periferie celého katastru. Z celkového počtu lokalit je zřejmé, že stupeň HB nepřináší úbytek populace oproti předešlému stupni (z HA je uváděno z jižní Moravy cca 45 sídlišť), spíše naopak; katastr pozdněbronzových sídlišť se zřejmě neliší od rozsahu horákovských sídlišť; nelze říci, zda i tato sídliště budou postupovat na severozápad až na samu periferii a také na Břeclavsku jich zatím není. Nejseverněji vysunutá podolská sídliště, známá však pouze z náhodných nálezů, jsou až u Babic a Obory na Blanensku a v Moravských Kněnicích a Malhostovicích na Tišnovsku. Jsou dokladem posunu populace stupně HB povodím Svitavy a Svratky k severu, nikoli ovšem ve smyslu starší koncepce prospektorského pronikání do železnorudných oblastí na Blanensko. Kulturního postavení keramiky HB se dotkneme v dalším.

Starý horákovský stupeň je znám doposud jen z ojedinelých lokalit a proto nelze o jeho nálezovém katastru blíže pojednat.

Střední stupeň (horákovská kultura v užším slova smyslu) obsahuje již značný

¹⁵ M. Šolle, PA XLVI-1 (1955), mapa na str. 127.

¹⁶ Jak později vyplyne z rozboru keramiky, lze ve shromážděném fondu rozlišit po stupni HB a zatím nálezově úzkém stupni starohorákovském zejména 2 výrazné úseky: stupeň klasický a pozdní.

počet lokalit (40; skutečný počet je asi daleko větší, neboť v tomto čísle nejsou zahrnuty lokality bezpečně horákovské, avšak nezařaditelné do jednoho z našich tří stupňů této kultury). Řada jeho sídlišť je rozložena na Znojemsku (Hodonice, Bezkov, Těšetice, Tvořihráz) až Krumlovsku (Rybníky, Skalice), při čemž nelze říci, že by se posouvala až na periferii katastru, jako je tomu ve stupni pozdním. Rovněž Brněnsko má nyní husté osídlení (Ostopovice, Brno-Královo Pole, Brno-Řečkovice), aniž by bylo možno zatím konstatovat kontinuitu se sídlišti podolskými, na Brněnsku částmi. Málo známe situaci na Bučovsku a také východně Trkmanky jsou k dispozici jen izolované nálezy. Na jižních svazích Ždánického lesa, na Kloboucku, jsou bezpečná středohorákovská sídliště (Kurdějov, Šitbořice). Také Břeclavsko má typické celky (Podivín, obj. 2; Bulhary, obj. 5).

Pozdní sídliště jsou relativně nejpočetnější (50; v tomto čísle opět nejsou zahrnuty bezpečně nezařaditelné lokality); snad je to dáno dlouhým trváním tohoto stupně, i tím, že se znovu intenzivně osidlují hradiska. Naleziště jsou nyní rozložena po celém vhodném sídlištním prostoru, lze však pozorovat jednak jejich posouvání na severozápadní periferii (Vysočany, Jaroměřice, Jevišovice, dokonce snad Slavonice), jednak jejich expansivní postup Posvitavím k severu (Bořítov, Habrůvka-Býčí skála), a k severovýchodu (Křenovice, Kněždub-Šumárník).¹⁷ Srovnáme-li rozsah pozdně-halštatských sídlišť s katastrem plochých keltských pohřebišť¹⁸ na jižní Moravě vtírá se na prvý pohled myšlenka, jakoby halštatské obyvatelstvo ustupovalo před keltskou mocí zejména na západní periferii dříve držného katastru.

Typy sídlišť

Sídliště jsou nejčastěji prostá, zřejmě většinou agrární, nebo ojedinele výrobní, avšak i výšinná (opevněná) a jeskynní. Výšinná sídliště nelze označovat paušálně jako hradiska, neboť někdy na nich nelze bez výzkumu fortifikaci bezpečně dokázat. Jejich charakter a funkce jsou zatím v podstatě neznámy, podobně jako jejich vztah k sídlištním prostým.

Jeskynní sídla doby halštatské na jižní Moravě jsou spíše jen kuriozitou; jde především o sídlištní nálezy, příp. i vrstvy v některých jeskyních Moravského Krasu (Babice-Výpustek, Habrůvka-Býčí skála, snad i Pekárna); jiné jeskynní sídliště je uváděno z Mikulova-Turoldu. Datování jeskynních sídlišť je ztíženo povahou dochovaného materiálu, jisto však je, že jeskyni bylo využíváno již ve stupni HB (Výpustek) a ještě i ve velmi pozdním období (Býčí skála). Zdá se, že k použití jeskyně za sídliště docházelo zcela náhodně a jen ve zvláštních případech (úkryt, dílna, kultišťe).

Výšinná sídliště

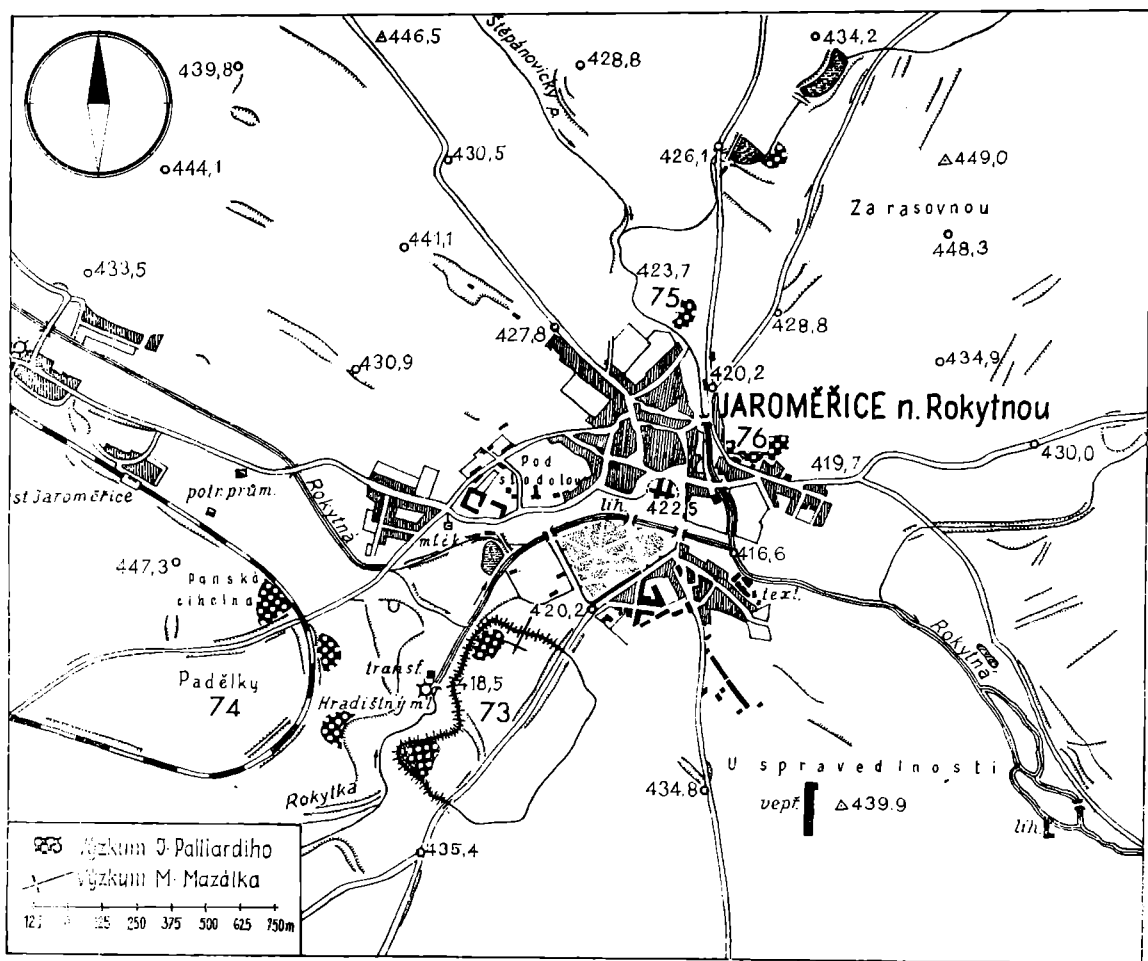
Výšinná sídliště byla dosud chápána obecně jako halštatská. Chceme-li je však uvést do vztahu s ostatním osídlením, musíme je především přesně datovat; to je zhusta velmi obtížné, buď pro nedostatek nálezů vůbec, nebo proto, že z mnohých míst pochází materiál více stupňů (často i více kultur) a není jisto, v kterém stupni

¹⁷ Jak poukázal J. Nekvasil (Sborník ČsSA 2, 1962, 144 ad.) je na této severovýchodní periferii horákovského katastru pravděpodobně i řada dalších lokalit.

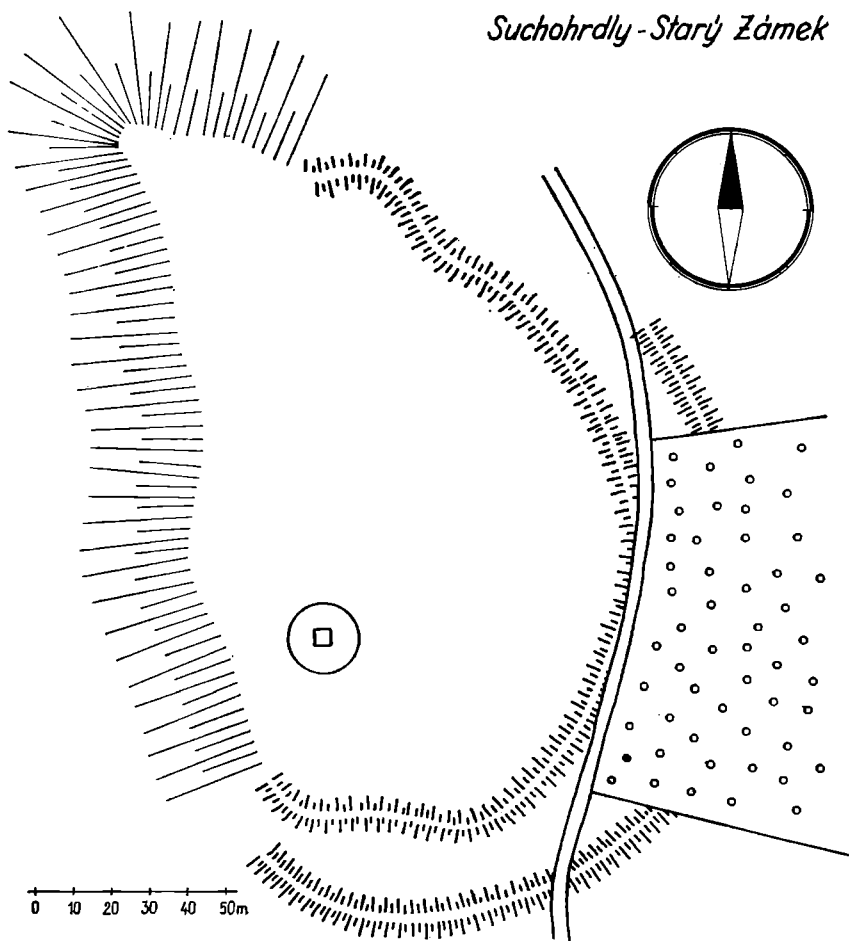
¹⁸ J. Filip, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, 68 ad., obr. 19.

(ba dokonce v které kultuře) byla vybudována fortifikace, čili v které době poloha plnila funkci hradiska. Každopádně však výšinná sídliště vykazují dva hlavní morfoloické rozdíly; rozlehlá hradiska — drobné polohy a hradiska členěná na akropoli a předhradí — místa nečleněná. Rozdíly jsou i ve způsobu fortifikace samé, ta však dosud byla zkoumána jen řídce a mnohdy je zcela nedatovatelná.

Poněvadž výšinná sídliště zasluhují podrobného rozboru a nadto většina je jich dosud známa nedostatečně, podávám v závěru práce v rámci soupisu nalezišť jejich podrobný popis (srov. též obr. 3 a 4). Ze soupisu hradisek je patrné, že výšinné polohy byly užívány zejména ve stupni HB a pak v pozdním horákovském stupni.

Obr. 1. Jaroměřice nad Rokytnou. — Situační plán Hradiska a přilehlých halštatských sídlišť (použito plánu St. Vejtasy a dokumentace M. Mazálka). — Situationsplan des Burgwalles und der beiliegenden hallstattzeitlichen Siedlungen. — (Kresba A. Šik.)

Suchohrdly - Starý Zámek

Obr. 2. Suchohrdly. — Plán hradiska Starý Zámek v lese Purkrábka. — Plan des Burgwalles „Starý Zámek“ im Walde „Purkrábka“. — (Kresba P. Mišustov a A. Šik.)

Do HB je možno bezpečně zařadit tato výšinná sídliště: Brankovice (13),¹⁹ Brno-Líšeň, Staré Zámky (23), Brno-Obrány, Hradisko (31), Brno-Obrány, Skály (32), Křepice (87), Plaveč (131) a Suchohrdly, Starý Zámek (159), Suchohrdly, Deblínek (157) a pravděpodobně sem patří i Kramolín (84), Mohelno (108), Olbramovice, Leskoun (121), snad i Znojmo-Hrad (191) bylo v HB osídleno a na Hradišti sv. Hypolita ve Znojmě (192) se v HB pohřbívalo,²⁰ fortifikace je tu však zřejmě starší.²¹ —

¹⁹ Číslo za lokalitou koresponduje s číslem v soupise sídlišť, uvedeném na konci práce (viz pozn. č. 1).

²⁰ F. Kalousek, SPFFBU C 2 (1955), 13–14, tab. VII : 2.

²¹ Podle výzkumů na lokalitě z let 1954–57 lze starší fortifikaci ve Znojmě-Hradišti datovat do stupně BD/HA.

Z uvedených poloh poskytla kromě materiálu stupně HB také (byť sporadicky) horákovský materiál tato hradiska: Brno-Obřany, Hradisko i Skály, Kramolín, Křepice, Olbramovice, Znojmo-Hrad, sporadicky i Plaveč a Suchohrdly-Starý Zámek; na Starém Zámku u Sochohrdel byla kromě toho ve druhém horákovském stupni vybudována mohyla s bohatým velmožským pohřbem (obr. 21).

V horákovském období (většinou až ve 3. stupni horákovské kultury) byla osídlena hradiska: Diváky (47), Jaroměřice (73), Jevišovice (77), Kněždub-Šumárník (81), Křenovice (85), Oslavany-Náporky (126), Vedrovice-Mokřý žleb (180), Vysočany (189), pravděpodobně pak i obě drobné polohy u Borkovan (8, 9), hradisko u Bosonoh (12) a u Zastávky u Brna (190). Z nich většina nemá materiál vysloveně závěrečného horizontu halštatské kultury (typu Prosiměřic, či Tvarožné — viz dále), vcelku však lze jejich inventář položit spíše vždy do třetího stupně. Je ovšem skutečností, že některá tato hradiska (prokazatelně zejména Jaroměřice) byla osídlena již ve středním horákovském stupni.

Zbývající výšinné polohy (Brno-Líšeň-Chochola, Hornice, Senorady a Slavonice) poskytly zatím materiál toho druhu, že je nelze zodpovědně blíže datovat.

Z hradisek stupně HB byla dosud zkoumána čtyři: Brno-Obřany, Brno-Líšeň-Staré Zámky, Křepice a Plaveč, na olbramovickém Leskounu současně výzkum ještě probíhá. Obřanské i plavečské hradisko jsou typy rozlehlých fortifikačních center (plocha 42 ha a 39 ha), jejichž opevnění byla v HB prokazatelně vybudována.²² Obě jsou vlastně velkými, ale poměrně plochými ostrožními polohami, i když různého typu; obřanské je na výspě vysunutě nad meandrující Svitavou, plavečské naostro žně sevřené tokem Jevišovky a dvěma potoky. Opevnění je účelně přizpůsobeno terénu; v Obřanech val (dnes terasa) lemují celou plochu, v Plavci přetíná val s branou šíjí na nejúžším místě, čímž vytváří akropoli a vnější val pak uzavírá předhradí; povaha výzkumu zatím nedovoluje soudit, zda toto členění je vytvořeno záměrně pro společenské potřeby obyvatel, či je-li náhodně podmíněno přirozenou členitostí ostrožny. Všechna ostatní vzpomenuť hradiska HB jsou oproti uvedeným podstatně menší: výstižně je lze označit — v poměru k mnohým pozdněhalštatským „miniaturám“ — jako středně veliká (rozsah kolem 10 ha); snad jen brankovické je neobyčejně malé. Všechna tato hradiska jsou nečleněná, i když je u některých možno konstatovat zdvojení fortifikace (Suchohrdly, Křepice, Kramolín). Vesměs jde opět o výhodné ostrožní polohy, vysunutě buď nad meandrující řeku (Suchohrdly, Kramolín), či svírané soutokem dvou (Křepice) nebo i tří toků (Brno-Líšeň, Mohelno). Plošina ostrožny, vhodná pro osídlení, je pravidelně ze tří stran chráněna přirozenými srázy a tam, kde přechází šíjí v otevřený terén, bývá umělé opevnění (obr. 3). V ojedinělých případech je ostrožna tak dokonale uzavřena srázy (Mohelno), že jakákoliv fortifikace tu byla již zbytečná.

Výšinné polohy osídlené v pozdním horákovském stupni jsou sice rovněž různorodé, ale zdá se tu rýsovatí typ miniaturního ostrožního hradiska (plocha kolem 400—1000 m²), v němž se může tušit sídlo menší společenské jednotky (Diváky, Oslavany, Vedrovice, Vysočany, Jevišovice, Bosonohy, Zastávka u Brna, Borkovany). Ve všech uvedených případech však nelze říci, že by fortifikační systém bezpečně pocházel z pozdního halštatu: zdá se totiž býti značně primitivní (přepažení šíje

²² Pro obřanské Hradisko je k dispozici datování hradby metodou C₁₄ (z roku 1959): Gro 820 ± 70; srov. F. Adámek, ČMMB XLV (1960), 69 ad.; *tjž.*, Hradisko, 32. — Z vnitřního valu hradiska u Plavče pochází typický střepový materiál stupně HB a kromě toho je celá poloha i s opevněním nepřímo datována neexistencí jiných kultur (vyjma sporadických střepů pozdně-lengyelských a pak horákovských), srov. SPFFBU E 13 (1968), 104 ad.

ostrožny či hřbetu z jedné nebo z obou stran příkopem a valem) a může pocházet již z mnohem starší doby (eneolit, starší bronz). Fakt, že např. na Šumárníku pozdněhalštatské osídlení zřejmě fortifikaci nepoužívalo²³ by mohl vésti k závěru, že šlo jen o výhodné terénní polohy, které v halštatu buď vůbec nebyly opevněny, či kde se jen využívalo fortifikace starší. V případě Divák, Zastávky u Brna a snad i Borkovan (kde jsou doloženy pouze halštatské nálezy) ovšem nutno počítat s umělým opevněním ad hoc; tato drobná pozdněhalštatská hradiska bychom pak mohli srovnávat se současnými jihočeskými hradisky, která charakterisoval J. Maličský.²⁴ Odlišné je Hradisko u Jaroměřic a Křenovic, obě značně velká a zřejmě též opevněná po celém obvodu. Jako v HB obránské Hradisko, tak nyní zejména objekt jaroměřický byl nade vsí pochybnost centrem značné koncentrace osad v těsné blízkosti, takže bychom mohli uvažovat o hrazeném, snad již ne výhradně agrárním útvaru, zásobovaném zemědělským týlem. Je prokázáno, že tu nejde o refugium, nýbrž o relativně hustě osídlené místo s doklady výroby (keramika, železářství, kovářství, textilnictví). S jistými výhradami by bylo možno totéž říci o hradisku křenovickém, zejména s ohledem na připojené tratě Trávníky, Koráb a na nálezy v cihelně pod Hradiskem.

O konstrukcích halštatských hradeb z jižní Moravy víme dosud velmi málo. Jisté údaje jsou o hradbách ze stupně HB:

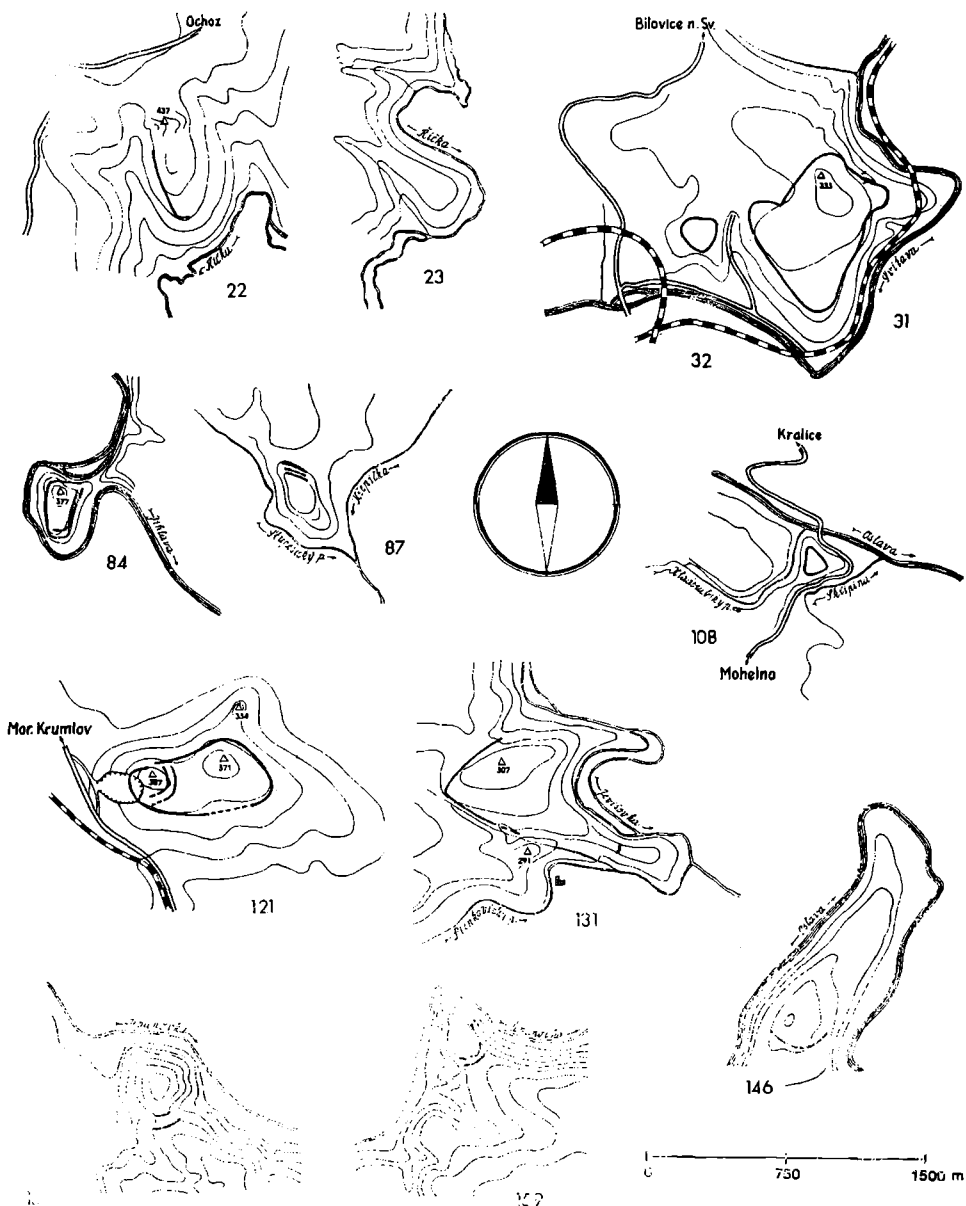
Výzkum vnitřního valu plavečského hradiska (řez A — srov. SPFFBU E 13, 1968, 105, obr. 3) přinesl dosud tato zjištění: Hradba byla zbudována na souvislé kulturní vrstvě, mocné 25—40 cm a nasedající na skalní podloží; tato kulturní vrstva obsahovala typický střepový materiál stupně HB stejně jako vlastní násyp valu, takže časová diference mezi oběma objekty nemohla být veliká. Vlastní hradba, jejíž dnešní destrukční vlna je 10 m široká, s korunou 2 m nad úrovní spodní kulturní vrstvy, byla konstruována z kamenné zdi, hliněného a šterkového násypu a dřevěné vazby. Čelní zeď, široká 2,5 m, byla zbudována z nepracovaných žulových balvanů, byla zapuštěna spodní kulturní vrstvou až do skalního podloží a její destrukce se dnes nalézá sesuta v příkopu (příkop souvisle lemuje val z vnější strany). Čelní zeď, jejíž původní výšku nelze podle dosavadního výzkumu propočítat, sledoval z vnitřní strany dřevěný — cca 2 m široký — rošt, zapřený zevnitř svislými kůly; za nimi pak následoval vlastní šterkopísčitý a hlinitý násyp s jednou či dvěma řadami palisádových kůlů. — Zatím nelze tuto konstrukci srovnat se současnými jihomoravskými analogiemi; průřez valem platnického hradiska Holý Kopec u Buchlovic, publikovaný J. Böhmem²⁵ však ukazuje principiálně stejné konstrukční prvky, stejně jako hradba v Brně-Obranech (viz dále), či velatická (?) hradba na Leskounu u Olbramovic.

Vnější val plavečského hradiska měl naopak konstrukci jednodušší, lehčí: Nebyla tu zjištěna kamenná zeď; na dvou sondovaných místech (řez Y, Z) a v úvozu polní cesty (řez X) byla zjištěna do červena propálená hlína tvořící vlastní destrukční oblouk valu, nasedající na rostlý terén. Na řezu Z, kde červená vrstva byla značně tenká, se objevila horizontální roštová konstrukce, pořízená z tenkých kolíků (Ø cca 7—10 cm), jejichž vazba a ukotvení se z dosud provedeného výzkumu nedá

²³ Za laskavé sdělení vděčím V. Dohnalovi (viz též příslušnou stať v soupise lokalit).

²⁴ J. Maličský, PA XLIII (1947—48), 35—36; datování jihočeských halštatských hradisek není však tak jednoznačné; poukázala na to v poslední době V. Šaldová (Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I, 1964, 49, 51). Mnohá hradiska, označovaná dříve za halštatsko-laténská, byla zbudována vlastně již v HB, řada jich má ovšem osídlení jak HB tak HD/LA.

²⁵ J. Böhm, Kronika, 329, obr. 28; srov. též J. Maličský, PA XLIII (1947—48), 24—25.

Obr. 3. Schematické plány jihomoravských výšinných sídlišť stupně HB: 22 Brno-Líšeň-Chochoz, 23 Brno-Líšeň-Staré Zámky, 31 a 32 Brno-Obřany-Hradisko a Skály, 84 Kramolín, 87 Křepice, 108 Mohelno, 121 Olbramovice-Leskoun, 131 Plaveč-Šance, 146 Senorady, 157 a 159 Suchohrdly-Deblíněk a Starý Zámek. — Schematische Pläne der südmährischen Höhensiedlungen der Stufe HB. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

rekonstruovat. Každopádně však byla vnější plavečská hradba konstruována mnohem jednodušeji a s menším nárokem na odolnost než hradba vnitřní; materiál k jejímu násypu byl vybírán zřejmě — alespoň místy — z vnitřního obvodu hradby, jak svědčí prohloubená linie souběžná s valem a tvořící jakýsi vnitřní příkop; vnější příkop zde neexistoval, jeho funkci plnil vodní tok (potok protékající údolím zvaným Žlíbek).

Na obřanském Hradisku byla základem hradby mohutná, značně vysoká (5—6 m), snad dvojité dřevěná stěna, vyplněná uvnitř hlinitým, písčítým a kamenitým násypem.²⁶ Zde také jsou náznaky existence dřevěných věžovitých konstrukcí, rozestavených u vchodu do hradiska, případně v určitých intervalech po celém obvodu hradby. Vizualní náznak věžové stavby je i na lomu vnějšího valu v Plavči, odjinud z jihomoravských hradisek mi znám není. Pro období je nutno se obrátit do lužické oblasti na sever od jihomoravského areálu, zejména do Polska.²⁷ Obřanské Hradisko, ležící na jižním lužickém pomezí a silně poznamenané lužickým vlivem v keramice bylo snad i fortifikačně podobné hradům lužickým.

Opevnění na Starých Zámcích u Líšně blíže známo není, neboť situace je tu kombinována fortifikaací velkomoravskou; jisté je, že v nejužším místě ostrožny byl terén Starých Zámků v HB přepažen dřevěnou palisádou.²⁸ Na Leskounu u Olbramovic byly dosud ve valu zjištěny kúlové jamky zahloubené do zvětřalého skalního podloží,²⁹ hradba sama, dnes již téměř neznatelná, mohla vznikat postupně v několika kulturních obdobích.³⁰

O fortifikačních pozdněhalštatských není zatím známo celkem nic. Hradba jarměřického Hradiska snad byla sondována, zpráv o její konstrukci, však není vyjma poznámky M. Mazálka o kamenné destrukci, pocházející snad z „opevňovací zdi“.³¹ Ostatní objekty zkoumány nebyly; použití kamenné hradby, známé z tohoto období zejména ze západního sousedství jižní Moravy³² lze předpokládat i na drobných sídlišťích pozdního horákovského stupně (zejména na lokalitách typu Diváky, Borkovany).

Hradby halštatských hradisek měly též brány a vstupy; mnohé je možno ještě dnes v terénu sledovat. Na obřanském Hradisku uvádí F. Adámek celkem 5 vchodů, z toho jeden má za bránu,³³ ostatní vchody lze považovat za prosté vstupy, vytvořené krátkým přerušením hradby, často v jejím ohybu. Na hradisku u Zastávky vede středem obou valů na západním konci lokality lesní cesta, která valy prořezává; je možné, že zde byl původní vstup do sídliště, respektovaný ještě dnes lesní cestou, podobně jako na kramolínském Hrádku je recentní vstup v severovýchodním cípkovitým výběžku platů, kde i v pravěku byla zřejmě hradba přerušena vchodem. Nejlépe je možno vchody do hradiska sledovat na Šancích u Plavče (obr. 4). Ve vnitřním valu, asi uprostřed jeho délky je 11 m široká sedlovitá prohlubeň, kterou val lemuje půlkruhovitě směrem do akropole, zatímco příkop z vnější strany probíhá rovně. Zdá se, že tu nemůže jít o recentní zásah do valu: spíše máme před sebou důmyslně

²⁶ F. Adámek, Hradisko 28, pozn. č. 1, 2; 31.

²⁷ J. Filip, Počátky slovanského osídlení v Československu, Praha 1946, 37—39; J. Kostrzewski, Pradzieje Polski, Poznań 1949, 135; *tjž*, Praslaviańszczyzna, Poznań 1946, 100 ad.; W. Coblencz, Silesia antiqua 7 (1965), 165, obr. 13.

²⁸ J. Poulík, Jižní Morava, Brno 1948—50, 99, 101.

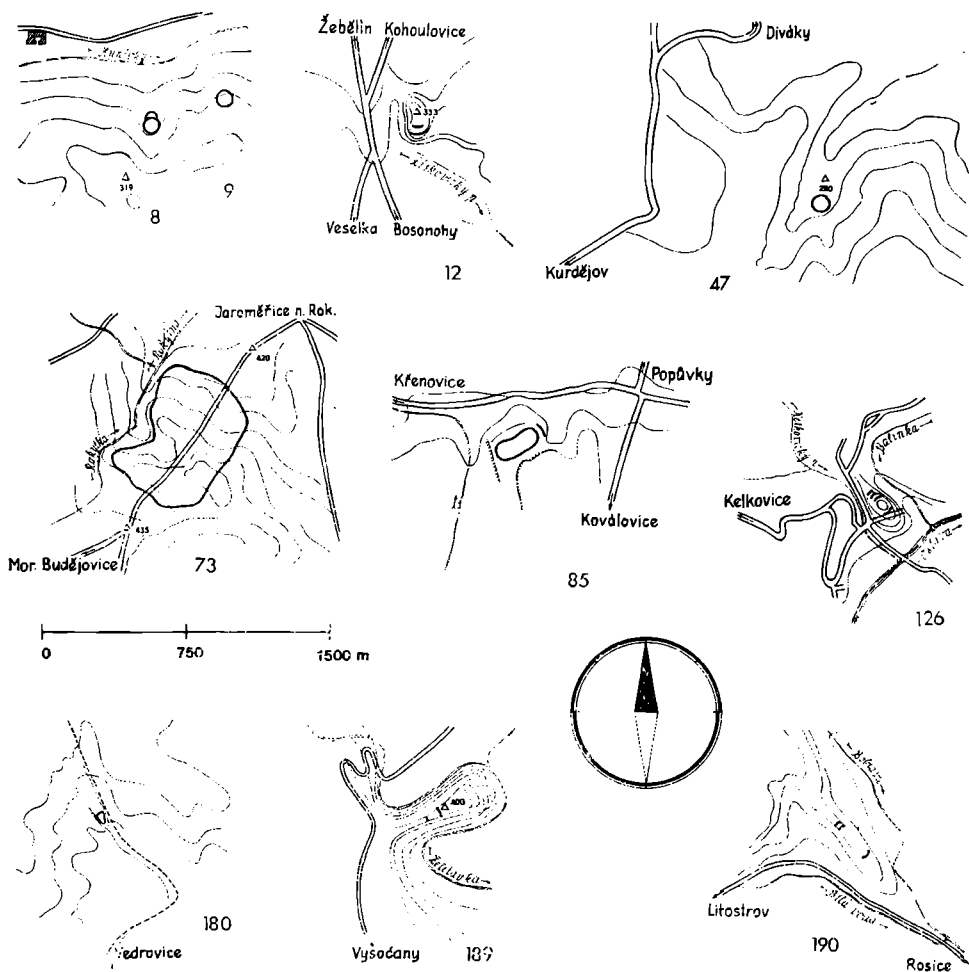
²⁹ J. Ondráček, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1959, 53.

³⁰ J. Nekvasil, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1963, 26.

³¹ Archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 1012/58.

³² J. Maličský, PA XLIII (1947—48), 36; J. Filip, Keltská civilizace a její dědictví, Praha 1959, 29 ad.

³³ F. Adámek, Hradisko 31.

Obr. 4. Schematické plány jihomoravských výšinných sídlišť stupně HD/LA: 8 a 9 Borkovany I a II, 12 Bosonohy, 47 Diváky, 73 Jaroměřice nad Rokytnou, 85 Křenovice, 126 Oslavany-Náporky, 180 Vedrovce-Mokrý žleb, 189 Vysočany-Pallardiho hradisko, 190 Zastávka u Brna. — Schematische Pläne der südmährischen Höhensiedlungen der Stufe HD/LA. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

konstruovaný vjezd do akropole, ne nepodobný bránám rekonstruovaným např. na jihoněmeckých protokeltských a keltských hradiscích.³⁴ Dvě přerušení ve vnějším plavečském valu jsou široká 13 a 9 m a nenesou apriori žádné stopy důmyslnější konstrukce: lze i pochybovat, zda jde o skutečné vchody, neboť po 25 m od poslední průrvy val končí a vchody zde situované by tedy neměly smyslu: je ovšem pravdě-

³⁴ Jednu z nejnovějších takových rekonstrukcí srov. v časopise *Germania* 43, 1965, 59 ad., obr. 9 (zde citována i další literatura); — jde ovšem o srovnání zcela předběžné.

podobné, že hradba tu nebyla dokončena a vchody tudíž mohly být vybudovány podle předem připraveného, avšak nedokončeného projektu.

Dosavadní znalosti o halštatských hradišcích jižní Moravy lze závěrem stručně shrnouti do několika bodů:

1. Nelze činit zásadních rozdílů mezi hradišky stupně HB a HD/LA a to tím spíše, že mnohá byla osídlena v obou stupních; v HB se však kromě běžných středně velikých poloh objeví i rozlehlé objekty členěné na akropoli a přehradí, v pozdním halštatě jsou nápadně častěji vyhledávány drobné nečleněné polohy, měřící často jen desítky metrů.

2. Charakter hradby je závislý na terénních podmínkách, většinou nelze hovořit o typu hradiště s hlediska půdorysného a dispozičního.

3. Jako opevnění sloužilo v mnohých případech (Vysočany, Zastávka u Brna, Oslavany-Náporky) pouhé přepažení přístupové plochy příčným příkopem, nebo příkopem a valem: jde tu o velmi starý způsob opevňovací techniky, známý již v eneolitu a není vždy jisté, je-li teprve halštatského původu.

4. Vlastní halštatské hradby byly budovány z kamenné zdi (kamenného násypu), zpevněné zevnitř dřevěnou konstrukcí a z hliněného násypu, zostřené snad většinou ještě palisádovým plotem na temeni. V nutných případech byly hradby sledovány vně příkopy.

5. V hradbách byly konstruovány nepochybně brány, jednodušší i značně složitě stavby.

6. Mohutnost hradby, případně zdvojení či ztrojení fortifikace, jsou závislé jak na terénních podmínkách, tak na významu opevňovaného prostoru (významné — podružné místo; akropole — předhradí).

Halštatská hradiška jsou přirozeným vyvrcholením dosavadního vývoje tohoto typu sídliště na jižní Moravě, i když nelze říci, že by opevňovací principy známé tu již v době bronzové, byly zásadně kvalitativně překonány. Zejména však po stránce funkční došlo patrně k závažným změnám, které si vynutil růst společenské ekonomiky a organizace. Halštatská hradiška jsou — zejména v pozdním horákovském stupni — daleko hojnější než v době bronzové a kartografické vyjádření situace dovoluje soudit na jejich systematické rozmístění v terénu.

Sídliště prostá

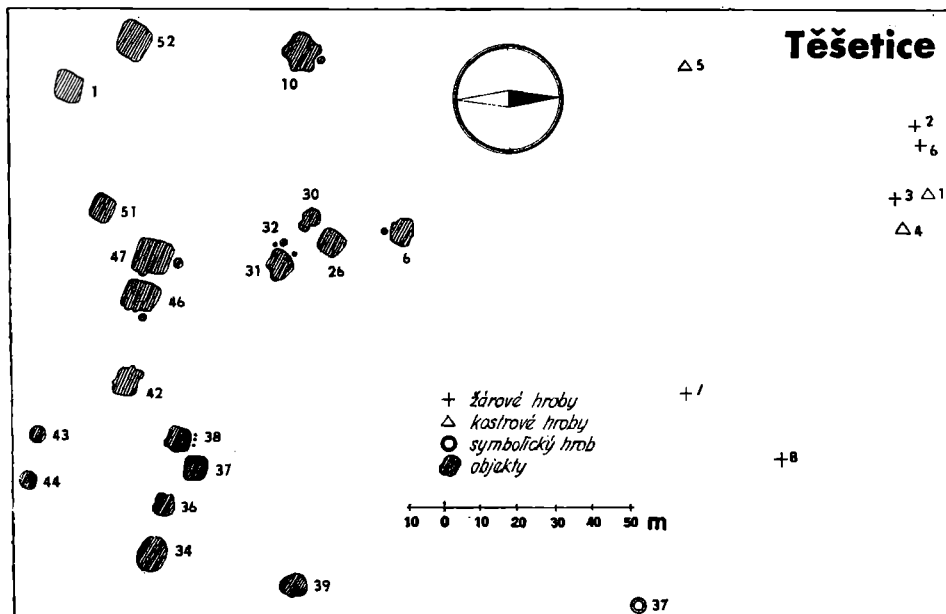
Typem polohy prostého halštatského sídliště jižní Moravy je mírný, jen zřídka prudší svah, přivrácený obvykle k jihu, jihozápadu či jihovýchodu. Velmi často leží takové svahové polohy přímo nad vodním tokem (Tvořihráz /tab. I:4/, Bulhary, Bučovice aj.), ovšem v takové úrovni, aby nebyly ohroženy záplavami. Sídlní místa jsou na takových svahových polohách soustředěna spíše ve střední a nižší úrovni, zatímco kulminační body svahů jsou volné (ve Velkých Hostěrádkách např. je ve vyšší úrovni svahu osada laténská,³⁵ v Těšeticích zase příslušné halštatské pohřebiště³⁶).

Charakter sídlištní polohy je ovšem dán členitostí terénu a tak se vyskytnou i sídliště na dosti prudkých (Kurdějov, Smolín) a členitých (Šitbořice-Lišky) svazích, výjimečně i na rovině (Podivín, Prosiměřice). Základní polohou však zůstává mírný,

³⁵ K. Ludíkovský, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1960, 77.

³⁶ V. Podborský, AR 11 (1959), 174 ad.; *týž*, AR 12 (1960), 643 ad.; *týž* Die Hallstattsiedlung in Těšetice, Fontes archaeologici Pragenses 9 (1965), 3 (dále jen Těšetice).

zhruba jižní svah; na takovýchto polohách byla budována sídliště již ve stupni HB (Malhostovice, Troubsko), zejména však opět v klasickém a pozdním horákovském období. Příkladem takové polohy je i těšetická osada v trati „Vinohrady“.³⁷ Rozkládá se na jižní straně nad potokem Únanovkou, v nadmořské výšce 257—250 m. Poloha byla osídlena již od neolitu,³⁸ nejintenzivněji však až v klasickém stupni horákovské kultury. Horákovská osada se soustřeďovala do jižních míst návrší, na celkem uzavřenou plochu cca 150 × 250 m (obr. 5). Těšetické sídliště je zatím jediné úplněji

Obr. 5. Těšetice. — Plánek horákovské osady a příslušného pohřebiště. — Plan der horakover Siedlung und des zugehörigen Gräberfeldes. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

prozkoumané a poznatky o celkovém vzhledu osady halštatského období na jižní Moravě můžeme zatím čerpat pouze z něho. Tvořilo je celkem 15 (?) polozemnicových či zemnicových chýší a další jámy neobytného charakteru; to je ovšem počet zachycený při výzkumu a je pravděpodobné, že původně zde stálo objektů více.³⁹ Řada největších chýší tu tvoří nepravidelný, uvnitř prázdný kruh, z něhož zhruba východním směrem vybíhá řada dalších objektů (č. 42, 38—36, 34), tvořících jakousi ulici; stranou jsou pouze dvě hospodářské jámy (č. 43, 44), ze sídelních objektů jen dva (č. 6, 39). Ze západní strany tohoto útvaru je nutno předpokládat ještě další omezený počet chýší, které byly zničeny orbou před zahájením výzkumu. Takto vzniká prázdné prostranství v centru osady, což je možno považovat za typický znak „venkov-

³⁷ V. Podborský, Podyjí 1958, 42; *týž*, Těšetice, 3 ad.

³⁸ *Týž*, SPFFBU E 9 (1964), 19 ad.

³⁹ Terénní podmínky nedovolily bezpečně rozhodnout, zda zde stály také kúlové domy na povrchu terénu; pravděpodobně tomu tak nebylo.

ského“ agrárního sídliště, jaká jsou známa již od neolitu. Stopy po úpravách bezprostředního okolí chýbí, i vnitřní plochy osady se v kultivovaném terénu ovšem nedochovaly. Vchody do chýbí nevedly asi přímo z volného prostranství, nýbrž spíše z menších uliček mezi domy.

Těšetická osada představuje poměrně malou sídlištní jednotku. Z Moravy, ani z nejbližšího okolí nelze tamnější situaci ověřit; většinou se zdá, že halštatská sídliště byla rozsáhlejší. Tak např. ve Střelicích-Slatině prokopal F. Vildomec nejméně 50 zemnicových objektů⁴⁰ a také pozdní sídliště ve středních a jižních Čechách jsou označována za velmi rozsáhlá (Krašovice, Praha-Hloubětín, Kbely u Prahy, Příšovice aj.⁴¹), se 40—50 (polo)zemnicemi. Řadu sídlišť zkoumaných v poslední době (Bulhary, Bezkov, Brno-Královo Pole;⁴² na Slovensku Sereď, Ratkovicie;⁴³ dolnorakouský Gross-Weikersdorf, Asparn a. d. Zaya⁴⁴) nelze v tomto smyslu komparativně využít, neboť jde o výzkumy nepodávající celkový obraz osady. Velké rozlohy pozdněhalštatských osad mohou být někdy dány i dlouhým osídlením lokality, při čemž horizontálně-stratigrafická pozorování většinou nejsou, nebo nemohou být konána.

Zjištění skutečného počtu objektů na halštatských sídlištích je podmíněno nejen stavem a kvalitou výzkumu té které lokality, ale také vyřešením problému existence nadzemních domů na těchto sídlištích. Kúlové stavby mohou při běžných (záchranných) výzkumech unikat pozornosti a tak nepočítáme-li s nimi v našich závěrech, může to mít za následek chybnou rekonstrukci celkového stavu. Z téhož důvodu nelze činit podrobnější propočty o počtech obyvatel osad. V případě Těšetic, kde bychom při počtu cca 20 obydlí mohli uvažovat asi o 80—100 lidech, docházíme sice k číslu, vyhovujícímu představě menší osady své doby, kontrolovatelných analogií však k dispozici není. Na sídlištích, kde se počet domů pohybuje kolem 40—50, by při stejných počtech bylo cca 200—250 lidí a to je pro pravěk (byť vlastně již pro konec pravěku) číslo příliš velké, máme-li při tom na mysli „venkovskou“ zemědělskou osadu.⁴⁵ Při tom by toto číslo ještě značně vzrostlo připočtem obyvatel případných nadzemních kúlových domů. Zde se dotýkáme otázky funkce různých sídlištních objektů.

⁴⁰ F. Vildomec, *Od Horácka k Podyjí* 8 (1931), 8; *týž*, ČVMSO 45 (1932), 37 ad.; V. Vildomec, VVM 11 (1956), 164; srov. též V. Podborský, *Sborník II* (Vildomecův) AÚ ČSAV Brno, 1963, 49.

⁴¹ L. Jansová, PA XLVIII (1957), 425 ad.; E. Soudská, *Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I* (1964), 69, pozn. č. 5; B. Soudský, AR 7 (1955), 180 ad.; I. Pleimerová, *Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I* (1964), 72 ad., spec. 79; E. Soudská, l. c., 53 ad.

⁴² V. Podborský—E. Opravil, SPFFBU E 7 (1962), 87; *ibidem* E 10 (1965), 135 ad.; J. Skutil, ČMMZ 33 (1946), 68; J. Král, *archiv AÚ ČSAV Brno*, čj. 946/49, 324/50; — za informaci o novém záchranném výzkumu na sídlišti v Brně-Králově Poli vděčím J. Nekvasilovi.

⁴³ J. Paulík, SIArch III (1955), 135 ad.; L. Kraskovská, *Študijné zvesti AÚ SAV Nitra* 9 (1962), 143 ad.

⁴⁴ H. Tripp, MAGW 71 (1941), 260 ad.; F. Felgenhauer, ArchA 19—20 (1956), 163 ad.

⁴⁵ Srov. úvahy M. Stloukala o počtech obyvatel velkomoravských center a jeho kritiku Preidelových názorů v AR 14 (1962), 80 ad. I když odhad počtu maximálně 300—400 obyvatel pro velkomoravská hradiiska je snad příliš nízký, ukazuje se, že stav populace v rané době dějinné nebyl tak vysoký, jak by se mohlo na první pohled zdát; na základě toho by i náš odhad pro dobu halštatskou byl značně vysoký (odhad není možno kontrolovat poměry na některém pohřebišti horákovské kultury).

Sídlíšní objekty a jejich funkce⁴⁶

Při posuzování vztahů různých typů obydlí je nutno mít na zřeteli nejen hlediska kulturní, ale také technická a účelová. Je známo, že základní konstrukční principy pravěkého domu byly objeveny již v neolitu; v následujících obdobích až do halštatu dochází v podstatě jen k vývoji formální stránky obydlí (půdorys, členění). Novou, roubenou techniku přináší ve středoevropském prostředí teprve pozdní bronz a halštát; současně v té době začíná nabývat na významu zemnicový (polozemnicový) dům.⁴⁷ Vývoj sídelního objektu podléhal ovšem nejen zákonitostem technického pokroku, ale byl svázán i se společenskou ekonomikou určitých pravěkých společenství. Nelze tudíž počítat s naprostou uniformitou obydlí v jistých časových úsecích, aniž bychom vzali v úvahu hledisko geografické a hospodářské. V. Hank formuloval správnou zásadu, že pravěký příbytek jakožto objekt technický, ale současně i historický, je uskutečnitelný „celou řadou jak dobově, tak regionálně podmíněných variant“.⁴⁸ Tím ovšem nechceme popírat, že vývoj obydlí směřuje v souladu s řadou přírodních i společenských změn vpřed podle jistých obecných zákonitostí. Projevem této obecné zákonitosti je nepochybně vzrůstající obliba zemnice v době halštatské, i když to v té době není forma jediná.

Pro studium lidského obydlí ve středním Podunají máme dnes řadu dokladů z novějších výzkumů, které mohou poskytnout dobré srovnání poměrům jihomoravským.

O současné existenci kúlových chat a zahloubených sídelních objektů svědčí zejména výzkum mladohalštatské osady na Mačianských vrškoch u Sredi na jihozápadním Slovensku. Zde se J. Paulíkovi podařilo bezpečně zachytit 13 kúlových a asi stejný počet zemnicových příbytků čtyřúhelných tvarů halštatského i pozdně-halštatského období.⁴⁹ Šlo tu zásadně o domy s jednou místností, nechyběla však ani snaha po dílčím členění obytného prostoru. V kúlových domech, jejichž rozměry se pohybovaly zhruba kolem 8—10 × 4—6 m, se uvnitř objevovaly menší kulturní jámy, které patrně sloužily za zásobárny; výjimečně se objevily i vně chaty a J. Paulík je považoval v takových případech za „kuchyňské“ jámy. Ke kúlovým stavbám byly v některých případech napojeny menší čtyřúhelné přístavky, které asi souvisely se zmíněnými kuchyňskými jámami, nebo chránily pec. — Zemnicové objekty byly dvojího druhu; prosté zemnice se (sedlovou ?) střechou nesenou podpůrnými sloupy, při čemž střecha svou velikostí odpovídala vlastní jámě. Dále se vyskytly objekty, kde jáma byla jen částí celé stavby.⁵⁰ Oba druhy jam, jejichž tvary jsou nejčastěji čtvercové, často se zaoblenými rohy (rozměry se pohybuji kolem 4—6 m, hloubka dosahuje až 1 m, je však zkraslena nálezovými poměry na lokalitě). lze považovat rovněž za obytné chaty, současné s kúlovými domy, jak dokazuje jejich inventář. — Opírajíc se o zjištění v Sredi interpretuje také L. Kraskovská objekty z Ratkovic jako zahloubené součásti kúlových staveb.⁵¹ Avšak ze Slovenska pochází i řada dalších zemnicových halštatských objektů;⁵² jestliže nejsou běžně zjišťovány i kúlové

⁴⁶ Pod pojmem sídlíšní objekt rozumím účelově jakýkoliv objekt nalézající se na sídlíšti, sídelní objekt je naopak stavba výlučně obytná.

⁴⁷ V. Vokolek, AR 12 (1960), 46; E. Soudská, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 69.

⁴⁸ V. Hank, Otázky rekonstrukce pravěkého domu, Referáty Liblice za rok 1957, II. díl, 97.

⁴⁹ J. Paulík, AR 6 (1954), 306 ad.; *týž*, S1Arch III (1955), 145 ad.

⁵⁰ *Týž*, S1Arch III (1955), 148—9.

⁵¹ L. Kraskovská, l. c., 166.

⁵² Jde např. o naleziště: Tvrdošovce, Topolčany, Stráže (J. Paulík, S1Arch III, 1955, 149), Bučany (J. Paulík, Studijné zvesti AÚ SAV Nitra 3, 1959, 146), Križovany nad Dudváhom (J. Paulík, Život a umenie doby železnej na Slovensku, Bratislava 1962, 89), aj.

nadzemní stavby, lze to připsat zejména charakteru záchranných výzkumů, avšak i mimořádné oblibě, jakou si zemnicová forma domu získala v této době ve střední Evropě.

Z Dolního Rakouska známe řadu půdorysů halštatského domu zejména z území typu Bernhardstahl. Tamnější půdorysy se vyznačují značnou nepravidelností a vnitřním členěním prostoru.⁵³ Hojný výskyt zemnicových a polozemnicových objektů je doložen zejména na sídlišti v Gross-Weikersdorf, kde roku 1939 odkryl H. Tripp celkem 12 halštatských jam stupně Ha C a později byly zjištěny ještě četné jámy další.⁵⁴ Vedle menších jam kruhového půdorysu (v jámě č. 3 o průměru 1,55 × 1,90 cm bylo zjištěno ohniště⁵⁵) se tam objevily nejčastěji zhruba čtyřúhelníkové objekty, které při povrchu vykazovaly větší, dosti nepravidelný půdorys (např. obj. č. 4) a ke dnu se redukovaly na celkem pravidelný čtvercový útvar. Dna jam se nacházela v hloubce kolem 1,50 m pod povrchem. Zároveň tu však byly zjištěny plošší jámy spíše oválného půdorysu, často uvnitř dělené dalším zahloubením (obj. č. 7), které byly srovnávány s únětickými objekty v Groß-Mugl, jimž také byla připisována obytná funkce.⁵⁶ Kúlové jamky zde byly zjišťovány jen výjimečně, ale přestřešení objektů dokazuje zřícená vrstva uhlíků a mouru (= destrukce střechy) uvnitř objektu č. 8.⁵⁷ — Obdobné domy, oválného i zhruba čtvercového půdorysu jsou známy i z jiných lokalit a nověji publikoval konstrukčně velmi důležitý typ zemnice z Asparn a. d. Zaya F. Felgenhauer.⁵⁸ Z území typu Statzendorf-Gemeinbarn uvádí R. Pittioni čtvercové nebo obdélníkové domy (Wien XXV-Vösendorf) s lehce zahloubeným dnem, ale i domy srubové (Katzelsdorf);⁵⁹ srubové domy tu lze předpokládat na základě nálezů srubových hrobových komor pod mohylami (Kremsdorf, Csöngö⁶⁰). Srubové stavby pak jsou doloženy zejména ze západního Rakouska, kde se ovšem objevuje i technika stavby kúlových domů.⁶¹ Zemnicové domy tu zatím nejsou příliš často uváděny.

Poměrně dobře jsou známy také sídlištní poměry v Čechách. Tak nový výzkum v Krašovicích v jižních Čechách přinesl zjištění zejména nadzemních, i značně rozměrných (9 × 12 m) domů, konstruovaných z nosných kúlů zapuštěných snad do základového žlábků, nebo lehce zahloubených;⁶² celkové chronologické postavení krašovické osady je však dosti pozdní. — Také v Praze-Hloubětíně, kde odkryl B. Soudský u nás dosud ojedinelý kompletní půdorys bylanské hrazené osady, rozdělené na část sídelní a výrobní, byly obytné chaty většinou nadzemní kúlové konstrukce; řadu typů zemnic a stanových chýší interpretuje B. Soudský jako výrobní, často již specializované na určitou produkci.⁶³ Trvání hloubětínské osady bylo zřejmě dlouhé, od konce HB až do pokročilého latěnu.⁶⁴ Je tu také zjištěno, že na

⁵³ R. Pittioni, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954 (dále jen *Urgeschichte*), 602.

⁵⁴ H. Tripp, *MAGW* 71 (1941), 260 ad.; F. Felgenhauer, *ArchA* 19—20 (1956), 177.

⁵⁵ H. Tripp, l. c., 265.

⁵⁶ Srov. E. Beninger, *MPK IV* (1941), 51 ad.; H. Tripp, l. c., 263; R. Pittioni, *Urgeschichte* 299, obr. 208.

⁵⁷ H. Tripp, l. c., 263, 269.

⁵⁸ Např. z Oberleiserbergu pochází objekt označovaný za tkalcovskou dílnu, který má dvěma kúly naznačený vstup (WPZ 22, 1935, 87—89). — F. Felgenhauer, l. c., 163 ad.

⁵⁹ R. Pittioni, *Urgeschichte* 590.

⁶⁰ *Týž*, l. c., 573, obr. 402; J. Lázár, *AÉ* 82 (1955), 210, obr. 5.

⁶¹ M. Hell, *ArchA* 1 (1948), 63 ad.; R. Pittioni, l. c., 568—9.

⁶² L. Janšová, *PA XLVIII-2* (1957), 428 ad.

⁶³ B. Soudský, *AR* 7 (1955), 192 ad.

⁶⁴ *Týž*, l. c., 197; A. Rybová—B. Soudský, *Libenice-Keltská svatyně ve středních Čechách, Praha 1962* (dále jen *Libenice*), 135 ad. (zde je pozdní hloubětínská fáze datována až k polovině 3. stol.).

obytné ploše mladší kúlové domy převrstvily starší halštatské zemnice.⁶⁵ Rozdíl mezi zemnicemi a stavbami na úrovni je zde tedy dán nejen funkcí, ale i stářím. — Halštatsko-laténské sídliště v Kbelích u Prahy přineslo také především zemnice, jejichž počet odhaduje I. Pleinerová asi na 30;⁶⁶ kúlové stavby tam zachyceny nebyly, avšak jejich původní existence se předpokládá. Půdorysy tamních obydlí jsou velmi pravidelné (obdélníky se zaoblenými rohy)⁶⁷ a připomínají půdorysně již laténské chaty se zapuštěnými podlahami. Další sídliště ve středočeské oblasti s výskytem zejména zemnicových objektů jsou v Tuchoměřicích, Dobříčanech aj.⁶⁸ — Obdobné poměry jsou v mladém halštatu i v české lužické oblasti, kde byly opět především polozezemnice zjištěny např. v Příšovicích na Turnovsku (tamtéž předpokládány i kúlové domy),⁶⁹ Hrušové aj.⁷⁰

Sídlištní poměry v lužické oblasti na Moravě nám dostatečně známy nejsou; ze starších výzkumů se uvádí vždy jen určitý počet „jam“ bez bližší charakteristiky (Dědinka, Brodek, Otaslavice, Želechovice);⁷¹ platénický objekt z Vávrovic na Opavsku byl zahloben až 85 cm a lze jej považovat za polozezemnici.⁷² Jiných spolehlivých zjištění v tomto směru dosud není.

Z jižní Moravy známe sídlištních objektů již celou řadu. Stupeň HB je zatím nejlépe reprezentován výzkumy na obřanském Hradisku. Podle F. Adámka tu bylo otevřeno na 80 objektů různého charakteru.⁷³ Zdá se, že řadu jich můžeme mít za obytné objekty; byly to většinou stavby nadzemní s nosnou kúlovou kostrou, kterou se podařilo dobře zachytit zejména u objektu č. LXXII,⁷⁴ jež se pokusil F. Adámek rekonstruovat. Stěny měly kostru asi omázanu hliněnou masivní omítkou, jak svědčily žlutkové závaly v některých zkoumaných objektech; lze je považovat snad i za destrukci střechy. Podlahy obřanských chat byly obvykle mírně zapuštěny do země a vyrovnány vždy do horizontální roviny, nalézaly-li se na svahu. Většina domů měla čtvercový (10 objektů) nebo obdélníkový (26 objektů) půdorys s rozměry, které kolísaly od 2 do 12 m (rozměry největší stavby byly asi 12 × 6 m). Objevily se však i půdorysy nepravidelně elipsovité (7 objektů) a to i tvary dosti rozměrné (obj. č. LXX), i kruhové jámy (11 objektů), kde se průměr pohyboval od 1,5 do 9,6 m a hloubka dosahovala až 2,60 m. U mnohých hlubších jam lze předpokládat hospodářský, případně i výrobní charakter, zejména jsou-li na lokalitě náznaky existence dvorcových komplexů (obj. č. LXXIII, LXXIV). Na tomto opevněném sídlišti shledáváme tedy shodné poměry s uvedenými českými lokalitami. Obytné domy tu nelze vždy přesně odlišit od objektů jiného charakteru, zdá se však, že tu stály i kúlové domy

⁶⁵ B. Soudský, AR 7 (1955), 192.

⁶⁶ I. Pleinerová, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 77.

⁶⁷ Táž, l. c., 72, obr. 2.

⁶⁸ E. Soudská, Bulletin záchranného oddělení AÚ Praha 1 (1963), 88 ad.; táž, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 69; R. Pleiner, PA XLIX-1 (1958), 119 ad.; jámu č. 16 ze Lhotky n. L. považuje M. Zápotocký (AR 15, 1963, 150, obr. 31) za hrnčířskou výrobu, objekt z Libkovic u Duchcova za kultiště ze 3. — poč. 2. stol. př. n. l. (AR 14, 1962, 22 ad., spec. 42, 45).

⁶⁹ E. Soudská, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha I (1964), 53 ad.

⁷⁰ V. Vokolek, AR 12 (1960), 41 ad.; E. Soudská, l. c., 69 (zde autorka uvádí ještě i jiná naleziště).

⁷¹ K. Schürmeisen, Verhandlungen des Naturforsch. Verein in Brünn 64 (1932), 126 ad.; A. Gottwald, Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku, 96; týž, Můj archeologický výzkum, Prostějov 1931 (dále jen MĀV), 77; J. Skutl, Sborník Přír. spol. v Moravské Ostravě 6 (1930–31), 151; archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 3023/52 a 1426.

⁷² J. Pavelčík, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1959, 65.

⁷³ F. Adámek, Hradisko, 35–80.

⁷⁴ Týž, l. c., 62, obr. 57.

(s mírně zahlobeným dnem), i zemnice. Nedostatek pozorování na otevřených sídlištních stupně HB na jižní Moravě nedovoluje zatím srovnání sídlištních poměrů prostého a opevněného sídliště té doby.

Počínaje starším horákovským stupněm je dosud jediným doloženým typem domu na sídlištních zemnice a polozemnice. Platí to především o „venkovských“ osadách; situaci na opevněných (výšinných) polohách neznáme. Bývají-li uváděny z jaroměřického hradiska i kúlové stavby,⁷⁵ doplňují se tím jen předpoklady, vyplývající z předešlého výčtu analogických situací v přilehlých oblastech. Na prostých sídlištních, i na většině zkoumaných hradisek jsou dosud zjištěny především zahlobené obdélné objekty, nápadně svou popelovitou výplní; tato výplň, často se zbytky hliněných pecí, je až nápadně jednotná na různých jihomoravských lokalitách a lze ji považovat za charakteristikum horákovských sídlišť (Těšetice, Bulhary, Skalice aj.). Původní existence kúlových domů na horákovských sídlištních je možná, ba pravděpodobná, zatím však nedoložená.

Obydlí polozemnicového nebo zemnicového typu byla dosud zjištěna a dokumentována na následujících horákovských sídlištních: Bezkov,⁷⁶ Brno-Královo Pole,⁷⁷ Brno-Maloměřice,⁷⁸ Brno-Řečkovice,⁷⁹ Bulhary,⁸⁰ Drysice,⁸¹ Podivín,⁸² Prosiměřice,⁸³ Skalice,⁸⁴ Smolín,⁸⁵ Těšetice,⁸⁶ Troubsko;⁸⁷ objevila se, nebo je odůvodněný předpoklad o jejich existenci i na sídlištních v Bučovicích,⁸⁸ Hodonicích,⁸⁹ Křižanovicích,⁹⁰ Kurdějově,⁹¹ Kyjovicích,⁹² Neslovicích-Zbýšově,⁹³ Ostopovicích,⁹⁴ Rajhradě,⁹⁵ Tvořihrázi,⁹⁶ Střelcích-Slatině⁹⁷ atd.

Půdorysně shledáváme velmi pestrý komplex objektů (obr. 6—8). Vyskytují se pravidelné i mírně lichoběžníkovité čtyřúhelníky, buď čtverce (Těšetice, obj. 1, 26,

⁷⁵ M. Šolle, PA XLVI-1 (1955), 116.

⁷⁶ V. Podborský, SPFFBU E 10 (1965), 136 ad.

⁷⁷ J. Skutil, ČMMZ 33 (1946), 68; J. Král, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 946/49 a 324/50; za informace o záchranném výzkumu, provedeném zde roku 1965 vděčím J. Nekvasilovi.

⁷⁸ E. Vodička, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 444; J. Skutil, OP 9 (1930—35), 155; A. Píffl, ČMMZ 33 (1946), 145; F. Adámek, Hradisko, 16.

⁷⁹ R. Tichý, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. 4487; týž, AR 21 (1969), 168 ad.

⁸⁰ V. Podborský—E. Opravil, SPFFBU E 7 (1962), 87 ad.

⁸¹ J. Nekvasil, Sborník ČsSA 2 (1962), 144 ad.

⁸² K. Pieta—V. Furmánek, SPFFBU E 8 (1963), 130 ad.

⁸³ R. M. Pernička, SPFFBU E 6 (1961), 10; za přesné informace a za poskytnutí materiálu z prosiměřického objektu č. 3 vděčím R. M. Perničkovi.

⁸⁴ J. Říthovský, AR 11 (1959), 649 ad.

⁸⁵ V. Ondruš, ČMMB 46 (1961), 51 ad.

⁸⁶ V. Podborský, Těšetice, passim.

⁸⁷ F. Mikulášek, archiv NM Praha.

⁸⁸ I. L. Červinka, archiv AÚ ČSAV Brno, čj. —; J. Skutil, OP 9 (1930—35), 155; J. Nekvasil, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1960, 71—72.

⁸⁹ J. Palliardi, ČVMSO 12 (1895), 96, 128 ad.

⁹⁰ J. Skutil, Sborník Přír. spol. v Moravské Ostravě 6 (1930—31), 149; týž, OP 9 (1930—35), 155; týž, ČMMZ 33 (1946), 141.

⁹¹ Laskavá informace I. Peškaře a O. Strouhala.

⁹² Výzkum katedry prehistorie UJEP a Jihomoravského musea (dosud nepublikováno; viz předběžné zprávy v tisku v Přehledu výzkumů AÚ ČSAV Brno).

⁹³ J. Skutil, Sborník Přír. spol. v Moravské Ostravě 6 (1930—31), 148.

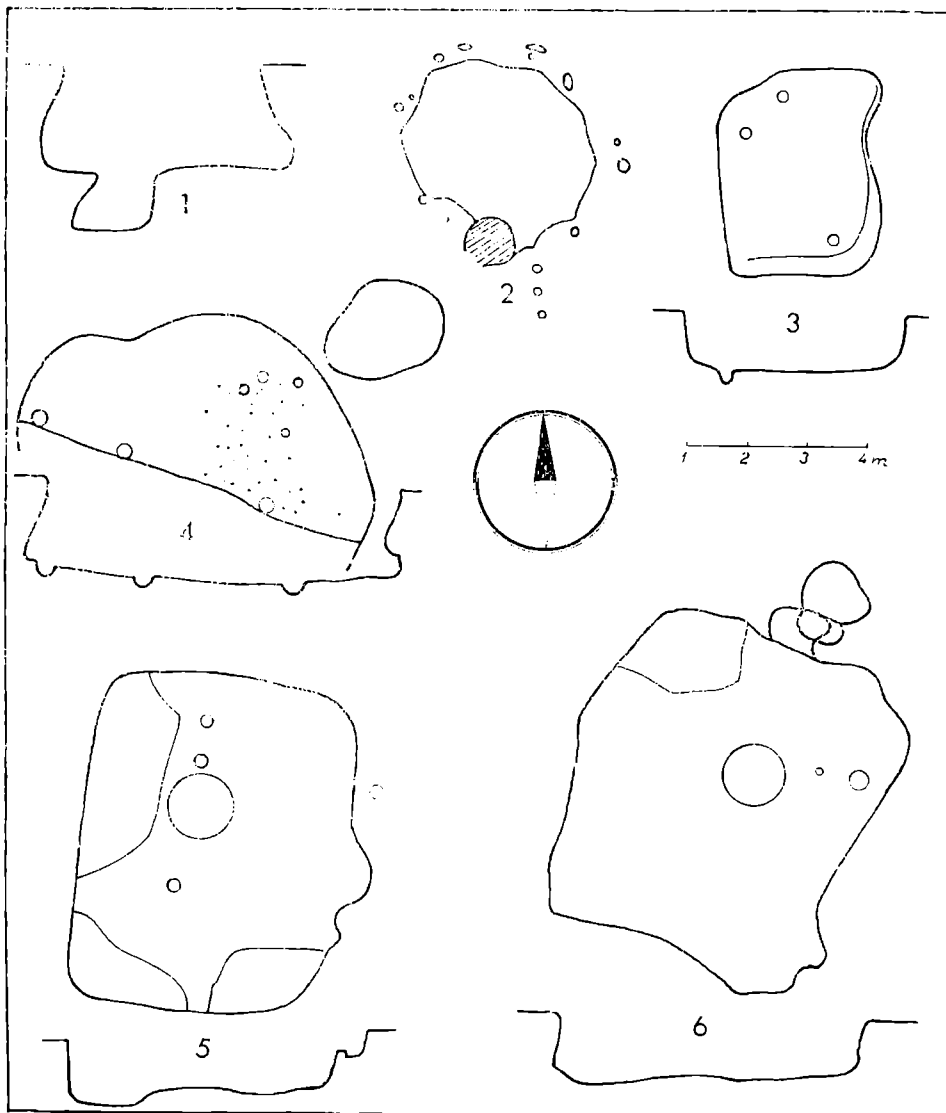
⁹⁴ F. Mikulášek, archiv NM Praha.

⁹⁵ I. Peškař, Přehled výzkumů AÚ ČSAV Brno za rok 1963, 38 ad.

⁹⁶ J. Palliardi, MAGW 24 (1894), Sitzber. 33; I. L. Červinka, Morava za pravěku, 229; F. Vildomec, Od Horácka k Podyjí 8 (1931), 8.

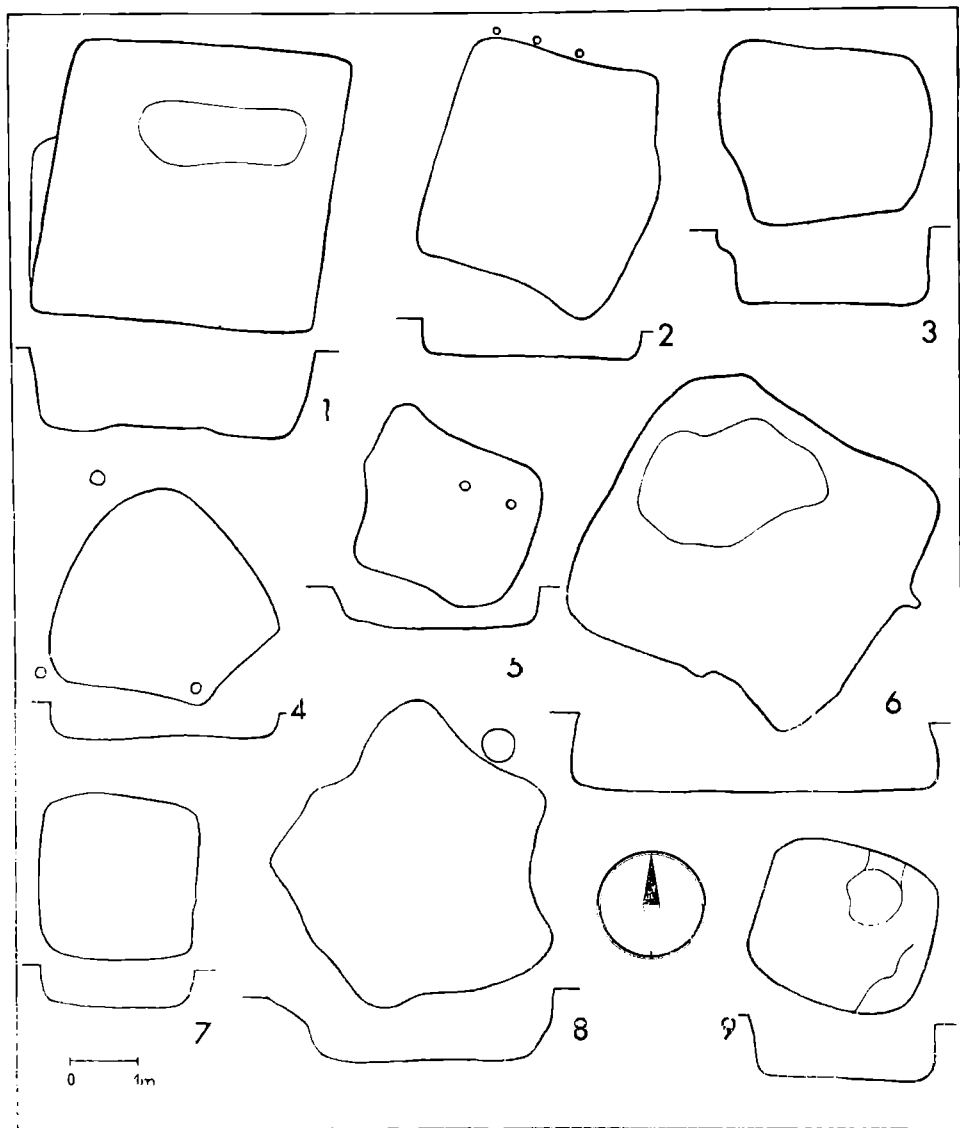
⁹⁷ F. Vildomec, OP 7—8 (1928—29), 18; týž, Od Horácka k Podyjí 8 (1931), 8; V. Vildomec, VVM 11 (1956), 164.

51, 52 — obr. 7:1,7,6), nebo obdélníky se zakulacenými rohy (Těšetice, obj. 6, 37, 38, 42, 46, 47; Brno-Řečkovice, obj. 1 — obr. 7:3,9,2,5; 6:5,6,3), avšak zjištěn byl i nepravidelný pětiúhelník (Těšetice, obj. 10, 31 — obr. 7:8,4), půdorys elipsovitý (Těšetice, obj. 34; Bulhary, obj. 5 — obr. 8:2; 6:4) i více méně pravidelný tvar kru-

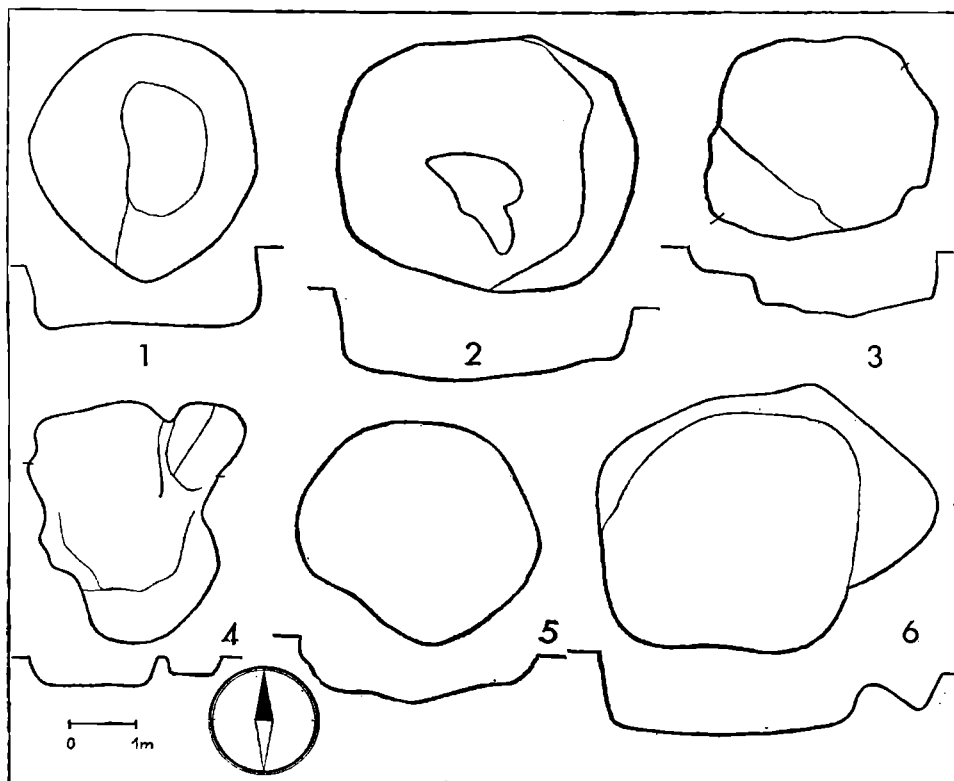
Obr. 6. Půdorysy horákovských zemnic s konstrukčními prvky: 1 Bulhary (obj. č. 3), 2 Prosi-měřice (obj. č. 3). 3 Brno-Řečkovice (obj. č. 1), 4 Bulhary (obj. č. 5), 5, 6 Těšetice (obj. č. 46 a 47). — Grundrisse der horakover Grubenhäuser mit den Konstruktionselemente. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková).

hový (Těšetice, obj. 36, 39; Bezkov, obj. 1; Smolín; Skalice, obj. 2; Prosiměřice, obj. 3; Troubsko; — obr. 8:1,3,5,6; 6:2: 10:7). Rozměry kolísají od větších dimenzí (5×7 m) až po menší (3×2,8 m). Stupeň zahloubení je rovněž různý: dna velkých těšetických objektů se zahlubovala téměř 2 m pod úroveň povrchu terénu a dosahovala

Obr. 7. Těšetice. Půdorysy čtyřúhelných sídlištních objektů: objekt č. 1 (1), 38 (2), 6 (3), 31 (4), 42 (5), 52 (6), 26 (7), 10 (8), 37 (9). — Grundrisse der viereckigen Siedlungsobjekte. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková).

až 1,60 m absolutní hloubky. Běžný průměr je 1—1,20 m absolutní hloubky (Bulhary, Drysice). Jsou však i objekty zapuštěné mělčeji (Těšetice, obj. 26, 31, 38, 51; Brno-Řečkovice, obj. 1), tedy jakési polozemnice. Prostory vnitřků obydlí jsou výhradně nečleněné, resp. není ničeho, co by vnitřní členění prostoru dokládalo. U menších

Obr. 8. Půdorysy horákovských kruhových objektů: 1 Těšetice (obj. č. 39), 2 Těšetice (obj. č. 34), 3 Bezkov (obj. č. 1), 4 Bezkov (obj. č. 3), 5 Smolín, 6 Skalice (obj. č. 2). — Grundrisse der horakover kreisförmigen Siedlungsobjekte. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková.)

chýší je to přirozené (vnitřní plocha 7—9 m²), avšak u velkých objektů (až 40 m² plochy) by vnitřní příčka byla únosná; dělení prostoru však u zemnic nebývá obvyklé, lze dokonce říci, že se tomuto typu obydlí přičítá.

Velmi zřídka se v dosud známých zemnicích (či po jejich obvodu) vyskytly kúlové jámy. V těšetické osadě mohly být zjištěny jen v šesti případech, a to ještě nešlo o systémy kúlových jam, nýbrž spíše o jejich náhodné seskupení: u objektů č. 6, 31 a 38 se objevily vně zahlobené části, u objektů č. 42, 46 a 47 uvnitř ve dně chýší. Také na jiných lokalitách se tyto důležité stopy konstrukce obydlí objevily jen zřídka (Brno-Řečkovice, obj. 1; Bulhary, obj. 5) a bývá zdůrazňováno, že kúlové jámy nelze zjistit ani při největší pozornosti.⁹⁸ Příznivější situace se v tomto smyslu ukazuje na

⁹⁸ J. Říhorský, AR 11 (1959), 650; V. Ondruš, ČMMB 46 (1961), 53.

sídlišti v „Sutnách“ u Kyjovic (okr. Znojmo), zkoumaném v posledních letech katedrou prehistorie fil. fak. UJEP a Jihomoravským muzeem ve Znojmě (dosud nepublikováno: předběžné zprávy připraveny v tisku v Přehledu výzkumů AÚ ČSAV v Brně za rok 1967 a 1968). Dosud zde bylo odkryto několik zemnic horákovské kultury, z nichž zejména objekty č. 48 a 56 (tab. II) ukazují na systematické rozmístění podpěrných sloupů, nesoucích přístřešek, v rozích ve dně chýší. Naskytá se tu otázka možnosti dochování kúlových jam vůbec (kultivace terénu, možnost rozlišení v suchém terénním prostředí). Jak uvedl již O. Paret, dochovávají se v suchých půdách stopy po zatlučených sloupech jen v ojedinělých případech;⁹⁹ spíše se zachytí sloupy vsazované, kde se do jámy dostala při těsnění kúlu okolní humusovitá hlína, resp. kulturní vrstva. Vsazované sloupy přicházejí ovšem v úvalu spíše u bytelnějších (úrovňových) konstrukcí; v případě (polo)zemnic horákovské kultury svědčí všechny okolnosti (mimo jiné též analýzy uhlíků z objektů¹⁰⁰) spíše pro lehčí konstrukce, při nichž se užilo pouze sloupů tlučných. V Těšeticích šlo výhradně o tenké kúly, které se v místním písčito-sprašovém podloží stěží zachycovaly i ve dnech (tedy v bezpečně neporušeném terénu) objektů.

Kúlové jámy přímo souvisejí s otázkou nadzemního vzhledu horákovských zemnic. s problémem konstrukce těchto obydlí. Lze předpokládat, že v případě silně zahloubených objektů nemusila být nadzemní část příbytku příliš vysoká; stačilo vlastně jen prosté přestřešení jámy. Svislých nadzemních stěn tu asi nebylo. V Těšeticích se v jámách ani v jediném případě neobjevila mazanice s otisky kúlů a výpletu stěn, která by stěny dokládala a která se na tomtéž nalezišti objevovala hojně v objektech starší a střední doby bronzové. Také existence hliněných stěn je nepravděpodobná (nedoložitelná) a sroubená konstrukce se sama vylučuje jak půdorysy objektů, tak i paleobotanickými analýzami. Nejpravděpodobněji byl nad hlubokými zemnicemi zbudován poměrně jednoduchý, lehčí přístřešek, jehož kostra byla zakotvena, resp. utěsněna v určité vzdálenosti po obvodu vlastní jámy a v mnohých případech ještě podpírána zevnitř nosnými kúly — rozsochami. U menších objektů byla pravděpodobně základní ráhna přístřešku vzájemně vázána na hřebenovém břevnu střechy tak, že kostra držela již vzájemným protitlakem jednotlivých částí; ke spojení mohlo být využíváno hákovitého či vidlicovitého uzpůsobení ráhen, případně i převázání. Základní kostra střechy pak byla propletena jemnější osnovou a nato teprve navržena krytina. V případě velkých zemnic nutno předpokládat ještě nosný systém kúlů uvnitř zemnice, který by staticky zajišťoval nadzemní část objektu. Takové případy lze vidět v objektu č. 5 z Bulhar (obr. 6:4), a v objektu 46 a snad i 42 z Těšetic (obr. 6:5; 7:5). Ve všech třech případech je tu sice linie středových kúlů vedena mimo osu jámy, avšak v jejím směru, takže naznačuje možnost existence dvojspádového přístřešku, který asi překrýval ještě i určitou část prostoru kolem zemní jámy. Jak ukázal rozbor uhlíků z těšeticých jam, bylo v místní křovinaté lesostepní vegetaci dostatek vhodného materiálu pro výrobu lehké tyčové konstrukce střechy (jasan, dub, líska, habr, topol, bříza, vrba).¹⁰¹ Uhlíky vykazovaly celkem malé průměry, což by odpovídalo výše popsaným představám. Vnitřní část přístřešku byla patrně ještě upravena, tj. omazána vhodnou hlinou, čímž se mělo zamezit prosakování vlhkosti dovnitř příbytku. Ve většině těšeticých objektů se nacházely kusy amorfní jílovité

⁹⁹ O. Paret, *Germania* 26 (1942), 87; stopy lehčích konstrukcí se v terénu vůbec těžko dochovávají (srov. H. Nietsch, *PZ* 30—31, 1939—40, 163).

¹⁰⁰ E. Opravil, *ČMMB* 46 (1961), 97; *tjž*, *SPFFBU* E 6 (1961), 131 ad.

¹⁰¹ Srov. rozbor provedené E. Opravilem a publikované v práci V. Poďborský, *Těšetice, přehled*. tabulka na str. 60.

mazanice,¹⁰² která pravděpodobně pochází ze střechy. Poněvadž nebyla vypálena, nemohla se dochovat i s otisky kostry střechy, nýbrž jen jako beztvářá hmota.

Je pravděpodobné, že vlastní stěny zemnic byly rovněž přizpůsobeny životním podmínkám svých obyvatel. V některých případech (Těšetice, obj. 6, 47, 52)¹⁰³ musely být stěny, vysekané do písčitého podloží, zpevněny alespoň jednoduchou roštovou konstrukcí; bezpečných důkazů pro to sice není, ale vodorovné křulové jamky ve stěnách zmíněných objektů by mohly být dokladem zakotvení zpevňovacího roštu ke stěně. K omazávání stěn, případně k jejich další úpravě (líčení, malování) již asi nedocházelo, spíše lze předpokládat pokrývání stěn zemnic organickými materiály (kůže, textil).

Technicko-konstrukční analogie k popsaným zemnicovým chýším nalezneme ve střední Evropě již od neolitu až po období římské. Tak např. na eneolitickém sídlišti v Szemely v Maďarsku byl zachycen zahloubený objekt kruhového půdorysu, jež sleduje po obvodu dvojitá řada tenkých křulových jamek, podle nichž byla nad objektem rekonstruována stanová střecha.¹⁰⁴ Obdobně rekonstruuje některé objekty na neolitickém sídlišti v Zengövárkony v Maďarsku J. Dombay.¹⁰⁵ Také z doby bronzové jsou uváděny zemní chýše s dvojspádovou střešou dosedající až k zemi; velmi významným příkladem je únětický objekt s jámou I a II z Linz-Reisetbauer, sledovaný po obvodu celkem dvanácti křulovými jámami, zahloubenými šikmo do země, takže situace tu přímo předpokládá sedlovou střešou, dosedající až k zemi.¹⁰⁶ Objekt je považován za obytnou chatu, neboť měl v jedné z jam uvnitř půdorysu ohniště a analogie jsou pro něho uváděny z etnografie až z nejnovější doby.¹⁰⁷ Z doby římské uvádí obdobné rekonstrukce zemních chýší z Polska G. Leńczyk¹⁰⁸ a zejména opět z Maďarska z Ózd L. Vargha.¹⁰⁹ Varghovy rekonstrukční pokusy zasluhují pozornosti, neboť tu jde většinou o zahloubené obytné jámy s pecemi uvnitř. Autor při tom předpokládá opět nosnou tyčovou kostru střechy dosedající až k zemi.¹¹⁰ Jednotlivá vstřícně postavená ráhna střešní kostry jsou v hřebeni o sebe opřena a svázána, nebo tam, kde je doložena existence podpěr střechy, zachycena za hřebenovou vaznici. Menší jámy hospodářského rázu přestřešuje autor rekonstrukcí L. Vargha s důmyslnou vynalézavostí podle situace v terénu.¹¹¹ Z halštatského období tu můžeme připomenout již citovaný objekt z Asparn a. d. Zaya,¹¹² nebo objekt č. 4 z Gross-Weikersdorf,¹¹³ které oba jsou po obvodu lemovány v pravidelných intervalech rozmístěnými křulovými jamkami. V Asparn to bylo celkem 22 jamek širokých v průměru asi 5 cm a hlubokých 25 cm; podle pozorování F. Felgenhauera byly do země zatloukány. Jejich svislá poloha by tu ukazovala spíše na existenci lehčích svislých, snad prkných stěn,¹¹⁴ na nichž teprve spočívala střecha,

¹⁰² V. Podborský, Těšetice, 46–47, přehled, tabulka na str. 45.

¹⁰³ *Týž*, l. c., 47; doklady roštové výztuhy stěn jsou uváděny i ze slovanského období, srov. např. J. Kudrnáč, AR 9 (1957), 176.

¹⁰⁴ P. Rezső, AÉ 83 (1956), 39 ad., obr. 1.

¹⁰⁵ J. Dombay, Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengövárkony, Budapest 1960, 156 ad., obr. 40 na str. 180 aj.

¹⁰⁶ J. Reitinger, ArchA 23 (1958), 5 ad., 30 ad., obr. 5, 23.

¹⁰⁷ *Týž*, l. c., 32–33, obr. 22.

¹⁰⁸ G. Leńczyk, Materiały starożytnie 1 (1956), 35, obr. 20.

¹⁰⁹ L. Vargha, AAASH 10 (1959), 195 ad., s obr.

¹¹⁰ L. c., obr. 1 ad.

¹¹¹ L. c., obr. 5, 9, 10.

¹¹² F. Felgenhauer, ArchA 19–20 (1956), 172, obr. 13.

¹¹³ H. Tripp, MAGW 71 (1941), 266, obr. 2.

¹¹⁴ F. Felgenhauer, l. c., 171.

avšak vzhledem k malému průměru kúlů a tudíž i k jejich pružnosti není vyloučena ani možnost spoutání kúlů nahoře do hřebene střechy.

Výše popsaný a analogiemi doložený konstrukční princip zemnic horákovské kultury nebyl jistě principem jediným a chýše samy samozřejmě neměly uniformní vzhled. Existují sídelní objekty, kde rozmístění kúlových jam uvnitř zahloubeného prostoru by dovolovalo předpokládat i jiný než středový podpůrný systém střechy, ba i existenci nadzemních stěn (Brno-Řeckovice, obj. 1; Těšetice, obj. 31; Kyjovice, obj. 48, 56). Nesporně velmi důležité porozování přinesl výzkum halštatské jámy č. XL na sídlišti na Holém Kopci v Brně-Maloměřicích: měla celkem malé rozměry (220 × 170 cm), zahlubovala se 145—165 cm do země a obsahovala neobyčejné množství mazanice. Mazanici podrobně studoval A. Piffll¹¹⁵ a shledal na ní četné otisky štípaných dřevěných desek, otisky výpletu prutové křížové konstrukce stěn, otisky vzájemně se přesahujících prken střechy a dokonce i zbytek hliněného oblouku, připomínajícího půlkruhový okenní otvor ve stěně. Značná síla mazanice otisků tu dokazuje poměrně značnou tloušťku stěn (až 20 cm) a A. Piffll v té souvislosti uvažuje o tom, zda stěny pravěkých sídelních objektů nebyly budovány vlastně z dřevěných fošen, na nichž teprve byla upevňována prutová mřížovina, ohozená mazanicovou omítkou.¹¹⁶ Takto by měla proutěná kostra vlastně funkci moderního palachu — totiž funkci vázat omítku a zajišťovat stěnu před borcením. Tyto jistě velmi cenné detaily ukazují, že pravěká architektura disponovala již značně pokročilými technickými možnostmi, které však v našich terénních poměrech doložíme jen v případě optimálních podmínek.

Problematická je konstrukční stránka mělkých zemnicových objektů, speciálně těch, u nichž byly po obvodu zjištěny stopy kúlových jamek (Těšetice, obj. 38; Prosiměřice, obj. 3¹¹⁷). Nelze zatím říci, zda tu existovaly dřevěné či pletené stěny a jaká střecha tato stavení kryla. Za zmínku stojí prosiměřický objekt, kde podle R. M. Perničky byly po obvodu zjištěny šikmé kúlové jámy, dovolující rekonstruovat stanový přístřešek nad jámou, jež se tím řadí opět spíše k běžnému zemnicovému typu obydlí, jak jsem je výše popsal. Zbytky mazanice a omítek z různých lokalit horákovské kultury (Bezkov, Bučovice, Chrlice, Jaroměřice, Oslavany — tab. III, IV) by dovolovaly předpokládat při stavbě domů na těchto sídlištech použití i silnějších trámů, štípaných desek, kúlů, kolíků i prutů. Je možné, že mnohé z těchto — jinak anonymních — zbytků dokládají přímo bytelné úrovně dony. Tomu by odpovídaly i zachovalé doklady hliněných omítek stěn s výzdobou: např. z jaroměřického Hradiska je uváděna mazanice zdobená hřebenováním, žlábký i plastickými výstupky,¹¹⁸ z Bučovic a Chrlíc pochází omítky s bílým (vápenným ?) nátěrem,¹¹⁹ z Bezkova jsou k dispozici rovněž jisté náznaky existence kúlových nadzemních domů¹²⁰ a některé kusy ze sbírky F. Vildomce na Boskovštejně¹²¹ dovolují obdobný předpoklad i pro sídliště vysloveně pozdněhalštatská. Spíše vedlejším detailem (svědčícím o používání čerstvého stromového dřeva při stavbě domů) než vodítkem konstrukce chat jsou

¹¹⁵ A. Piffll, ČMMB 33 (1946), 146 ad.

¹¹⁶ *Týž*, l. c., 148.

¹¹⁷ Podle laskavého sdělení vedoucího výzkumu R. M. Perničky.

¹¹⁸ Uvádí ji J. Nekvasil, disert. I, 184; M. Šolle, PA XLVI (1955), 116; J. Hralová, stať v knize *Pravěk Československa*, Praha 1960, 286. — Ve sbírkách MM jsem však takovou mazanici nezjistil.

¹¹⁹ M. Bučovice, neinv.; chrlický výzkum dosud nebyl publikován.

¹²⁰ V. Podborský, SPFFBU E 10 (1965), 142, tab. IV : 6—10.

¹²¹ Jde zejména o omítky ze sídliště u Střelice-Slatiny a Hodonic. — Za laskavé informace děkuji V. Vildomcovi.

otisky listů dubu (?) na hliněných omítkách z Jaroměřic a Oslavan-Nápolek (tab. IV:1—3).

V několika zjištěných případech přiléhaly k vlastním obytným objektům ještě menší jámy (např. Bulhary, obj. 5; Těšetice, obj. 10, 47). Jejich funkci nebylo možno výzkumem bezpečně zjistit, vyjma jámy v Bulharech, která měla propálené stěny a dno a kterou je možno označit za obilní jámu.¹²² Jinak lze předpokládat jejich obecně hospodářský charakter.

K vnitřnímu inventáři horákovských zemnic lze uvést ještě některá dílčí pozorování. Vstupy do obydlí lze konstatovat v několika případech na sídlišti v Těšeticích. V objektu 10 se nacházel nepravidelný schůdek v rostlém podloží v úhlu uvnitř půdorysu jámy, zhruba na severovýchodní straně; stupňovité zvýšení podlahy bylo konstatováno také v severním rohu objektu 42, v místech jazykovitého výběžku v půdorysu jámy a také u objektů 46 a 47 se objevily souhlasně z východní strany schůdkovité výběžky, které zde přímo vchod napovídají. Také v kyjovických zemnicích jsou zjištěny schůdkovité výběžky v rozích. Podlaha zemnic nebyla asi zvláště upravována; v objektu 10 v Těšeticích bylo možno zachytit 2,5 m široký pruh, jdoucí ve směru V—Z středem podlahy, na němž ulpěly zbytky jílovitého výmazu na jinak písčitém dně. Dna bývají většinou rovná, vyrovnaná do horizontální roviny, dosti časté jsou však schodovité nebo lavicovité útvary při stěnách. Zejména v těšeticím objektu 46 (obr. 6:5) se nacházely lavicovité bloky, vytvořené z nazeleňalé jílovité masy.¹²³ Výrazný schůdkovitý výstupek z podlahy měl též těšeticí objekt č. 37 (obr. 7:9), bezkovský objekt č. 1,¹²⁴ skalický objekt č. 2 (obr. 8:6)¹²⁵ i jáma ve Smolíně (obr. 8:5).¹²⁶ Tyto stupňovité či schůdkovité útvary byly nepochybně záměrně vybudovány a mají funkci „odpočívadel“.¹²⁷ V objektech 46 a 47 v Těšeticích se nacházely uprostřed den chat mělké mísovité jámy — zbytky ohnišť; jiné prohlubně ve dnech jam lze jen stěží interpretovat (např. v těšeticím objektu č. 1 se objevila při severní stěně mělká oválná prohlubeň se značnou koncentrací střepevého materiálu; nelze však říci zda tato koncentrace je náhodná, či prozrazuje-li původní vnitřní dispoziční chaty). Řídce se na podlaze některých obydlí objevil větší kámen, který — obdobně jako drobné kulevé jamky ve dnech chat (obr. 6:4,6; 9:4) — lze vyložit v nejširším slova smyslu jako doklady vnitřního inventáře obydlí.

Dokladem obytné funkce mnohých zemnic jsou zbytky hliněných pecí. Pece se řídce dochovaly v destruované podobě na původním místě (Těšetice, obj. 37, 52; Bezkov, obj. 1), častěji byly rozmetány ve výplni jam. V určitých případech (Bulhary, obj. 5) mohla pec stát původně mimo vlastní zemnici a její zbytky se pak do jámy dostaly druhotně sesutím. Podle pozorování v těšeticích chatách č. 37, 47 a 52 lze předpokládat, že pece bývaly umísťovány spíše při stěnách jámy, či v jejich rozích, většinou v severních částech jam. Výskyt hliněných pecí — často jen ve formě silně rozptýlené červené, jednostraně lícované propálené hlíny — je

¹²² Z výzkumu katedry prehistorie UJEP; dosud podrobně nepublikováno, stručnou zprávu viz ve SPFFBU E 7 (1962), 87, obr. 6 : 6.

¹²³ V. Podborský, Těšetice, 32.

¹²⁴ Tjž, SPFFBU E 10 (1965), 136, obr. 3 : 1.

¹²⁵ J. Říhouský, AR 11 (1959), 650, obr. 342.

¹²⁶ V. Ondruš, ČMMB 46 (1961) 51 ad., obr. 1.

¹²⁷ R. Plešner, PA XLIX-1 (1958), 123; K. Motyková—Šneidrová, PA XLIX-1 (1958), 160, 168; J. Pastor, S1Arch VI-2 (1958), 324; J. Říhouský, AR 11 (1959), 650; V. Ondruš, ČMMB 46 (1961), 53.

pro horákovské zemnice příznačný; z patnácti těšetických objektů se objevila pec nebo její zbytky v devíti obydlích,¹²⁸ při čemž sporné případy nebyly registrovány. Původní vzhled pecí si můžeme přibližně představit podle stavu v těšetickém objektu č. 37. Pece nebyly velké, spíše měly oválný půdorys a byly postaveny prostě na podlaze, zatímco např. v Seredi na Slovensku byly zapouštěny do země.¹²⁹ J. Paulík dokládá podle úlomků stěn kupole pecí, že šlo asi o nízké klenuté pícky.¹³⁰ Poměrně vysoký destrukční oblouk těšetické pece by svědčil spíše pro vyšší kupoli, jejíž původní konstrukce byla asi zpevněna proutěnou košatinovou kostrou, jak se obvykle v takových případech předpokládá.¹³¹ Stěny pece byly asi značně masivní; totéž platí i o kupoli, o čemž by svědčil pruh očázené hlíny v horní části destrukčního masivu — vnitřek klenby — od něhož k vrcholu pece je ještě další mazanicevá vrstva; je možné, že tato poslední vrstva byla nanášena dodatečně na původní poškozenou (propálenou) klenbu. Takový případ uvádí z Brna-Židenic J. Slovák,¹³² který přináší ve svém příspěvku i jiné detaily ke stavbě pecí. Kouřový otvor, ani přístup k topeništi pece se v těšetickém případě nepodařilo zjistit. Lze předpokládat, že tu šlo o jednoduchou kuchyňskou pícku bez roštu, jaké jsou zjišťovány a rekonstruovány u nás již od neolitu.¹³³ Sloužily asi k ohřívání pokrmů a snad i k vyhřívání zemnic. Jak ukázala analýza uhlíků z těšetických ohnišť a pecí, nebyl prováděn žádný výběr dřeva k topení; skladba dřevin z pecí se neliší od skladby uhlíků z běžné výplně jam (tak např. z topeniště pece objektu č. 37 pochází uhlíky z dubu, lísky, mahalebky, jasanu a řešetláku¹³⁴).

Na obr. 9 této statě je zobrazeno několik sídlištních objektů zřejmě neobytného charakteru; lze tu podle tvarů i podle náleзовé situace rozlišit zásobnicové jámy (obr. 9:1,6), snad i jámy stavební (9:3—5) a posléze výrobní či kuchyňské. Je otázkou, zda některé menší jámy, nebo objekty velmi nepravidelných tvarů neplnily přece jen (byť třeba i druhotně) odpadní funkci, i když takové jámy bývají považovány pro pravěk za anachronismus.¹³⁵

Závěrem je třeba se vrátit k účelu zemnic. Výše jsme se snažili prokázat obytnou funkci většiny z nich; protože ovšem nelze vyloučit ani existenci úrovnových, kůlových domů z areálů horákovských sídlišť, zbývá osvětlit příčinu současné existence dvou rozdílných typů obydlí na našich lokalitách. Nabízí se vysvětlení několik. Nelze zobecnit výklad, který podal pro hloubětínské sídliště B. Soudský, že by totiž zemnice měly — na rozdíl od obytných kůlových domů — pouze výrobní charakter.¹³⁶ Pozornosti zaslouží výklad J. Paulíka, který vysvětluje současnou existenci zemnic a kůlových domů střídáním obydlí v letním a zimním období; v zimě se měli obyvatelé kůlových domů stěhovat do teplejších zemljanek, kde se po tu dobu soustřeďovala podomácká výroba.¹³⁷ Střídání letních a zimních typů obydlí v pozdější době

¹²⁸ V. Podborský, Těšetice, přehledná tabulka na str. 45.

¹²⁹ J. Paulík, S1Arch III (1955), 148.

¹³⁰ *Tjž.*, l. c.

¹³¹ H. Reinert, PZ 20 (1929), 190 ad.; H. Tripp, MAGW 71 (1941), 264; J. Paulík, S1Arch III (1955), 148.

¹³² J. Slovák, Pravěk 8 (1912), 105—6.

¹³³ B. Soudský, AR 7 (1955), 8; J. Kudláček, S1Arch VI-1 (1958), 51—52, obr. 1.

¹³⁴ Podle rozborů E. Opravila (viz SPFFBU E 6, 1961, 132, nebo Těšetice, 60).

¹³⁵ J. Bouzek—D. Koutecký, AR 16 (1964), 28 ad.

¹³⁶ B. Soudský, AR 7 (1955), 192 ad.; je pravděpodobné, že dispoice pozdněhalštatských sídlišť je již ovlivněna — a to i pokud jde o konstrukční stránku objektů — keltským prostředím.

¹³⁷ J. Paulík, S1Arch III (1955), 148—9; *tjž.*, stat' v knize Život a umenie doby železnej na Slovensku, Bratislava 1962, 89.

dokládá u starých Germánů P. C. Tacitus¹³⁸ nebyla by tedy tato interpretace ne- možná. Oba výklady zároveň redukuje velký počet obyvatel venkovských sídlišť, který by jinak byl podle výše naznačených propočtů pro tuto dobu neúnosný. Aspekty sociální v našich úvahách zatím nelze uplatnit. Je však možné, že rozhodující vliv na budování toho či onoho typu obydlí mělo ekonomické postavení společenské jednotky, obývající určité sídliště. Zde jistě budou značné rozdíly; těšetická osada je příkladem malé, hospodářsky asi velmi jednoduché jednotky (zemědělství), což se promítá i do jednotného způsobu budování celkem prostých obydlí. Není pochyby, že na sídlištích se složitější ekonomikou byly i sídlištní poměry složitější.

Z jižní Moravy zatím nemáme než náznaků o existenci výrobních sídlišť. Přímé doklady železářství jsou dosud z Velatic,¹³⁹ Bezkova¹⁴⁰ a nově zejména z Plavče,¹⁴¹ nebereme-li v úvahu Wankelem objevenou kovárnu v Býčí skále u Habruvky, kterou nově uvedl do literatury R. Pleiner¹⁴² a chronologicky sporné doklady z Hradiska u Obrán.¹⁴³ Výroba či zpracovávání železa je nepřímě doložena kusy strusky či surového železa, dochovanými z některých sídlišť (Jaroměřice, Křepice, Oslavany-Náporky — tab. IV:4) bez bližších nálezových zpráv.

Na bezkovském sídlišti byl proveden pouze zachraňovací výzkum poměrně malého rozsahu. Uvedl jsem na jiném místě,¹⁴⁴ že tu byl zachycen pravděpodobně okraj mladší horákovské osady, kde v obj. č. 2 (obr. 9:2) byly zjištěny zbytky druhotně tam přemístěné (?) destruované redukční pícky. Objekt 2 je jáma elipsoidního tvaru (2 × 2,4 m) a značné hloubky (1,2 m); těsně nade dnem se tu dochovaly zbytky hliněné pece, což dokazovaly spečené vrstvy červené hlíny (i rozpadávající se lícované kusy), pod nimi pak vrstva popela a sytě černé, uhlíkaté usazeniny mouru; horní část výplně jámy tvořil drobkovitý splach. V něm (vrstva 40—80 cm) se našly zlomky hliněného kádľubu k odlévání na ztracenou formu;¹⁴⁵ dostaly se do jámy asi dodatečně splachem. Významnější je nález zbytku dna (stěny ?) hliněné pícky se struskovitým vnitřním povrchem a odpichovacím otvorem (tab. IV:6), učiněný ve vrstvě popela a mouru pod krou červené hlíny z normální hliněné pece. Spolu s ostatními nálezy z jámy je dokladem tavby železa někde v blízkosti objektu 2, který snad byl součástí většího nadzemního stavení. K tomuto závěru mne vede nález hrubého kusu mazanice s otiskem prkna a další zbytky hliněné omítky (tab. IV: 9, 10), objevivší se v hloubce 0—40 cm v jámě samé i v okolí; je škoda, že okolí objektu č. 2 bylo buldozerem značně poškozeno, takže jakákoliv bližší pozorování tu nebyla možná.

Halštatské sídliště u Bezkova je velmi rozsáhlé, jak jsme mohli zjistit povrchovým průzkumem. Zatím nelze říci nic bližšího o jeho vztahu k neméně rozlehlému sídlišti

¹³⁸ P. C. Tacitus, *Germania* (německé vydání E. Fehrleho, München-Berlin 1939), 20—23; srov. též A. Schliz, *MAGW* 33 (1903), 314.

¹³⁹ V trati „Přední Půllány“ u Velatic prokopal J. Poulik koncem 30-tých let železářskou pec cylindrického tvaru o průměru asi 1 m, lepenou z jílu, s kusy železné strusky i rudy, s průvodním keramickým halštatským materiálem (I. L. Červinka, *Příroda* 31, 1938, 65—67; srov. též R. Pleiner, *Základy slovanského železářského hutnictví*, Praha 1958, 80).

¹⁴⁰ V. Podborský, *SPFFBU E 10* (1965), 137 ad., obr. 5 : 2, tab. IV.

¹⁴¹ Výzkum katedry prehistorie UJEP z roku 1965 (dosud nepublikováno).

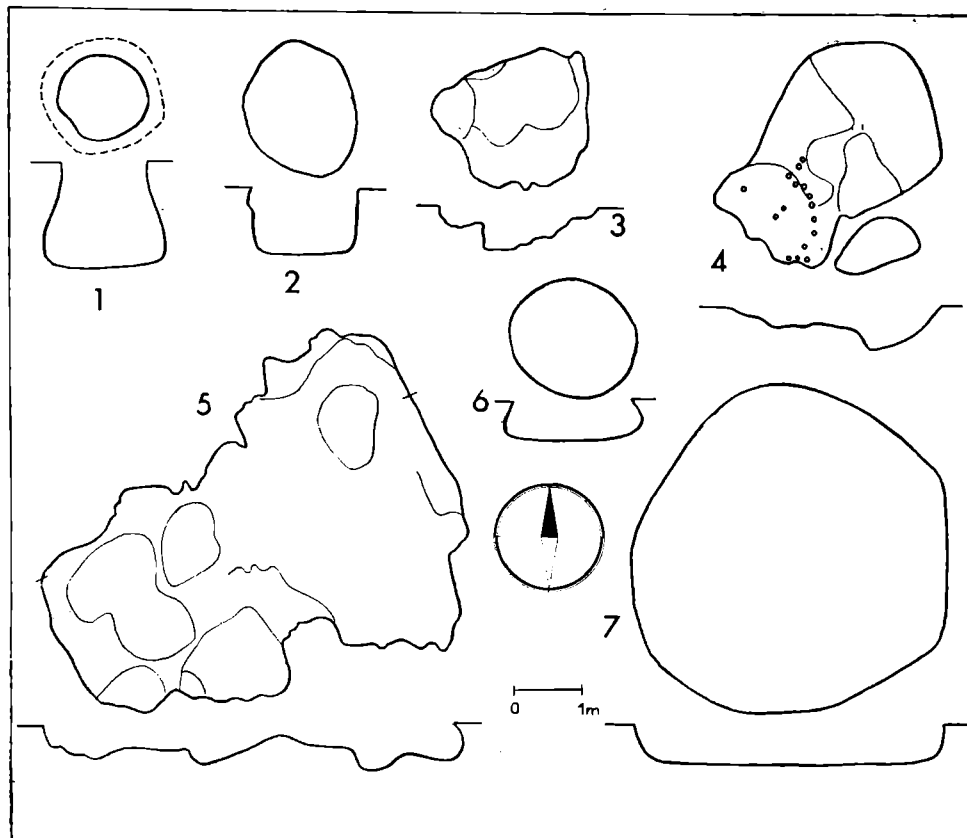
¹⁴² H. Wankel, *MAGW* 8 (1879), 289 ad.; *týž*, *Bilder aus der Mährischen Schweiz*, Wien 1882, kap. 36, 379 ad.; — R. Pleiner, *Základy slov. žel. hutnictví*, 86 ad.

¹⁴³ F. Adámek, *Hradisko*, 117.

¹⁴⁴ *SPFFBU E 10* (1965), 142.

¹⁴⁵ *Ibidem*, 139, tab. IV : 1—2.

laténskému, nalézajícímu se opodál na bezkovském katastru.¹⁴⁶ Jisto však je, že na tomto laténském sídlišti se redukovalo železo v několika výrobních okrscích, o čemž svědčí neobyčejně množství železné strusky, vyorávané na několika místech na jeho areálu. Je tudíž pravděpodobné, že železářská výrobní tradice zde pokračuje již z halštatu, kdy zde poprvé zapustila kořeny. Otázka exploatace železné rudy zatím, na lokalitě nebyla sledována; je pravděpodobné, že se tu využívalo i bahenní rudy.¹⁴⁷

Obr. 9. Různé horákovské sídlištní objekty: 1 Těšetice (obj. č. 30), 2–5 Bezkov (obj. č. 2, 5, 6, 4), 6 Těšetice (obj. č. 44), 7 Troubsko. — Verschiedene horakover Siedlungsobjekte. — (Kresba V. Podborský a H. Tomková.)

Slibnější se zdá být v tomto směru nedaleká lokalita „Červená hlína“ u Plavče na Znojemsku, kde se rozkládá železářská osada na severním svahu nad malým místním potůčkem. Svah vybíhá těsně pod lesem „Ruda“, kde se železná ruda (hnědel) těžila k průmyslovým účelům ještě v minulém století: je tudíž možné, že

¹⁴⁶ Srov. J. Malina, SPFFBU E 10 (1965), 354 ad.

¹⁴⁷ P. Mišustov, SPFFBU E 11 (1966), 131 ad.

byla exploatována i v pravěku.¹⁴⁸ Ne zcela přesné je zatím datování této lokality. Dosud tu byla odkryta jedna jáma protáhle elipsoidního tvaru, rozměrů 7,3 × 2,6 m, vyplněná železnou struskou, kousky rudy, popelem a hlinou; objevily se tu i kusy mazanice s otisky deštění; nelze je jednoznačně považovat za doklad redukce železa přímo v jámě, spíše je možné, že vlastní železářské pícky stály někde poblíž, případně byly kultivací terénu zničeny. Plavečský objekt můžeme proto považovat spíše za jámu, kam se sypal odpad železářské produkce na lokalitě. Nečetný střepový materiál získaný z jámy vykazuje znaky obecně halštatské (objevilo se dokonce zalomení okraje na střepu z hrubší zásobnice, což by svědčilo pro starší halštat). Ze sousední trati jsou známy i keramické sídlištní nálezy laténské a je tedy možné, že se tu bude opakovat situace bezkovská: na halštatskou tradici navazuje vyspělejší železářství laténské.

Doklady jiné specializované produkce na horákovských sídlištních jsou zatím skromné: z olbramovického Leskouna je známa jáma s doklady textilní výroby,^{148a} skrumáž nevypálených hliněných závaží v objektu č. 3 v Prosiměřicích však sotva stačí k důkazu o textilní výrobě, stejně jako množství přeslenů ze starších (Jaroměřice, Křepice, Křenovice) i novějších (Těšetice, obj. č. 47) výzkumů může tkaní látek dokladat jen obecně. Jinak je tomu s výrobou parohových předmětů, která je doložena vlastně ze všech horákovských sídlišť, kde bylo jen poněkud více kopáno, hromadně opět zejména z Jaroměřic. Zde ovšem nemusí jít vždy o řemeslnou výrobu, nýbrž spíše o produkci podomáckou. V žádném případě ovšem nelze počítat s existencí sídlišť specializovaných na textilní, či kosťářskou výrobu a pravděpodobně ani hrncířství se v této době ještě nestalo zcela řemeslem. Je pravděpodobné, že řemeslná výroba včetně železářství se na prostých horákovských sídlištních — a pravděpodobně ani na sídlištních výšinných — ještě trvale neoddělila od zemědělsko-pastevecké základny.

Dosavadní sídlištní výzkumy nám nedovolují sledovat, jak se poměry na jihomoravských halštatských sídlištních vyvíjely v době laténské. Nevíme též, zda se přežívání halštatského podloží do laténu projevuje též v zachování typické zemnicové chýše. Podle výše uváděných výzkumů v Seredi, Kbelích u Prahy, Příšovicích, i podle některých nepřímých dokladů jihomoravských by se dalo soudit, že v době pozdněhalštatské počíná převládat typ obdélne polozemnice se sedlovou střechou, nesenou dvěma sloupy ve středu kratších stran. Také v rakouském Gross-Weikersdorfu se laténský objekt č. 5 lišil od halštatských zemnic jak mělkým zapuštěním podlahy, tak poměrně pravidelným půdorysem.¹⁴⁹ Typ domu laténské doby, jak bývá nejčastěji v oblasti střední Evropy charakterizován,¹⁵⁰ je celkem pravidelná obdélňková stavba s více či méně zapuštěným dnem a kůly v ose kratších stran; v mnohém čerpá jak z půdorysu, tak i z konstrukčních principů halštatské doby.

¹⁴⁸ Ve výzkumu v Plavči se pokračuje. Vzoroky rudy byly předány k analýze Vysoké škole báňské v Moravské Ostravě a výsledky budou publikovány.

^{148a} Strov. J. Nekvasil, Přehled výzkumu AÚ Brno za rok 1963, 26.

¹⁴⁹ H. Tripp, MAGV 71 (1941), 262.

¹⁵⁰ J. Böhm, Kronika, 434; J. Filip, *Keltská civilizace*, 90; K. Ludíkovský, *Věda a život* 9, (1958), 530; P. Patay, *Folia Archaeologica* 11 (1959), 44–45, obr. 12; K. Motyková-Šneidrová AR 11 (1959), 181 ad.; *táž*, PA L-2 (1959), obr. 2–4; *táž*, PA LI-1 (1960), 166–7, obr. 14–19.

Hmotná kultura jihomoravských sídlišť stupně HB

Keramika

Stupeň HB byl na jižní Moravě donedávna znám prakticky ze dvou lokalit: Podolí a Brna-Obřan; ostatní sporadické hrobové nálezy byly dílem špatně zařazovány, dílem nebyly známy a sídlištnímu materiálu se pozornost vůbec nevěnovala. Dnes víme, že stupeň HB je na jižní Moravě představován podolskou kulturou, jejíž přímý vývoj z velatického podloží byl již mnohokrát prokázán. Problematiku podolské kultury shrnul poslední nejúplněji J. Říhovský,¹⁵¹ který podal také vývoj názorů na koncepci celého období HB. Vedle něho se zasloužili o poznání podolské kultury také F. Adámek¹⁵² a V. Dohnal.¹⁵³ Názory na HB však dosud nejsou zcela jednotné. Je-li jasno v otázce vzniku podolské kultury a je-li uspokojivě vyjasněn její vnitřní vývoj, není zcela jednoznačný její konec, resp. její vyústění do stupně HC. J. Říhovský v citované práci zaujal kritické stanovisko k názorům V. Dohnala, J. Nekvasila a M. Šolla,¹⁵⁴ podle mého názoru však ještě nejsou zcela vyjasněny problémy tzv. slezsko-podolské symbiózy, otázka konce podolské kultury a také samo poznání podolské keramiky je dosud až příliš závislé na materiálu ze dvou pohřebišť.

Význam „slezského proudu“ na jižní Moravu v HB byl nepochybně v minulosti přeceněn,¹⁵⁵ přece však se výskyt slezské keramiky neomezuje jen na oblast dotyku s podolským prostředím,¹⁵⁶ nýbrž sporadicky zasahuje až na jihozápadní Moravu, jak dále ukáží. Připouštím při tom, že řada keramických tvarů (šálky, některá osudí), považovaných dříve za slezské, je vlastně stylizací podunajského prostředí a s lužickým vlivem přímo nesouvisí, mnohé typy však slezské skutečně jsou.

Vnitřní vývoj podolské kultury zformuloval J. Říhovský časovou následností pomocných fází Klentnice-Obřany-Podolí,¹⁵⁷ a dále zjemnil zpracováním předchozího velaticko-podolského horizontu (Klentnice I, II).¹⁵⁸ Rámcově lze tyto fáze postavit na roveň chronologii H. Müller-Karpa (HB_{1—3}), neboť obě periodizace jsou výrazem v podstatě stejného vývojového rytmu období popelnicových polí

¹⁵¹ J. Říhovský, Problematika podolské kultury, AR 12 (1960), 212 ad.

¹⁵² F. Adámek, Hradisko.

¹⁵³ V. Dohnal, Osídlení Moravy lidem kultury podolské, Brno 1957 (rukopis diplomní práce na UJEP).

¹⁵⁴ J. Říhovský, l. c., 231 ad.

¹⁵⁵ Na slezský proud na jižní Moravu poukazoval již J. Filip (Popel. pole, 18) a J. Nekvasil (disertace I, 41 ad.; PA LI-1, 1961, 257), což bylo plně v souladu se staršími představami o osídlení jižní Moravy slezskou kulturou (I. L. Červinka). I když dnes lze odlišit podolský materiál od slezské kultury dosti exaktně, zůstává řada slezských nálezů v jihomoravské oblasti, které vedou nově J. Nekvasila (AR 16, 1964, 253—4) k úvaze o přímé slezské expansi. Lužickému lidu stupně HB se po právu dnes všeobecně přiznává jistý podíl při vzniku podunajských halštatských kultur (J. Paulík, Študijné zvesti AŮ SAV Nitra 13, 1964, 163 ad.; týž, Pravek východného Slovenska, Košice 1966, 135 ad.).

¹⁵⁶ Na pohřebišti pod obřanským Hradiskem se objevují keramické typy slezské a podolské v uzavřených náleзовých celcích, aniž se navzájem stylově ovlivňují (J. Hladík, Museum Franciscum Annales, Brno 1898, tab. VIII, IX; I. L. Červinka, Pravek 6, 1910, 140—148; týž, ERL 10, 1927, 174; F. Adámek, Hradisko, 98 ad.), na pohřebišti v Podolí je souvislost obou kultur méně evidentní, avšak také prokazatelná (I. L. Červinka, Pravek 6, 1910, 140—8; V. Dohnal, dipl. práce III, tab. 63, 64, 67—74).

¹⁵⁷ J. Říhovský, PA XLIX-1 (1958), 114, obr. 11; týž, AR 12 (1960), 236; — srov. též SPFFBU E 5 (1960), 27 ad.

¹⁵⁸ Týž, Das Urnengräberfeld von Klentnice, Fontes archaeologici Pragenses 8 (1965), 50, obr. 14.

v Podunají. Mizivé množství pozdních podolských celků nedovoluje dosud blíže charakterizovat poslední fázi podolské kultury a tím také její souvislost s horákovskou kulturou doby halštatské. J. Říhovský nachází některé domácí i dolnorakouské náleзовé celky, které jsou mu dokladem pro plynulý přechod podolské kultury do čistého halštatu,¹⁵⁹ na stejném místě uvádí i některé odlišné názory. Je pravděpodobné, že vývoj na přelomu HB a HC nebyl v celém Podunají zcela lineární; jak dále vyplýne z rozboru materiálu musíme předpokládat i tu možnost, že na některých místech (Obrány, Podolí) si keramika udržuje svůj „podolský“ ráz relativně déle do HC (horákovské nálezy na uvedených lokalitách jsou až mladšího rázu), zatímco na jižní Moravě klasické podolské keramiky zatím je málo a nadto zdejší prostší keramický projev stupně HB snáze a dříve přerůstá do kultury horákovské, jak by ukazoval objekt č. 1 z Podivína (obr. 15).

Sídlíšní keramika stupně HB, kterou z jižní Moravy vyobrazujeme (obr. 10—13, tab. V, VI) dává vcelku poněkud odlišný obraz, než jaký poskytují dosud běžně uváděné hrobové nálezy. Kromě hrubší „sídlíšní“ keramiky se tu objevuje řada neobvyklých tvarů osudí, která však nesou všechny znaky stupně HB, jak pokud jde o výzdobu, tak i profilaci. Chybí tu dále zejména typická lahovitá forma osudí klenčnické fáze (HB₁) s esovitým prohnutím hrsla, příp. ještě s vyznívajícím etážovitou profilací (nehledě ke zlomku etážovité nádoby z Pallardiho hradiska u Vysočan — obr. 33:16 — datovatelnému ještě do HA); stejně se neobjevují již dvojkonické nádoby, které končí svůj výskyt ve střední Evropě obecně s fází HB₁, jak poslední prokázala V. Šaldová,¹⁶⁰ a také velaticko-podolské, široce rozevřené mísovité nádoby na úzké podstavě¹⁶¹ se již nevyskytují. Máme tedy ve shromážděném materiálovém fondu dán a priori mladší úsek stupně HB, resp. vrcholné období podolské kultury.

Keramika stupně HB bývá často po celém povrchu stříbřitě leskle tuhována, čímž připomíná slezské zboží severního sousedství, často má však i hnědý až červenavý leštěný povrch. Je pravidelně dobře pálena, takže na lomu je znát tvrdou červenou strukturu. Neobjevuje se vnitřní světlý tón povrchu, příznačný pro slezskoplatěnickou keramiku. Vzácně se vyskytnou i tuhové pásy při okrajích nádob (výzdoba D₁;¹⁶² obr. 11:34), které jsou výzdobnou normou stupně HC, jejichž počátek však sahá nejméně do HB₃.¹⁶³ Malování ve vlastním smyslu slova se vyskytlo jen řídce (Křepice, obr. 12:19) a to s ornamentací stupně HC (vyobrazený střep může náležet již období horákovskému). Časté je souvislé šikmé či svislé kanelování povrchu (B₁) — pro podolskou kulturu velmi příznačné, někdy kombinované i s kanelací horizontální (B₄), plastickými soustřednými kruhy (C₄), nebo důlky (C₁₉). Horizontální kanelace na menších nádobách se mění v pravidelné, ostře ryté brázdy (A₁; obr. 10:18; 13:21). Příznačné je i obrvení žlábků a brázd, označované za „attinský“ ornament (A₂),¹⁶⁴ který se na jižní Moravě objeví — stejně jako v horním Podunají již v HA¹⁶⁵ a dožívá ještě v HB₂; na nynickém pohřebišti se podle V. Šaldové neobjevil již v hrobech tamnější III. fáze, tj. na přechodu k HC¹⁶⁶ a na jižní Moravě

¹⁵⁹ *Týž*, AR 12 (1960), 234—5.

¹⁶⁰ V. Šaldová, Západní Čechy v pozdní době bronzové. Pohřebiště Nynice I (dále jen Nynice), PA LVI (1965), separ. 28—30 (zde shrnuta příslušná literatura).

¹⁶¹ J. Říhovský, AR 12 (1960), obr. 85:4—6.

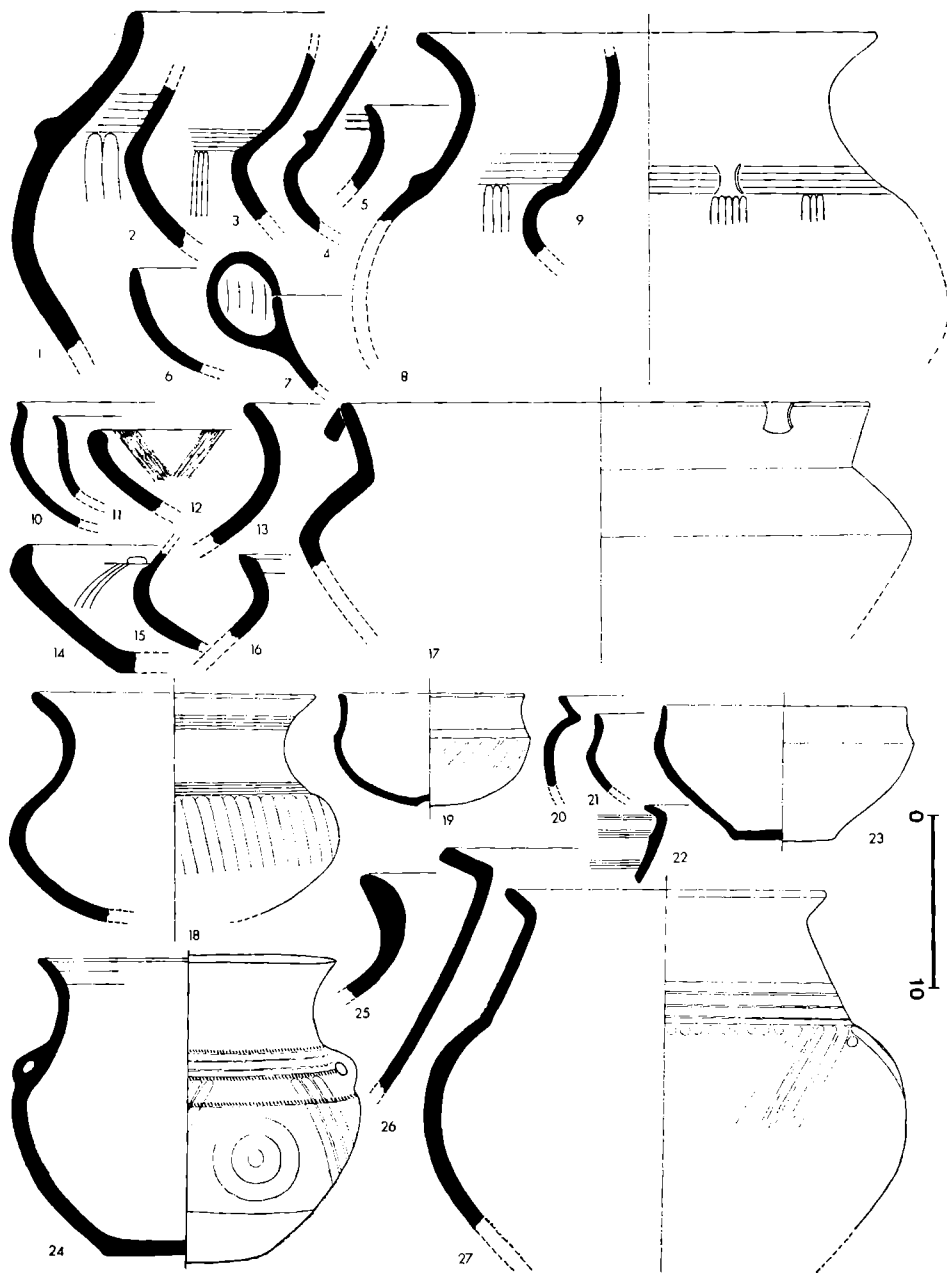
¹⁶² Srov. podobnou situaci též v mladé štítarské fázi (*M. Fridrichová*, AR 17, 1965, 703 ad.).

¹⁶³ Srov. přehled. tabulku ornamentace keramiky, obr. 38.

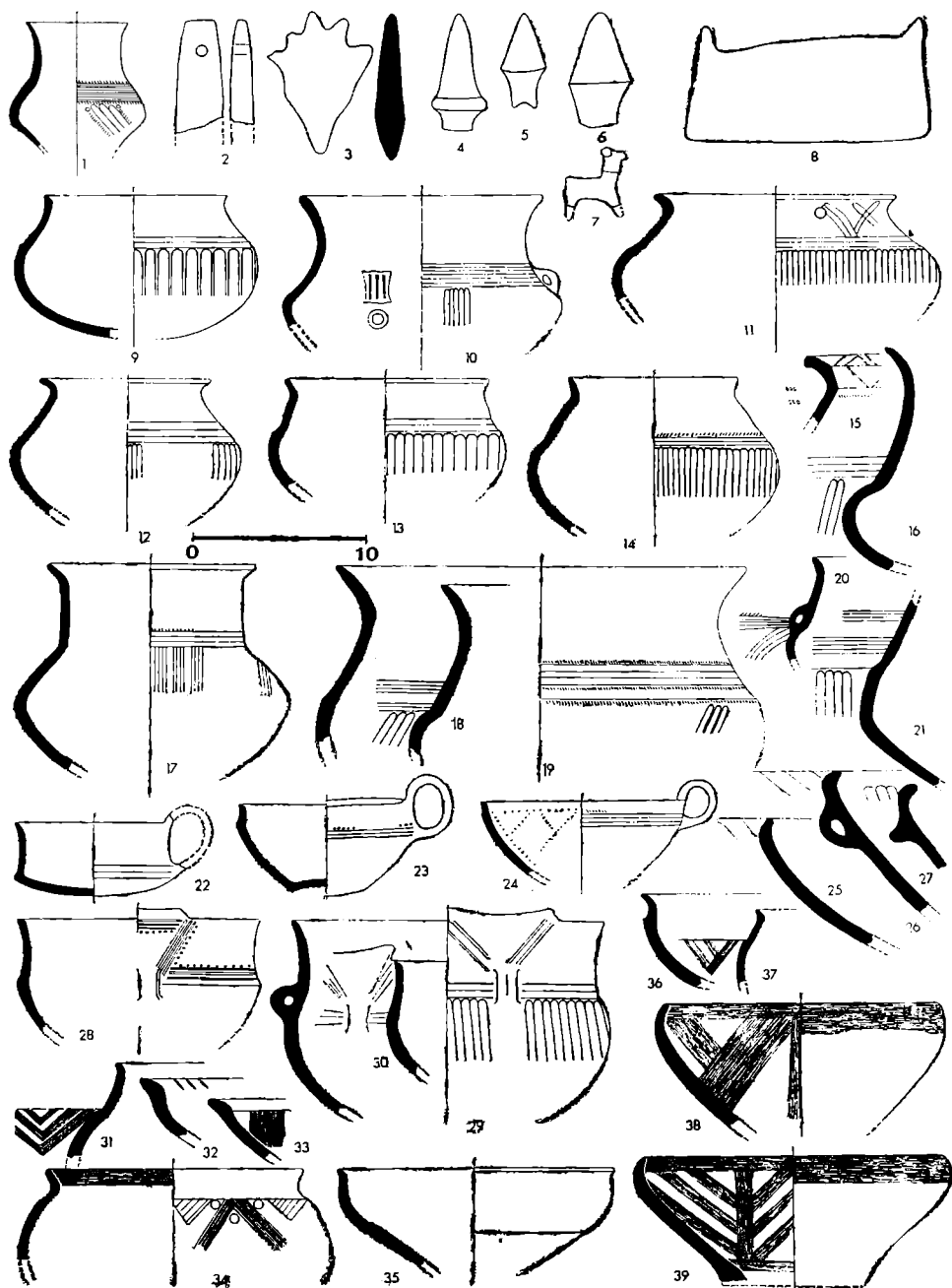
¹⁶⁴ K pojmu posledně souhrnně V. Šaldová, Nynice, 31.

¹⁶⁵ J. Říhovský, PA XLVII (1956), 273.

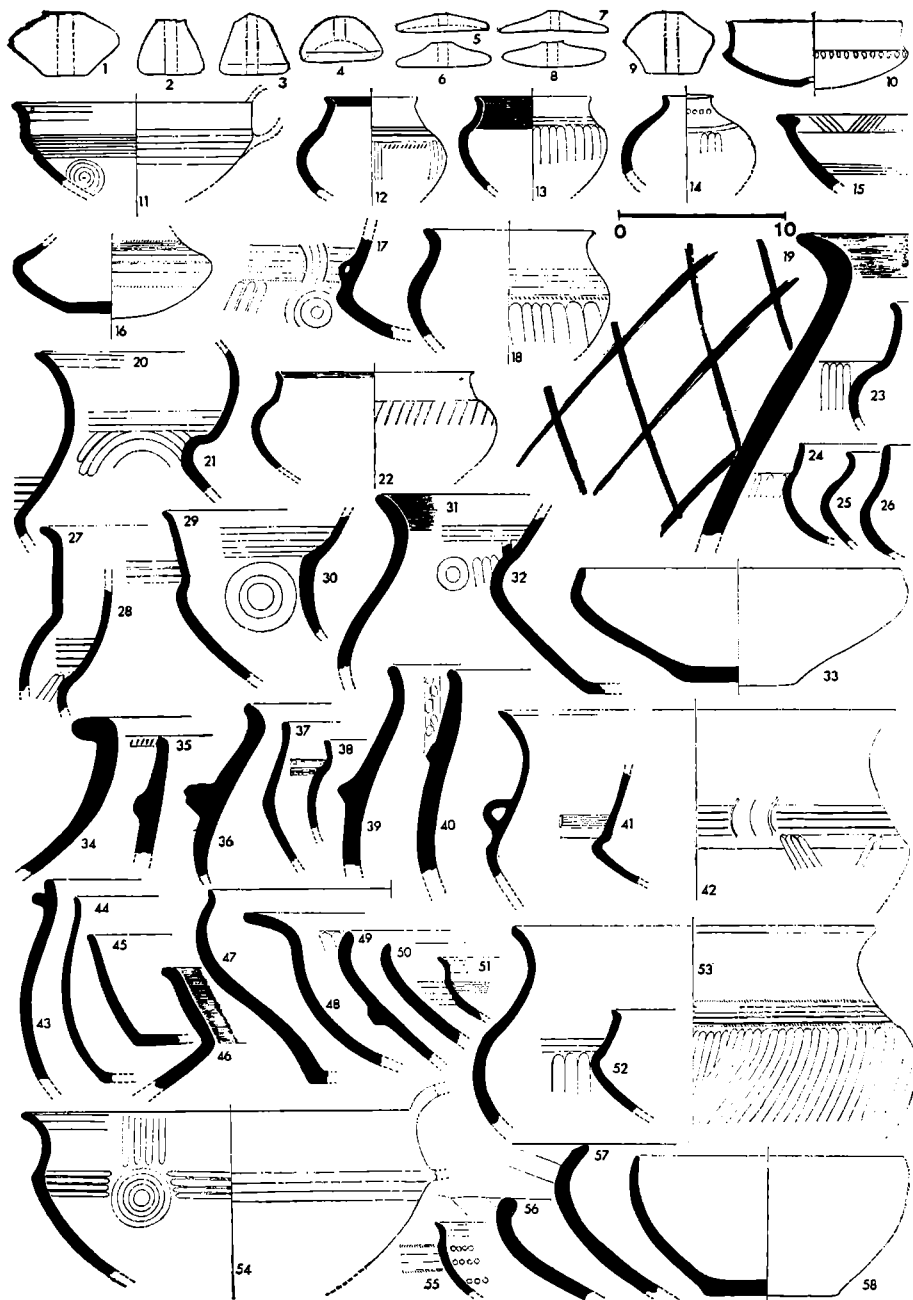
¹⁶⁶ V. Šaldová, Nynice, 32.

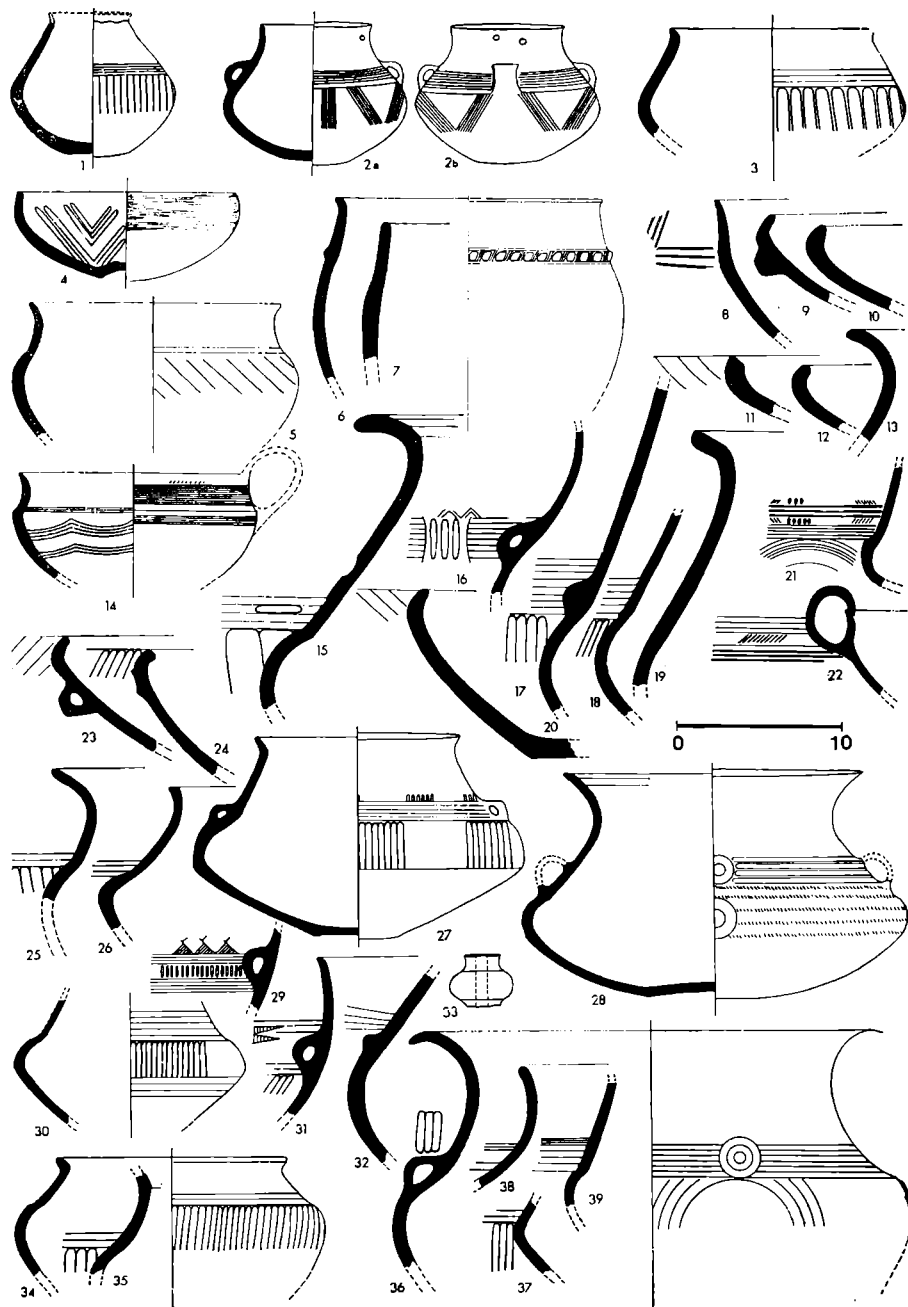
Obr. 10. Výběr keramiky z hradisek stupně HB: 1–9 Brankovice, 10–17 Kramolín, 18–27 Suchohrdly-Starý Zámek. — Auswahl der Keramik aus den Burgwällen der Stufe HB. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 11. Výběr keramiky z Hradiska stupně HB v Brně-Obřanech. — Auswahl der Keramik aus dem Burgwall der HB-Stufe in Brno-Obřany. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 12. Výběr keramiky z hradiska stupně HB v Křepicích. — Auswahl der Keramik aus dem Burgwal der HB-Stufe in Křepice. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 13. Keramika podolské kultury z jihomoravských sídlišť: 1 Babice-Výpustek, 2 Borkovany, 3–13 Brno-Královo Pole, 14–16 Brno, Veverí ulice, 17–20 Horákov, 21–22 Horní Dubňany, 23 Malhostovice, 24–26 Moravské Knínice, 27–28 Velatice, 29 Oslavany, 30 Šardice, 31 Trboušany, 32–33 Syrovice, 34–35 Vémyslice, 36–39 Mouřínov. — Keramik der podoler Kultur aus den südmährischen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

tomu bude zcela obdobně; ve starohorákovském celku z Podivína (obr. 15) se objevilo již jen tečkování (C_3) lemující horizontální linie (15:1,7), resp. radélkový ornament (H_4 ; obr. 15:10): tento výzdobný motiv (H_{3-6}) je doložen i na souvisle žlábkovaném osudí z Plavče,^{166a} sahá tedy svým počátkem nejméně do HB_2 , přežívá však hluboko do mladého halštatu.

Osudí. Nejrozšířenějším keramickým tvarem v sídlištním materiálu je osudí (amforka se 2 nebo 1 uchem, příp. bezuchá), vyskytující se v mnoha variantách. Vývoj dvojuché amforky z velatického základu až po vlastní halštat nastínil ve speciální studii J. Říhovský;¹⁶⁷ uvedl, že v průběhu HB se hrdla původně štíhlých lahvovitých tvarů snižují, zůstává však zachováno členění profilu nádoby, které posléze dostává charakteristickou halštatskou trojčlennou profilaci.¹⁶⁸ Autor sledoval ovšem jen jednu variantu osudí — s etážovitým hrdlem. V našem materiálu se s původními formami etážovitých amforek již nesetkáváme (viz však např. lahvovité osudíčko z Křepic, tab. V:33, nebo typologicky pokročilou formu velkého osudí z Troubska, tab. VI:8), objeví se však následné vývojové formy osudí s vyšším kuželovitým hrdlem a baňatou až kvadratickou výduť (obr. 11:21; 13:1,30); tab. VI:9), která lze zařadit již nejméně do HB_2 . Některá z nich mají na hrdle ještě 2 svazky horizontálních linií, tedy výzdobu, objevující se již ve fázi klentnické, udržující se však až do vrcholného stadia HB .¹⁶⁹ Mnohá tato osudí se vyskytnou ve velkých rozměrech a jejich znakem je vždy vysoké šikmé hrdlo (obr. 13:17,18,39), často i slepá úška, nebo hrotité pupičky pod hrdlem.

V sídlištním materiálu převažuje však široké osudí otevřeného ústí, buď ještě měkké esovité profilace (obr. 11:9; 12:18,53)¹⁷⁰ nebo již s ostřejší se prosazujícím trojčlenním profilu (obr. 11:12,14; 12:22), ojediněle téměř mísovitá varianta. Typologicky by zmíněné osudí měkké profilace mělo být starší než varianta druhá; mezičlánek mezi oběma je možno vidět v nádobkách z Brna-Králova Pole (obr. 13:3,5). Poslední vývojové stadium osudí tohoto typu lze spatřovat ve tvarech s výrazným kuželovitým hrdlem a nálevkovitě nasazeným okrajem (obr. 13:34; 11:11; tab. VI:10), které tvořily také náplň hrobového celku č. 169 v Brně-Obřanech;¹⁷¹ železné předměty tohoto hrobu se však hlásí již na počátek stupně HC . V krajních pólech naznačeného vývoje osudí se odráží skutečný chronologický rozdíl, což podtrhuje i výzdoba obrvení (A_2), provázející tvary typologicky starší (v jednom případě — obr. 1:14 — dokonce ještě s reminiscencí na etážovitou profilaci hrdla), nevyskytující se však již na osudích pozdních. Tyto krajní póly lze označit jako HB_{1-2} — HB_3/HC_1 .

Třetí hlavní variantou je osudí slezského typu, objevivší se zejména na výsinných sídlích (Brno-Obrány, Křepice, Suchohrdly-Starý Zámek), avšak i na prostých sídlích na Brněnsku (obr. 11:10,16,20; 12:17,21; 13:16,21,27—29,31,36) a nesoucí znaky mladšího stupně (Čelechovice-Ptení) slezské kultury¹⁷² a to i v ohledu vý-

^{166a} SPFFBU E 13 (1968), 109, obr. 6:16.

¹⁶⁷ AR 10 (1958), 79 ad.

¹⁶⁸ *Ibidem*, 93.

¹⁶⁹ J. Říhovský, AR 12 (1960), obr. 87:9.

¹⁷⁰ Srov. k tomu analogický tvar osudí z hrobu 7 z pohřebiště v Tišnově, jež náleží ještě mlado-luzické a slezské kultuře, má však ovlivnění jižní (J. Nekvasil, AR 10, 1958, 18, obr. 7).

¹⁷¹ F. Adámek, Příroda 35 (1943), 272 ad.; *tjž* Hradisko, tab. 131—133; J. Říhovský, AR 12 (1960), obr. 89.

¹⁷² V. Podborský, SPFFBU E 5 (1960), 38, obr. 9.

zdoby.¹⁷³ Za pozornost stojí profilace hrdla těchto tvarů: druhému stupni slezské kultury jsou vlastní vyšší prohnutá hrdla, která vývojem dostávají halštatské trojčlenění zcela obdobně jako v podolské kultuře. Zdá se, že i ve slezské kultuře bude možno vydělit nejmladší vývojovou fází, stojící již na počátku platěnického vývoje, jak na to poukázal již J. Filip¹⁷⁴ a nověji J. Nekvasil.¹⁷⁵ — K osudím slezského typu lze přiřadit buď přímo nebo nepřímě tvary ze Starého Zámku u Suchohrdel (obr. 10:18,24), Brna-Obřan i Křepic (obr. 11:19; 12:16,20,42,53), které mnohdy nelze spolehlivě rekonstruovat pro zlomkovitost (mají 2 ucha ?), jindy je na nich patrný i podolský výzdobný podíl. Ke slezským nádobkám řadím i závěsné osudíčko z Borkovan (obr. 13:2a, b),¹⁷⁶ vzdálenější vliv slezské kultury je možno vidět i na miniaturním tvaru z Troubska (tab. VI:2) a posléze i na osudí z obj. č. 30 z Těšetic (obr. 22:4),¹⁷⁷ jež pochází již z prostředí horákovského (viz dále). Vyšší otevřené osudí ze Starého Zámku (obr. 10:24) nese výzdobu reliéfních mezikruží, která provází např. mladší osudí v hrobě č. 9 v Klentnici¹⁷⁸ a poměrně hojná jsou i v Brně-Obřanech,¹⁷⁹ běžná pak ve druhém stupni slezské kultury¹⁸⁰ (obr. 12:17; 13:28,36). Zalomení výdutě do šikmých plošek, zdůrazněné ještě liniemi šikmých rýžek¹⁸¹ (obr. 12:16; 13:28) je rovněž velmi časté v mladší slezské kultuře, nelze je však omezit pouze na ni. Jde o výzdobný prvek (A₃) inspirovaný kovovou předlohou a má tudíž obecné rozšíření: chronologicky by jej bylo možno vyjádřit označením HB₂, dále — jak se zdá — nejde.

Vlastní osudí podolského typu (plynule profilovaná, baňatá forma s hrotitým úškem pod hrdlem) nelze v sídlištním materiálu identifikovat a pravděpodobně se v něm ani často nevyskytuje. Nádobka z křepického hradiska (tab. V:35) představuje silně periferizovaný tvar, osudí z Hradiska u Obřan¹⁸² se morfologicky řadí vždy k některé z prvních dvou variant osudí.

Některé typy osudí jsou ojedinělé a nelze jim nalézt analogie (obr. 10:17; 11:17; 12:14); tím jsou bezcenné i pro chronologii. Totéž platí pro miniaturní nádobku z Křepic (tab. V:29).

Misky. Misky se vyskytují ve všech variantách zastoupených na pohřebištích; jde zejména o misky se zataženým okrajem, jejichž okraj je v HB pravidelně šikmo žlábkován nebo hráněn (B₂, C₆); pod okrajem mívají jedno horizontální nebo slepé úško, při čemž fragmentární sídlištní materiál nedovoluje posoudit, jak často se toto úško vyskytuje. Jde o tvary masivní, jejichž okraj bývá různě zformován (seslaben, zaoblen, seříznut, ovalen), a rozměry jsou střední až větší (obr. 11:25—27; 12:49—50, 56—58; 13:9—12,23,24; tab. VI:11). V žádném bezpečně doloženém případě nemá miska tohoto typu uvnitř vtuhovanou výzdobu (tvary z Obřan, 11:38—39, či z Kramolína, 10:12, jsou již horákovské); pokud jde o vtuhovací výzdobu (obr. 13:4), přicházejí pouze horizontální pásy při okrajích nádob provedené stříbřitým tuhová-

¹⁷³ J. Filip, Popel. pole, 78 ad., obr. 37; A. Gottwald, Ročenka Prostějov 7 (1930), 32—33; *tjž.*, MAV, 80, tab. XIII, 81 ad., obr. 83—86; J. Nekvasil, AR 16 (1964), 245, obr. 79.

¹⁷⁴ J. Filip, Popel. pole, 76 ad.

¹⁷⁵ J. Nekvasil, AR 16 (1964), 252—3.

¹⁷⁶ Srov. též SPFFBU E 8 (1963), 130, obr. 7:1a, b.

¹⁷⁷ V. Podborský, Těšetice, tab. VII:1; XXII:1.

¹⁷⁸ J. Říhovský, Klentnice, tab. II:9:a.

¹⁷⁹ F. Adámek, Hradisko, tab. 109:3,5—6; 110:4 aj. (vždy na tvarech HB_{1,2}).

¹⁸⁰ J. Filip, Popel. pole, 78.

¹⁸¹ F. Adámek, Hradisko, tab. 52:4; V. Podborský, SPFFBU E 5 (1960), obr. 8:15; 9:14.

¹⁸² Mám na mysli nádoby typu F. Adámek, Hradisko, tab. 12:1,2; 61:3; 109:4 aj.

ním, kontrastujícím pravidelně s okrově lesklým povrchem nádoby, tedy technikou odlišnou od horákovské. Misky se zataženým okrajem nelze využít chronologicky, neboť se udržují v podstatě od stupně HA¹⁸³ do počátku HC a ještě ve středním horákovském stupni nalézáme reminiscence na jejich výzdobu doby starohalštatské (viz dále). Jistým periodizačním vodítkem je kanelace okraje, která je prokazatelně u starších tvarů široká, postupně se zjemňuje a v horákovské kultuře se objeví ve velmi jemném provedení.

Drobné hnízdečkovité misky s důlkem na dně tvoří sice samostatnou variantu misek, avšak pro typologickou příbuznost je lze přiřadit k miskám výše popsaným; jsou příznačné pro stupně HA-B jižní Moravy.

Misky podolského typu s vyšším prohnutým hrdlem, s uchem na rozhraní pod hrdlem a se zdobenou ploškou, vysunutou z okraje nad uchem (obr. 11:28—30) známe dosud téměř výhradně z Brna-Obřan a z Podolí, řídce z některých jiných sídlišť na Brněnsku (Brno-Maloměřice, Brno-Královo Pole, Troubsko, obr. 13:8; tab. VI:3). Neobjevují se ještě ve stupni klentnickém, nastupují až během HB₂ a v horákovské kultuře nemají ani reminiscenci ani pokračování.

Misky s prohnutým hrdlem nenalezly v podolské kultuře zvláštní obliby; objevilo se jen několik typologicky málo jednotných kusů (obr. 10:19,21,23), které nemohou sloužit k typologii a nedávají ani základ dalšího vývoje ve vlastním halštatu.

Z ostatních míst je nutno registrovat velkou talířovitou mísu z Křepic (obr. 12:48), jejíž datování je nejisté (na lokalitě jsou i nálezy HD). Výskyt tohoto typu mís začíná již v HA,¹⁸⁴ udržely se však přes HB do vlastního halštatu, kdy nastává jejich největší rozkvět.

Šálky. Šálky podolské kultury jsou dosti hojné a typologicky poměrně jednotné. Jsou zastoupeny zejména v materiálu z Obřan (obr. 11:23,24) a Křepic (obr. 12:51,54,55). Jde o jemnější tvary s nízkým prohnutým hrdélkem, uchem jdoucím přes okraj a se dnem často dovnitř prohnutým. Okraje šálků bývají šikmo dovnitř seříznuty, někdy i v ploškách horizontálně zalamovány (C₆). Výzdoba spočívá v obvodových žlábcích (B₄), rytých liniích, objeví se však i úsečky (A₃), tečkování (C₃) a dokonce i perličková výzdoba (C₁; obr. 12:55), známá zejména ze slezských šálků,¹⁸⁵ především mladšího stupně. Celkovou koncepcí se podolské šálky značně blíží slezským, jsou však o poznání masivnější a technicky méně dokonalé. V nálezů z Horních Dubňan¹⁸⁶ je šálek slezským tvarům velmi podobný, s výzdobou girlandového věnce (A₆) uvnitř, přece však technicky i úpravou povrchu od nich odlišný. Analogické nálezy byly v minulosti označovány za slezské a v některých případech skutečně slezské mohou být (ze střepů je to mnohdy nesnadné zjistit).

Skutečné slezské šálky se všemi charakteristickými rysy, včetně srdčitého okraje

¹⁸³ J. Říhouský, PA XLVII (1956), 274.

¹⁸⁴ Srov. zlomky těchto mís s okrajem zevnitř několikrát zalomeným stupně HA ze sídliště z Klentnice-Tabulové hory, či Doubravice, Lovčiček aj. (MM, nein.v.; J. Říhouský, AR 13, 1961, 735, obr. 260 aj.); na pohřebišti v Nynicích jdou tyto mísy všemi fázemi (V. Šaldová, Nynice, 52, obr. 14:1, 15:1, 18:2 atd.).

¹⁸⁵ J. Filip, Popel. pole, 78; A. Gottwald, MAV, obr. 84, 89; V Podborský, SPFFBU E 5 (1960), 42, obr. 9: 8,9.

¹⁸⁶ Poloha „Požlany“ (MM, i. č. 61 989; jde zřejmě o starší hrobový nález, sestávající ze 2 misek a šálku). Girlandy uvnitř těchto šálků (stejně např. z Brna-Obřan, srov. F. Adámek, Hradisko, tab. 112:1, 80:8) jsou oproti slezským originálům provedeny širšími žlábkami a jsou menších intervalů, čímž i počet obloučků celého girlandového věnce je větší oproti 5—6 obloučkům na skutečných slezských šálech.

a výzdoby se vyskytly na sídlišťích v Brně-Veveří ulici (obr. 13:14), Tvarožné (obr. 36:16), Horních Dubňanech (obr. 13:22) a v Brně-Obřanech. Zdá se, že jejich přímý vliv zanechal stopy na tvarech podolských; nasvědčuje tomu i výskyt slezských originálů a podolských kopií na stejných lokalitách. Chronologicky jde vesměs o mladší tvary (HB₂), přesnější třídění však není možné.

Odlíšnou variantou jsou podolské šálky s vyšším hrdlem a nízkým spodkem (obr. 11:22), dále masivní tvary hrubšího povrchu bez výzdoby, s hrdlem i bez hrdla (polokulovitě), jaké uvádí F. Adámek z obřanského Hradiska.¹⁸⁷ Mívají někdy okraj proti uchu převýšen (tab. V:28),¹⁸⁸ což je zjev běžný i u šálků štítarského stupně knovízské kultury;¹⁸⁹ v sídlištním materiálu nacházíme často jen jejich fragmenty, jež lze těžko přesně určovat.

Šálky přes jejich hojný výskyt můžeme jen stěží jemněji chronologicky třídit; je patrné, že jemnější forma podolského šálku s prohnutým hrdlem nalézá pokračování v horákovské kultuře v miskách s prohnutým hrdlem, zatímco obě hrubší varianty v halštatě nepokračují. Šálky horákovské kultury jsou odvozeny od jiných keramických typů vlastní horákovské keramiky.

Amforovitě zásobnice. Tento typ se v sídlištním materiálu objeví jen zřídka. Ve fázi velaticko-podolské jej zastihujeme v podobě běžné ještě v HA; má v podstatě válcovité hrdlo a okraj vodorovně ven vyložený, zevnitř zalomený často do několika horizontálních rovin (C₇); výduť je obvykle široká, stlačená, řídkěji vyšší s nízkou podstavou.¹⁹⁰ Této fázi náleží zásobnice ze sídliště z Hodonic (tab. VI:13), jejíž šikmé husté rýhování výdutě má četné obdoby ještě ve velatické kultuře. Sporné je zařazení menší hrncovité zásobnice z Purkrábky u Suchohrdel (tab. VIII:2), kterou M. Šolle řadí již do horákovské kultury,¹⁹¹ která se však koncepcí horákovských zásobnic vymyká; tvarově odpovídá ještě době formování velatické kultury a toto datování by potvrzovala i výzdoba — zavěšené šrafované trojúhelníky na horní části výdutě, které připomínají i technikou provedení ornamentaci mohylové keramiky. Na počátek HB by typologicky náležel i tvar z Moravského Krumlova (tab. VI:12), na němž se projevuje již aplikace halštatského trojčlenění profilu a zejména nádoba z Křepic (tab. V:36) s příznačnou výzdobou stupně HB a se slepými úsky pod hrdlem; křepická amfora však nese stopy silné periferisace a vymyká se tak běžným klasifikačním měřítkům. Rámcově do HB je nutno položit i zásobnici z Brna-Olomoucké ulice (tab. VIII:1). Značně pokročilou fází HB představují posléze fragmenty zásobnic ze Starého Zámku u Suchohrdel (obr. 10:26,27) a zejména z obřanského Hradiska,¹⁹² které navíc přijímají již i jazykovité, šikmo postavené výčelnky (C₅) pod hrdlem a pod výdutí, charakteristické zejména pro HC lužické oblasti. Široký okraj zásobnice z Křepic (obr. 12:46) má profilaci bylanských zásobnic a v moravském prostředí není ojedinělý.¹⁹³ Hrncovité zásobnice typu obr. 12:19 a 10:25 jsou ryze sídlištní formou, která se dlouho nemění a navíc jejich fragmentárnost ztěžuje bližší typologicko-chronologické určení.

¹⁸⁷ Hradisko, tab. 6:3, 13:2–4, 17:4 aj.

¹⁸⁸ Ibidem, tab. 5:2, 18:5.

¹⁸⁹ J. Filip, Popel. pole, 22, obr. 8:1, *týž*, Pravěké Československo 219, obr. 53:6.

¹⁹⁰ J. Říhouský, PA XLIX-1 (1958), 84 ad.; *týž*, Klentnice, tab. IV:14:a; VIII:33:a; XIV:48 aj., V. Podborský SPFPBU E 3 (1958), 38.

¹⁹¹ M. Šolle, PA XLVI (1955), 112, obr. 5:4.

¹⁹² F. Adámek, Hradisko, tab. 29:1, 59:1 aj.

¹⁹³ Srov. též amforovitou zásobnici z mohyly horákovské kultury z Rybník (o. Znojmo), NM Praha, i. č. 63 934.

Soudkovité a hrncovité nádoby. Jako soudkovité označují nádoby středních rozměrů a klenutých stěn (obr. 12:43,44; 13:6,7; tab. VI:7), jako hrncovité spíše nádoby větších rozměrů s více méně vyznačeným hrdlem (obr. 10:1; 12:35,36,39,40). Jejich společným znakem je nedostatek uch (výjimku viz na tab. VI:7) a pravidelná dekorace obvodu nádoby plastickou lištou, která mívá v HB obyčejně jednoduché členění důlky (C₈; obr. 13:6);¹⁹⁴ avšak již v HB se lišta počíná rozpadat na krátké úseky (C₂₃), příp. se objeví i horizontální, nebo šikmé držáky pod okrajem¹⁹⁵ (C₅; obr. 12:43). Zářezy na vnější plošce okraje nádob (C₁₅) se objevují v Křepicích (obr. 12:35), Brně-Králově Poli i v Brně-Obranech, pokračují však plynule do HC.

Periodizace soudkovitých a hrncovitých nádob je obtížná, zhusta vůbec nemožná; funkčně navazují na dvojuché, na povrchu prstované květináče stupně HA;¹⁹⁶ v klenutické fázi však květináče mizí a tam také začíná výskyt v podstatě již halštatských forem této sídlištní keramiky, nádob se zdrsnělým, avšak neprstovaným povrchem a plastickou páskou pod okrajem.¹⁹⁷ V materiálu z Křepic se objevila dokonce již i vlnovité členěná lišta (obr. 12:40), běžná až ve vlastním halštatu. To vše navědčuje faktu, že pojednávaný typ nádob se vyvíjí plynule od počátků HB do mladšího halštatu a že jeho hlavní typologická proměna se udála na rozhraní stupňů HA a HB.

Kovové předměty

Řada chronologicky důležitějších bronzových předmětů pochází z výšinných sídlišť z Brna-Obrán a Křepic; jde zejména o jehlice a nože, příp. ještě o některé jednotlivosti. Většinou však se kovový materiál pro jemnější chronologii nehodí.

Jehlice. V řadě jehlic, zobrazených na obr. 14 je nejstarší jehlice s dvojkruželovitou hlavici, sesíleným rýhovaným krčkem a otvorem vespod krčku (obr. 14:9); dvojkruželovitá hlavice je velmi starý prvek,¹⁹⁸ vyskytující se v různých obměnách až do HB. Křepický tvar se podobá mohylovým jehlicím stupně BC,¹⁹⁹ a je buď přežitkem na křepickém hradisku, nebo dokladem mladšího mohylového osídlení na lokalitě.

Jehlice s vývalkovitou hlavici (obr. 14:10) je mladší variantou předešlé; její hlavice je výrazně dvojkruželovitá, vývalek na krčku je již spíše oblý. Tímto typem jehlice se zabýval posledně V. Spurný,²⁰⁰ který při hodnocení analogického tvaru

¹⁹⁴ F. Adámek, Hradisko, tab. 17:5; z Obrán pochází z podolského objektu č. LXX i hrncovitá nádoba s plastickou důlkanou páskou, zavěšenou pod hrdlem ve 4 girlandách (ibidem, tab. 57:3).

¹⁹⁵ Zejména v Brně-Obranech, v oblasti dotyku s lužickým prostředím, kde jsou tyto typy soudkovitých nádob běžné (A. Gottwald, Ročenka Prostějov 5, 1928, tab. I:6,13; *týž*, ČVMSO 48 (1935), tab. I:3,5; *týž*, MAV, tab. 26:6, 13, 29:17); na mnohých obránských soudkovitých nádobách jsou horizontální držáky spojeny řadou nehtovitých vrypů, jako je tomu opět v lužickém prostředí (Horka n.M.).

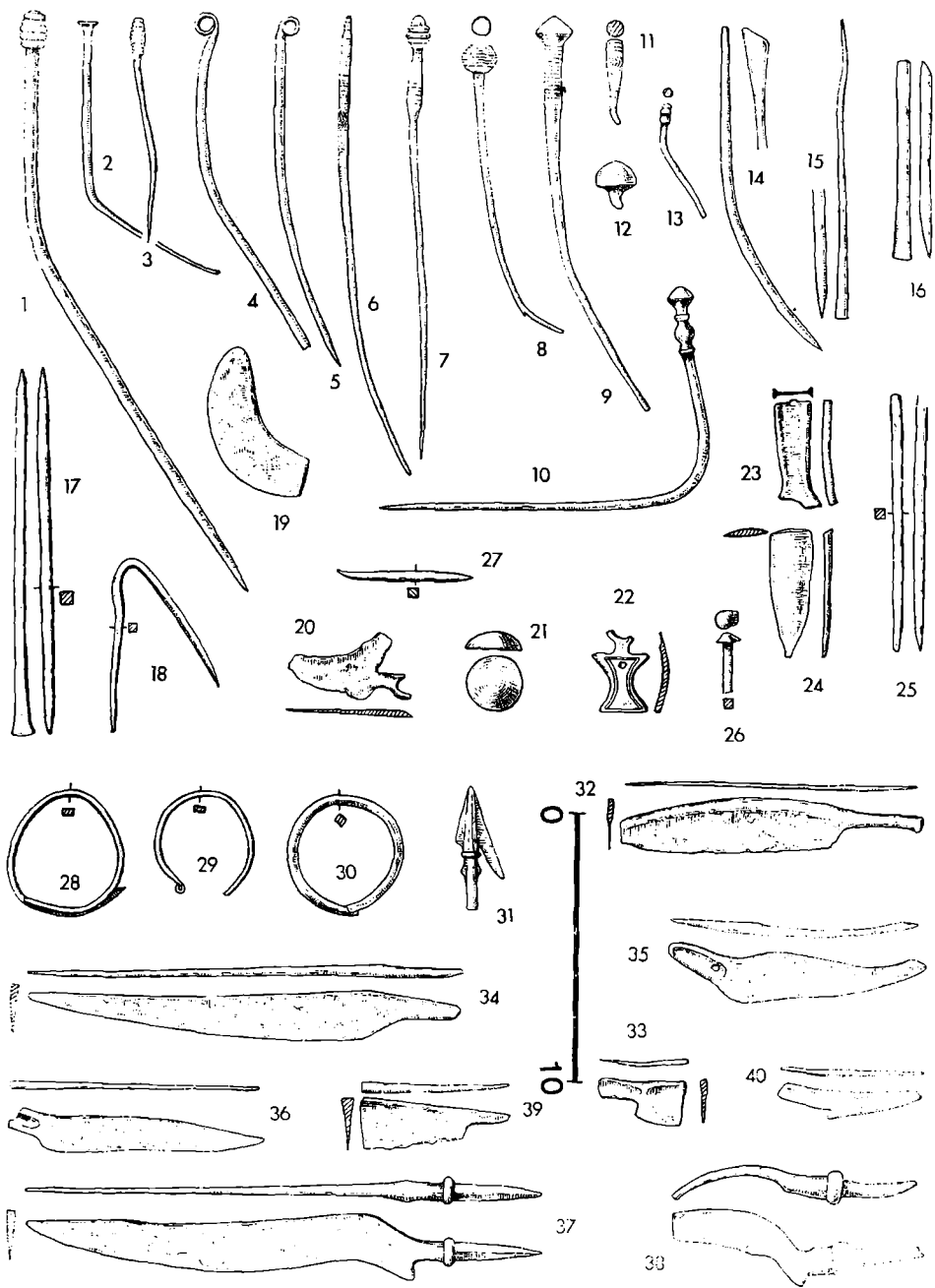
¹⁹⁶ J. Říhovský, Sborník ČsSA 3 (1963), tab. 11:1, 12:6, 13:9 aj.

¹⁹⁷ *Týž*, Klentnice, tab. II:7, XII:46 g aj.

¹⁹⁸ J. Filip již zdůraznil jeho předlohy v ůnětické kultuře (Popel. pole, 62—3), vyskytuje se běžně od stupně BB [K. Willwöser, Die mittlere Bronzezeit in Österreich, Wien-Leipzig 1937, I, 117—8; St. Foltiny, Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens (dále jen Chronologie), Bonn 1955, 48].

¹⁹⁹ Velmi podobná křepická je jehlice ze IV. depotu z blučínských „Cezav“ (J. Říhovský, S1Arch IX, 1961, obr. 13:3), z předvelatického horizontu, datovaného J. Říhovským (l. c., 143, 146) do BD; blučínská jehlice arci již nese znaky mladšího vývoje: postrádá otvor v krčku a hlavice dostává jemnou profilaci.

²⁰⁰ V. Spurný, AR 13 (1961), 475—6.

Obr. 14. Bronzové předměty jihomoravských sídlišť stupně HB: 1–6, 14–17, 19, 32, 38 Brno-Obrány-Hradisko; 7–13, 18, 20–31, 33–37, 39–40 Křepice. — Bronzegegenstände der südmährischen Siedlungen der HB-Stufe. — (Kresba S. Ševčík.)

z lužického hrobu z Měrovic n. H. na Moravě shledal řadu obdob jak z Moravy, tak i z okolních oblastí a doložil jeho datování do BD, poukázav zároveň na jeho přežívání do pozdní doby bronzové. Zároveň je třeba se zmínit o mladohalštátských jehlicích s násobenou hlavíci,²⁰¹ které patrně na uvedený typ navazují a tím nepřímo jeho přežívání do pozdní doby bronzové dokazují. — Také další jehlice s profilovanou dvojkůželovitou hlavíci a sesléným rýhovaným krčkem (obr. 14:7), jehlice s dvojkůnkou hlavíci (obr. 14:8) a se sploštěle kulovitou hlavíci (obr. 14:12) jsou typy mladší doby bronzové, mohou však přežívat ještě do HB a k datování lokalit se nehodí.

Jehlice s jednoduchou hřebíkovitou hlavíci (obr. 14:2) z obřanského objektu č. 73 není rovněž chronologicky jednoznačně určena; nálezový celek tohoto objektu je asi smíchán,²⁰² a nelze z něho vycházet. Jehlice sama se objeví již na počátku střední doby bronzové,²⁰³ častá je i v lužické kultuře²⁰⁴ a dožívá ještě ve 2. stupni slezské kultury.²⁰⁵

Také jehlice s hlavíci svinutou v očko (obr. 14:4,5) jsou chronologicky bezcenné, neboť se vyskytují od staršího bronzu do konce halštatu, příp. ještě i v laténu.²⁰⁶

Pro přesnější časové určení zbývá tedy jen jehlice s vroubkovanou hlavíci (obr. 14:13 a odvozený typ 14:3), která je velmi typická pro 2. stupeň slezské kultury (s dalším vývojem),²⁰⁷ dále jehlice s kyjovitou hlavíci (obr. 14:11; 16:33) — s jemně rýsovanou hlavíci typická zejména také až pro 2. slezský stupeň,²⁰⁸ a posléze i jehlice s válcovitou, horizontálně rýhovanou hlavíci (obr. 14:1), kterou sice J. Filip vyvozuje již z lužické kultury, ale která se vyvíjí až do HB,²⁰⁹ což odpovídá i vyspělé podolské keramice v obřanském objektu č. 65.²¹⁰

Nože. Z nožů je nutno jmenovat předně oba křepické nožíky se šikmo postaveným, jednostraně prozlábnutým držadlem s 1 nýtem (obr. 14:35,36), z nichž druhý má celkem prostou obloukovou čepel, zatímco prvý nese již příznaky esovitého prohnutí čepele, což je považováno za typologicky mladší prvek. Oba nože však asi nejsou časově od sebe vzdáleny; oba je nutno vyvodit z nožů jihoněmeckého horizontu Riegsee, které jsou ovšem hojně rozšířeny i ve střední Evropě a nechybí ani v Čechách a na Moravě. Obecně se má zato, že přežívají — zejména vyspělejší tvary se 2 otvory pro nýty v rukojeti — až do HA;²¹¹ přítomnost těchto nožíků v řadě moravských depotů (Přestavky, Drslavice I, Ořešchov, Blučina V) i hrobových celků (Lednice, hr. 1) dokazuje jejich oběh především v BD—HA₁. Nůž z blučinského depotu I²¹²

²⁰¹ Viz II. díl práce; též Zprávy ČsSA VII-1 (1966), 6, tab. 4:8.

²⁰² F. Adámek, Hradisko, tab. 67:13.

²⁰³ J. Filip, Popel. pole, 60; St. Foltiny, Chronologie, 45; — objevila se také (s vývalky na krčku) v blučinských depotech stupně BD (J. Řihovský, S1Arch IX, 1961, obr. 13:1,6, 6:11; *tjž*, Sborník ČsSA 3, 1963, tab. 3:B:8; 4:B:1,2).

²⁰⁴ J. Filip, Popel. pole, obr. 18:3,5.

²⁰⁵ Ibidem, 83. Také v Karpatské kotlině se dožívá až časného halštatu (St. Foltiny, Chronologie, 45).

²⁰⁶ J. Filip, Popel. pole, 60, 83; K. Willwonseder, Bronzezeit, 118; J. Řihovský, S1Arch IX, 1961, 143; St. Foltiny, MAGW 93—94 (1964), 101; *tjž*, Chronologie, 48.

²⁰⁷ J. Filip, Popel. pole, 83, 95.

²⁰⁸ Ibidem, 64, 83.

²⁰⁹ Ibidem, 62; J. Hralová, Sborník NM XI-A, č. 1, 1957, tab. VII:4.

²¹⁰ F. Adámek, Hradisko, tab. 48.

²¹¹ J. Filip, PA 41 (1936—38), 42—43; J. Hrala, PA LII-1 (1961), 212, obr. 1:6; J. Bouzek, AR 14 (1962), 209—210; J. Řihovský, AR 13 (1961), 240; *tjž*, S1Arch IX (1961), 140.

²¹² J. Řihovský, S1Arch IX, 1961, 140, obr. 4:18.

má dokonce dýkovité rozšíření hrotu čepele, podobně jako zlomek z drslavického pokladu I,²¹³ kterýžto jev obyčejně nepřežívá stupeň BD.²¹⁴

Delší štíhlý nůž s prostou rukojetí (obr. 14:34) je těžko datovatelný; typologicky jej lze odvodit z popsaných nožů stupně BD, prohnutí čepele by dovolovalo soudit na pokročilejší vývoj. Tento tvar se objevil i na obránském pohřebišti, je však bez nálezového celku,²¹⁵ a uvážíme-li jeho jednoduchý tvar i to, že zcela podobné nože se objeví ještě v mladém halštatu,²¹⁶ vyloučíme jej jako přesný datovací prvek. — Totéž platí o dalších zlomecích nožů (obr. 14:39,40) z Křepic.

Nože s ploše roztepanou a pravouhle odsazenou rukojetí (obr. 14:32,33) jsou zastoupeny na řadě nálezů z HA a počátku HB (Klentnice, Obrány-pohřebiště, Kotouč u Štramberka, Marefy, Milovice²¹⁷). Pojednal o nich J. Říhovský,²¹⁸ který je považuje za přechodný tvar mezi noži s plochou rukojetí a staršími nákolními noži bez vývalkovitého členění trnu. Oba mnou vyobrazené nože mají tenký nezdobený hřbet, zatímco klentnický nůž z hrobu č. 63 má hřbet před rukojetí silně rozšířený, s výzdobou blízkou již nožům nákolním (např. Klentnice, hr. 1,²¹⁹ Dubany²²⁰); tím by bylo dáno relativně větší stáří obou křepických a obránského nože.

Posléze charakteristické jsou oba zobrazené nože nákolního typu (obr. 14:37,38; tab. V:26), oba se silným kratším trnem s jedním profilovaným vývalkem, posunutým blíže k čepeli, což jsou charakteristické znaky Holstovy východoalpské varianty nožů HB.²²¹ Nákolní nože jsou běžně datovány do mladší fáze HB,²²² typologický vývoj, spočívající v počtu vývalků na trnu je nespolehlivý;²²³ křepický i obránský nůž je každopádně dokladem trvání lokality nejméně ještě v HB₂.

Závěsek s prohnutými stěnami z Křepic (obr. 14:22) byl dosud v naší literatuře hodnocen spíše z významového hlediska (srovnání s malým oltářem minojským),²²⁴ než chronologicky. Závěsky ve tvaru přesýpacích hodin jsou známy již ve střední době bronzové,²²⁵ přecházejí pak i do lužické kultury a přežívají až do 2. slezského stupně.²²⁶ Také V. Šaldová je uvádí ze západních Čech již z prostředí

²¹³ Komenského museum Uherský Brod, i. č. 2043. — J. Říhovský, l. c., uvádí ještě i další analogie tohoto jevu.

²¹⁴ H. Müller - Karpe, Bayer. Vorgeschichtsblätter 20 (1954), 116; H. J. Hundt, Germania 34 (1956), 51 ad.; V. Šaldová, AR 13 (1961), 702.

²¹⁵ MM Brno, i. č. 59 061—64 (viz též F. Adámek, Hradisko, tab. 124:12,15).

²¹⁶ Např. Těšetice, obj. 47 (obr. 31:11), Křenovice (obr. 44:20).

²¹⁷ J. Říhovský, Klentnice, tab. XVIII: xy, XLV:1; *tjž*, PA XLVII (1956), obr. 5:2; F. Adámek, Hradisko, tab. CXXIV:12; M Štramberk, i. č. 307, neinv.; MM Brno, i. č. SAU 1458; M Mikulov, i. č. IV/488 (též WPZ 30, 1943, 152 ad., obr. 2).

²¹⁸ PA XLVII (1956), 280.

²¹⁹ J. Říhovský, Klentnice, tab. I:1:g.

²²⁰ A. Gottwald, MAV, tab. XXIV:1,2.

²²¹ F. Holste, PZ 26 (1935), 74 ad.; srov. též V. Šaldová, PA LII-1 (1961), 245 ad.

²²² H. Müller - Karpe, Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Berlin 1959 (dále jen Beiträge), 165; V. Šaldová, PA LII-1 (1961), 245 (zde shrnutí problematiky); *tjž*, Nynice, 60; J. Říhovský, AR 12 (1960), 230.

²²³ Srov. např. citov. nůž z Duban (pozn. č. 220), s více vývalky na trnu, nalezený však v celku poměrně starém (HB₁); *tjž* St. Foltiny, Chronologie, 100.

²²⁴ Zd. Fiedler, PA XLIV (1953), 329 ad.; J. Bouzek, Sborník NM XVII-A, č. 2—3 (1963), 105; *tjž*, Listy filologické 88 (1965), 246, obr. 3:5—7. — Srov. též G. Kossack, Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas, Berlin 1964, 23, 41, 97.

²²⁵ J. Bouzek—V. Moucha, Zprávy ČsSA VII-1 (1963), 9 tab. 4:12; na časný výskyt závěsek v jihovýchodní Evropě (počátek popel. polí) poukázal též G. Kossack Archaeol. Geographica I-1 (1952) 4 ad.

²²⁶ J. Filip, Popel. pole, 67, 84.

mladšího HB z depotu z Habartic.²²⁷ V Karpatské kotlině jsou považovány za časněhalštatské.²²⁸ Na Moravě se dosud objevily v prostředí chronologicky ne dosti jednoznačném²²⁹ a tak nelze závěsku z Křepic chronologicky využít se vši jistotou: tvarově se mu nejvíce blíží závěsek z Úhřetic, datovaný již do 2. stupně slezské kultury.²³⁰

Zlomek lunuly z obřanského Hradiska (obr. 14:19) pochází zřejmě z dvojbřitého exempláře s ostřím v podobě symetrického kruhu, tedy z tvaru spíše západního typu, jaké na Moravě nejsou časté.²³¹ Bývají datovány hlavně do HA, přežívají však až do následujícího stupně.²³²

Miniaturní půlměsíková břitva s krátkou postranní rukojetí se zbytkem kroužku (obr. 14:20) je pouze svou náležitostí k břitvám tohoto typu datovatelná do HB; sama je tvarem poněkud zvláštním a pouze vysoký hřbetní výstupek, posunutý k rukojeti natolik, že vlastně končí tyl břitvy²³³ by dovolil považovati ji za poměrně mladý tvar, snad až z HB₂.

Ostatní předměty jsou málo typické (šipky, obr. 14:31; tab. V:1—9; dlátka, kruhy, puklice, obr. 14) a pro datování nevhodné.

Hmotná kultura jihomoravských horákovských sídlišť

Keramika

Nejprve věnujeme pozornost keramice staršího a středního stupně horákovské kultury; pozdní stupeň přináší změnu tvarů, výzdoby i výrobní techniky a je tudíž spjat se specifickou problematikou.

V sídlištní keramice horákovské kultury lze rozlišit 8 základních keramických typů²³⁴ a některé tvary zvláštní, nebo ryze sídlištního charakteru. Statistika, provedená ve větším množství materiálu v Těšeticích,²³⁵ dále v objektu č. 5 v Bulharech a objektu č. 1 v Bezkově,²³⁶ dává následující přehled o frekvenci jednotlivých základních keramických typů:

²²⁷ V. Šaldová, Nynice, 67, obr. 40:2,3.

²²⁸ Št. Foltiny, Chronologie, 18, tab. 2:7,13.

²²⁹ Z Kotouče u Štamberka jde o náhodný nález (M Štamberk, i. č. 210), v sazovickém depotu je možno předmět datovat do HA (I. L. Červinka, Morava za pravěku, 150, tab. XVIII:30), z Hrubčic pochází závěsek s prohnutými stěnami z lužického hrobu č. 4 (A. Gottwald, MAV, 67; *tjž*, ČVMSO 22, 1905, 11; Z. Fiedler, l. c., 330).

²³⁰ PA XX (1903), tab. XLVIII: 31—33; Z. Fiedler, l. c., obr. I:5.

²³¹ J. Filip, Popel. pole, 115; srov. k tomu zlomek z Kotouče u Štamberka (M Štamberk, i. č. 233).

²³² J. Filip, Popel. pole, 115—6; V. Šaldová, Nynice, 61—2.

²³³ J. Filip, l. c., 118; H. Kerchler, ArchA 28 (1960), 36 ad.; F. Staré, AV 8 (1957), 222.

²³⁴ V keramice hrobové lze vidět zhruba stejné typy, navíc přistupuje džbánkovitý hrnek (V. Podborský, Zprávy ČsSA VII-1 (1966), tab. 3:20), mění se však vzájemná frekvence typů (srov. podobnou situaci v poměru sídlištní a hrobové keramiky v bylanské kultuře, D. Koučeký, Bylanská kultura střední doby halštatské, rukopis diplomní práce, Praha 1959, 36).

²³⁵ V. Podborský, Těšetice, 49.

²³⁶ *Tjž*, SPFFBU E 7 (1962), 87; ibidem E 10 (1965), 143.

<i>Keramický typ</i>	<i>Tešetice*</i>	<i>Bulhary, obj. 5</i>	<i>Bezkov, obj. 1</i>	<i>Průměr</i>
Osudí	12,4 %	11,1 %	21,2 %	14,90 %
Miska se zalomeným hrdlem	13,3 %	13,2 %	18,3 %	14,93 %
Miska se zataženým okrajem	25,0 %	36,7 %	20,4 %	27,37 %
Talířovitá miska	3,0 %	—	—	1,00 %
Šálek	0,8 %	0,9 %	6,6 %	2,77 %
Amforovitá zásobnice	5,6 %	6,0 %	0,7 %	4,10 %
Soudkovitá nádoba	13,3 %	9,9 %	11,2 %	11,47 %
Hrncovitá nádoba	19,3 %	15,0 %	19,4 %	17,90 %
Jiné	7,3 %	7,2 %	2,2 %	5,56 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,00 %

* Uveden souhrnný počet z celé osady (srov. V. Podborský, FAP 9, 1965, 49; čísla jsou zaokrouhlena).

Všechny základní keramické typy přicházejí v řadě variant, jejichž počet odvisí mnohdy od množství a druhu sebraného materiálu. V následujícím textu podáme výčet všech variant základních typů, které se dnes v sídlištním horákovském materiálu dají postihnout. Zvláštní pozornost budeme věnovat možnosti rozlišení časových fází; výchozím pramenem nám bude sídliště tešeticke, které ve svém jádru představuje klasický stupeň horákovské sídlištní keramiky. Metoda práce je založena v podstatě na srovnávací typologii, při čemž se vychází ze sídlištních celků, které považují za relativně uzavřené. V nutných případech je kontrolně přihlédnuto i k hrobovému materiálu, příp. k analogiím ze sousedních oblastí, zejména českých. Exaktnější třídění statistické zatím provedeno nebylo, neboť chybí (kromě tešetic- kých objektů) bohatší kontrolní celky.²³⁷

Zevrubné studium keramiky vede někdy kromě vlastního typologického rozboru též k úvahám o funkci jednotlivých keramických typů.²³⁸ Keramika se někdy rozlišuje podle funkce na „stolovací“ (používanou bezprostředně při jídle), kuchyňskou (používanou při přípravě jídla) a konečně se vydělují nádoby zásobnicové povahy (používané k přechovávání potravin a nápojů). K těmto základním skupinám nutno přiřadit ještě skupinu okrasné keramiky, sloužící k ozdobě příbytku a stojící mnohdy asi mimo praktickou potřebu.

K první skupině patří — pokud jde o horákovskou sídlištní keramiku — především misky se zataženým okrajem, které jsou nejčastějším tvarem vůbec (průměrně 27 % veškeré keramiky). Dále by sem bylo možno přiřadit část jiných typů misek (nezdobených), některá osudí a šálky. Kuchyňským účelům sloužila patrně řada hrubších, vysloveně sídlištních typů, soudkovité a hrncovitě nádoby, cedníky, talíře,

²³⁷ Metodicky podnětné třídění pozdněhalštatské keramiky, provedené statistickou metodou *Rybovou a Soudským* (Libenice, 135 ad.) ukazuje nové exaktní metody dalšího postupu v jemné periodizaci keramiky. Bylo by snad vhodné převzít základní kritéria uvedených autorů, zejména pokud jde o ornamentaci keramiky; morfologické hodnoty však se na moravský materiál nehodí a technologická kritéria nejsou — soudím — natolik jednoznačná, aby se mohla v celé mnohosti k periodizaci použít. V průběhu analýzy horákovské keramiky klasického a zejména pozdního stupně upozorním na shody, příp. odlišnosti, plynoucí z jihomoravského materiálu vůči materiálu středoečeskému.

²³⁸ Jako příklad uvádím práce polských archeologů (*A. Kiełłińska*, *Przegląd archeol.* 9, 1931 — 32, 279 ad.; *T. Malinowski*, *Fontes Archeol. Posnan.* VIII—IX, 1958, 30 ad.; *A. Galuszka*, *Archeologia Śląska* 2, 1959, 53 ad., spec. 86—7).

misky a osudí. Nádoby zásobnicového charakteru nelze vždy odlišit, vyjma vlastní amforovitě zásobnice, která však je na sídlíštních velmi málo zastoupena (asi 3—4 %), nalézá se spíše na pohřebištích a tudíž měla asi jiný než praktický význam. K uchovávání zásob sloužily nepochybně i větší hrncovité nádoby. Do poslední skupiny patří keramika jemná, tuhou leštěná či malovaná, která se pro svou výzdobu k užívání nehodila; tvarově jsou to zejména misky s prohnutým (zašlomeným) hrdlem a vnitřní vlešťovanou výzdobou, osudíčka s malbou na povrchu, miniaturní nádoby apod. Přesné rozlišení účelu nádob arci není možné a přesná specializace keramiky asi ani neexistovala. Je ostatně jisté, že z praktického užívání nelze vyloučit ani nádoby zdobené tuhovými technikami a malováním, neboť tím by se skupina okrasné keramiky stala neúměrně širokou.

Výzdobě horákovské keramiky jest věnována přehledná tabulka (obr. 38). Rozlišují rytou výzdobu (A), žlábkovanou (B), plastickou (C), vtuhanou (D), vlešťovanou (E), malovanou (F), rastrovanou (G), ozubeného kolečka (H) a kolkovanou či razítkovanou (K). Jednotlivé prvky té které výzdoby jsou rozvedeny na obr. 38. Je patrné, že výzdoba prodělává, jak ve srovnání s podolskou keramikou, tak ve vývoji horákovské keramiky samé, jistou změnu — za odumírání některých prvků, přežívání dalších a nástupu prvků nových.²³⁹

Z rytých prvků si zaslouží některé ještě samostatné zmínky. Girlanda (A⁶) byla námi zjištěna již na slezské a podolské keramice a jen v málo transformovaném stavu se objeví ve středním horákovském stupni na vnitřních talířovitých mís, pravidelně spolu s ležatým průběžným meandrem (tab. IX:8,12,15²⁴⁰), avšak i samostatně;²⁴¹ je pravděpodobné, že ve výskytu obou těchto prvků je možno vidět kontinuitu s HB na jedné a západní vliv na druhé straně.²⁴² K technice provedení girlandy a meandru je nutno říci, že mnohdy jsou provedeny spíše širší brázdou než rytou linií, ne však žlábkem. — Nepravý radélkový ornament bude zmíněn v souvislosti s výzdobnými prvky H.

Žlábkování je vedoucí výzdobou podolské keramiky: zanechalo ještě v celém horákovském vývoji řadu reminiscencí, na něž bude příležitostně poukázáno.

Plastických výzdobných prvků je velké množství: „Perličková“ výzdoba (C₁) je běžným prvkem zejména mladší slezské keramiky;²⁴³ objevila se však i na podolských střepech²⁴⁴ a z hrobové horákovské keramiky je rovněž známa (Rybníky, Oslavany²⁴⁵) v technicky stejném provedení, do pozdněhalštatského stupně však nepřechází. — Plastická páska na hrncovitých a soudkovitých nádobách mívá velmi pestré provedení (C₈₋₁₃), má asi svůj, avšak velmi těžko postižitelný vývojový řád a proto jí zatím k periodizaci není náležitě využíváno. Poukázal jsem na pravděpodobný vývoj plastické pásky na jiném místě,²⁴⁶ jsem si ovšem vědom, že pouze

²³⁹ Srov. periodizaci ornamentu pozdněhalštatské keramiky u *Rybové—Soudského* (Libenice, 173 ad.); přesnějšímu srovnání vývoje horákovské výzdoby s touto periodizací brání však skutečnost, že uvedení autorů zabírají z vlastního halštatu jen menší (a zřejmě ne zcela přesně datovaný — HC/D = 500—400 př. n. l., srov. str. 143 citovaného díla) úsek a pak některé regionální zvláštnosti, ač základní vývojová linie halštatské výzdoby asi je stejná.

²⁴⁰ Zejména též na hrobové keramice (Bošovice, Rybníky), srov. *V. Podborský*, SPFFBU E 11 (1966), 23 ad.

²⁴¹ Pavlov, Brno-Židenice, Rybníky (*V. Podborský*, l. c.).

²⁴² *Týž*, l. c. (zde jsou i příslušná vyobrazení).

²⁴³ Viz pozn. č. 185.

²⁴⁴ Brno-Obrány (MM Brno, neiniv.), Plaveč (PÚ UJEP Brno, neiniv.).

²⁴⁵ SPFFBU E 11 (1966), 32, tab. IX:1.

²⁴⁶ Těšetice, 53.

krajní póly tohoto vývoje jsou kontrolovatelné náleзовými sídlištními celky; tak ve středním horákovském stupni se objeví prakticky všechny druhy členění pásky s výjimkou degenerované pásky (C_{13}) typu Prosiměřic (obr. 28:32,34; tab. XVIII:1,4,5,7), při čemž specifkem je v jihomoravském materiálu hladká, střechovitě profilovaná páska (C_{12}) typu Těšetic.²⁴⁷ Větvičkovitě členěné pásky (C_{11}) nastupují již ve 2. horákovském stupni, přežívají však do pozdního období a odtud přecházejí na keramiku etnicky keltskou.²⁴⁸ — Vřezávaný ornament (C_{14}) se dosud objevil na několika střepích v Těšeticích,²⁴⁹ dále pak na hrnku z Moravských Knínic (tab. XV:9; obr. 24:14); těšeticke střepy jsou z celků klasického stupně, hrnek z Moravských Knínic je z náhodného nálezu (spolu s ním jsou uloženy v Moravském muzeu podolské sídlištní střepy), avšak náleží asi také střednímu horákovskému stupni. — Zdobení okraje hrnců a soudků zářezy (C_{15}) je bezpečně doloženo již pro střední stupeň (Skalice, Těšetice) a to i z hrobových celků,²⁵⁰ a podobně je tomu s vrubkováním okraje (C_{16}). Jeví se mi tu odlišnost od zjištění Rybové-Soudského, kteří znají tento motiv až ve stupni pozdněhalštatském.²⁵¹ Do třetího horákovského stupně však oba tyto prvky přežívají. — Skupiny (nekolokovaných) důlků (C_{19}) jsou výzdobným prvkem velmi starým a v různých počtech a situacích provázejí i jihomoravský sídlištní materiál od HB (obr. 10:27) do pozdního halštatu. Také plastický motiv sluněčka (C_{20}) je dosti starý, bezpečně již nejméně mladohalštatský,²⁵² ač je znám již ze 2. stupně slezské kultury, tedy ještě z prostředí HB,²⁵³ v HC je prováděn i malováním, jeho obliba je tedy obecná a proto přežívá velmi dlouho do pozdního halštatu, kdy podle Rybové—Soudského pozvolna zaniká.²⁵⁴ — Vlnicová plastická lišta (C_{24}) se vyskytla jen ojedinele (tab. XVII:8), má však analogie v obvodových vlnicových páskách zejména na platěnické keramice Čech, Moravy i Slezska,²⁵⁵ tj. ve stupni HC; je pozoruhodné, že stejné úseky plastických vlnic, jakou vyobrazujeme, se objeví i na keramice doby římské.²⁵⁶ Není to ostatně jediný halštatský prvek, který nalezl uplatnění v daleko pozdějších dobách (srov. např. také vykrajované límce — C_{32} — na miskách z doby stěhování národů, vleštování atd.) — Horizontální žebra (C_{25}), vyskytující se nejčastěji na hrdlech amforovitých zásobnic či osudí (obr. 18:23; 20:32; tab. XV:7) srovnával M. Šolle s urnami severoitalského stupně Arnoaldi;²⁵⁷ v moravském prostředí však přežívají běžně do pozdního stupně, kdy mohou být také již pod vlivem laténské keramické výroby. — Ostatní plastické výzdobné prvky (C_{26-32}) jsou již vysloveně pozdněhalštatské.

Vtuhovaná a vleštovaná výzdoba mívá velmi podobné geometrické prvky a i technikou se podobá, takže bývá vzájemně zaměňována. Rozlišení obou technik je toto:²⁵⁸

²⁴⁷ Ibidem, tab. XIV:47, XVI:13, XXVI:8.

²⁴⁸ L. Horáková—Jansová, PA XLVI (1955), 136. passim.

²⁴⁹ V. Podborský, Těšetice, tab. XXIV:4, XXVI:1.

²⁵⁰ Např. Oslavany-Kukla, mohyla (SPFFBU E 8, 1963), 26, obr. 5:4).

²⁵¹ A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 173, obr. 67.

²⁵² Doloženo též v uzavřených hrobových celcích, např. Bošovice, mohyla č. IX (M. Šolle, l. c., obr. 6:4a), Hostěradice, hrob č. 1 (M Moravský Krumlov, i. č. 1441), hojně také na platěnické keramice stupně HC (J. Filip, Popel. pole, 91, obr. 48:6,13; A. Gottwald, Ročenka Prostějov 5, 1928, tab. I:2, II:8; *tjž.*, ČVMSO 48, 1935, tab. I:19, 20, 28, 30).

²⁵³ J. Filip, Popel. pole, 78.

²⁵⁴ Libenice, 183, obr. 78.

²⁵⁵ V. Podborský, SPFFBU E 2 (1957), 5 ad. (zde i další literatura).

²⁵⁶ J. L. Píť, Starožitnosti II-3 (1905), tab. LXIII:2.

²⁵⁷ M. Šolle, l. c., 116; srov. též J. Paulík, SlArch IV-2 (1956), 185.

²⁵⁸ Poněkud jiné pojetí vleštované a vtuhované výzdoby je ve stati R. Pleinera, PA XLIX-1 (1958), 128.

ornamenty provedené širšími tuhovými pásy do přirozeně zbarveného povrchu (hnědé, šedé barvy) jsou vtuhované (D), ornamenty provedené (obvykle tenšími proužky nebo čarami) do předem potuhovaného a vyleštěného povrchu jsou vlešťované (E); v prvním případě jde o techniku podobnou malování, nepracovalo se však štětcem, nýbrž nějakým tupým roubíkovým nástrojem, jímž se tuha nanášela na povrch nádoby; v druhém případě se pouze leštilo na připraveném povrchu. Vtuhovaná ornamentační technika používá výhradně širokých pásů (10—15 mm) a váže se z největší části na typ misky se zataženým okrajem, příp. i na amforovitou zásobnici či velká osudí. Naproti tomu jemnější vlešťovací technika se váže obvykle na misky se zalomeným hrdlem, řidčeji na jemnější osudí. Teprve v pozdněhalštatském stupni se vazba obou technik na zmíněné typy misek nedodrzuje a v souladu s celkovým uvolněním ornamentačního řádu dochází k vzájemnému míšení,²⁵⁹ jak lze dokumentovat např. vlešťováním uvnitř misek se zataženým okrajem (obr. 25:43; 28:19). Vtuhování v nejjednodušších vzorech (D_{1,2}) se objeví již v pozdním HB (srov. výše), jeho rozkvět však náleží až horákovské kultuře a udržuje se do jejího pozdního stupně, kdy se mísí s vlešťováním²⁶⁰ a pozvolna zaniká; na materiálu z Tvarožné se již neobjevilo. Vlešťovaná ornamentace nastupuje poněkud později, je doložena až na keramice 2. horákovského stupně a také do pozdního halštatů přezívá jen v menším počtu prvků (obvykle jen prosté mřížování). Podle šetření na keramice z těšetické osady je technika D a E použita téměř na 7 % veškeré sídlištní keramiky.

Malování v pravém slova smyslu (F) je i na sídlištní keramice dosti časté. Jeho nástup je totožný s nástupem vlešťování²⁶¹ a rovněž do pozdního stupně přezívá v omezené míře (nedožívá vůbec horizontu sídlišť Prosiměřice—Tvarožná). Většinou jde o podunajský typ malby, provedené obvykle černou barvou či tuhou, v tlusté vrstvě štětcem na karmínově červený, hnědavý či žlutavý povrch nádoby (typ IIIa²⁶²), příp. i na přirozený povrch (typ IIIb). Ornamenty jsou provedeny ve výrazných pásech; to platí i o malbě typu IV, která je omezena na misky se zataženým okrajem a často je jen ztěžší rozlišitelná od techniky vtuhovací. Drobnotvará malovaná ornamentace a malba na žlutém (šedožlutém) pásu engoby (typ I—II), již jsem na uvedeném místě označil za malbu středomoravského typu,²⁶³ je v horákovském prostředí cizí a i nadále ji považuji za vliv z lužické oblasti v HC. Pokud lze hovořit o přezívání malby do 3. horákovského stupně, pak se to týká pouze malby podunajského stylu, nikdy však malby středomoravského typu, která je chronologicky omezena na dobu aktivity moravské platěnické oblasti a ustupuje v době severní expanze horákovské kultury.²⁶⁴

Rastr se po prvé objevil asi v druhé půli klasického horákovského stupně; je běžný v těšetické osadě (ca 1 %), i v hrobových celcích tohoto stupně (srov. materiál z mohyly na Starém Zámku u Suchohrdel, obr. 21:27) a tudíž o jeho mladohalštatském původu nemůže být pochyb.²⁶⁵ Rastrovaný ornament, lemovaný silnou rýhou se ve shodě se zjištěním Rybové—Soudského objevuje i na jižní Moravě teprve v pozdním

²⁵⁹ Srov. též V. Podborský, Těšetice, 52 a dále v textu této práce.

²⁶⁰ Srov. obdobně ve středních Čechách (A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 180, motiv NV).

²⁶¹ Zatím není malování doloženo v HB a v sídlištním materiálu ani ve starohorákovském stupni; podle analogií ze stf. Čech, kde se objevilo již v pozdněknovizském prostředí (J. Pleinerová, PA XLVII, 1956, 250; D. Koutecký, diplomní práce, 135; V. Podborský, SPFFBU E 8, 1963 20, pozn. č. 33), by je ovšem bylo možno očekávat.

²⁶² K podrobnostem stylů malby srov. SPFFBU E 8 (1963), 23 ad.

²⁶³ L. c., 23.

²⁶⁴ J. Nekvasil, Sborník ČsSA 2 (1962), 141—163.

²⁶⁵ J. Filip, Popel. pole, 91; A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 177.

období (obr. 27:24; 35:46; tab. XV:13; XVI:1,14). Obecně však rastr přežívá do pozdního halštatu; na vnitřních pozdních mís (obr. 27:26,35) z Jaroměřic je v precizním technickém provedení kombinován i kolkem. Je však cizí vlastnímu latěnu²⁶⁶ a nevyskytuje se již v konečné etapě pozdněhalštatského vývoje (Tvarožná, Hořany 2).

Technika ozubeného kolečka je známa již v HB,²⁶⁷ kdy jsou jí provedeny horizontální linie či svislé třásně. Pokračuje plynule do HC, kdy pouze ornamentační šíře jí provedených motivů se zvětšuje, není však příliš hojná (0,34 % v těšetické osadě). Její přežívání do pozdního halštatu je jisté;²⁶⁸ spíše než samostatně však se objeví v pozdním stupni kolečko jako lem rastrovaných či vtuhaných pásů. Ornament ozubeného kolečka zřejmě nedožil horizontu sídlišť Prosiměřice—Tvarožná.²⁶⁹ — Vedle vlastního kolečkování je znám i nepravý rádélkovaný ornament (H₃), který jsme zmínili již v HB, který však přichází i na vyspělé horákovské keramice (obr. 25:15); mohl by být vykládán i jako předchůdce pravého rádélkování, i jako jeho napodobenina.

Vkolkovaná výzdoba není zachycena — s výjimkou objektu č. 3 z Prosiměřic — v nálezcových celcích. Je však zřejmé, že se neobjeví ani na Moravě dříve než před koncem 5. stol., spíše až ve století 4. a 3., tedy ne dříve než v průběhu starší fáze pozdního stupně horákovské kultury; v souvislosti s tímto stupněm o ní ještě pojednáme.

I při velkém množství horákovské sídlištní keramiky se objevují případy reparace nádob. V těšeticském materiálu se reparační otvory objevily v šesti případech. Vcelku se objevují nejen na vzácnějších nádobách, ale i na hrubé sídlištní keramice. Objevila se nádoba se třemi dvojicemi reparačních otvorů²⁷⁰ — ač v daném případě šlo o zcela běžný, tuctový typ. Reparování nádob není novinkou halštatského období avšak unikátním případem je doklad stahování dvou kusů nádoby k sobě železnou, na konci roztepanou svorkou, známý z výzkumu M. R. Perničky z Prosiměřic (tab. XVII:3).

Konečně je nutno se zmínit o značkách na dně nádob. Setkali jsme se s nimi ve třech případech v Těšeticích, dokonce i uvnitř na dně.²⁷¹ Značky na dnech nádob se objevují již od neolitu,²⁷² v halštatu přicházejí dosti často,²⁷³ motiv značky se opakuje: jde vždy o prostý, jen výjimečně zdvojený nebo ztrojený kříž, provedený žlábkovanou či rytou technikou ještě před vypálením nádoby. Vzhledem k nepravidelnému výskytu značek na dnech nádob i k jejich podobě (kříž²⁷⁴) je možno soudit na jistý magický význam značek.

²⁶⁶ A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 177.

²⁶⁷ V. Šaldová (Nynice, 31) uvádí, že i prosté obrvení na nynické keramice je provedeno kolečkem se šikmými zářezy; bylo tudíž uplatnění radélkového ornamentu v dalším vývoji jen otázkou zdokonalení zdobícího nástroje. — Na domácí kořeny radélkového ornamentu poukázal již dříve J. Filip, *Slavia antiqua* 1 (1948), 173, 178.

²⁶⁸ J. Filip, *Popel. pole*, 103.

²⁶⁹ Zeela obdobně ve středních Čechách (A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 176, obr. 70; pouze začátek jejich ornamentu I je pozdější oproti našemu H).

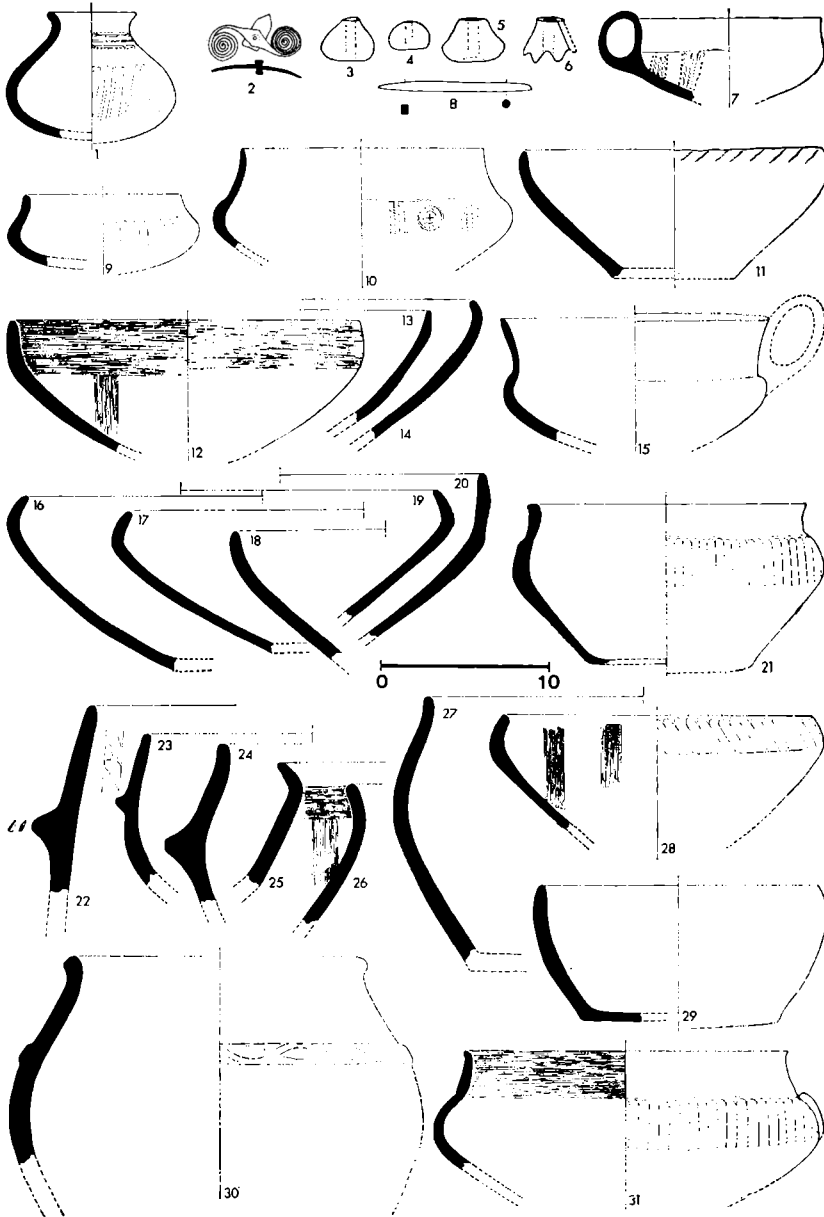
²⁷⁰ V. Podborský, *Těšetice*, tab. XXIII:2.

²⁷¹ *Ibidem*, tab. VIII:1, XI:25, XIV:22, XV:36.

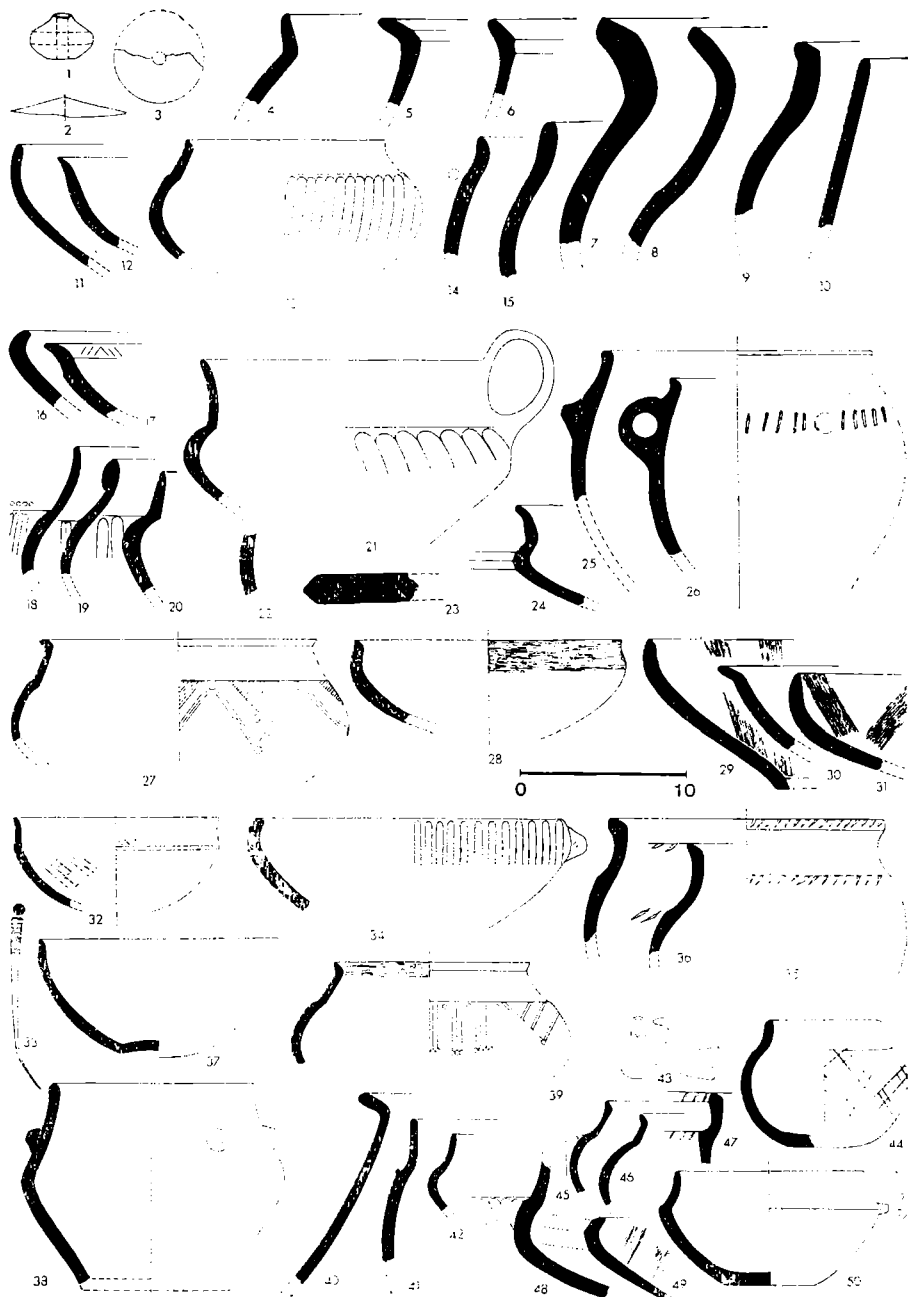
²⁷² B. Dostál, *SPFFBU E 3* (1958), 11—12; Z. Jelínková, *PA L-1* (1959), 16 ad.

²⁷³ Viz obr. 30:47; 28:16 této práce. Dále srov. H. Müller—Karpe, *Beiträge* II, tab. 189:E-3, 204:E-4, *týž* *Münchener Urnenfelder*, 63; H. Kerchler, *ArchA 24* (1958), 7, obr. 1:1,2; L. J. Luka, *Fontes praeistorici I* (1950), *passim*.

²⁷⁴ Křížové značky se objevují i na dnech halštatských skleněných šálků v jihovýchodoalpské oblasti (*T. E. Haevernick*, *JbRGZM 5*, 1958, 10—11, tab. 2:2,6). — K interpretaci znaku kříže srov. *SPFFBU E 8* (1963), 35.

Obr. 15. Podivín, obj. č. 1. — Výběr materiálu starší horákovské kultury. — Auswahl des Materials der älteren horakover Kultur. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 16. Starší horákovská sídlištní keramika: 1–15 Bulhary (obj. č. 3), 16–26 Bulhary (obj. č. 6), 27–31 Brno-Královo Pole, 32–35 Výrovce, 36–42 Želešice, 43–50 Moravský Krumlov. — Āltere horakover Siedlungskeramik. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

Osudí. Na konci stupně HB jsme mohli v sídlištní keramice postihnout 2 hlavní varianty osudí: široké osudí s nízkým kuželovitým hrdlem a vyšší mísovitě osudí, které jsme položili ve vztah se slezskou kulturou. Obě varianty přecházejí do horákovské kultury; je pravděpodobné, že i třetí základní varianta osudí stupně HB (s kulovitou až kvadratickou výdutí) přechází do HC, v sídlištním materiálu se to však nedá prokázat. Osudí jsou obvykle středních rozměrů (v 8—10 cm), avšak známy jsou i kusy poměrně velké (menší procento) i miniaturní.

Obě prvně jmenované varianty osudí stupně HB jsou zachyceny v typologicky přechodném stadiu ve starohorákovském stupni. Profilací ani výzdobou se od tvarů HB příliš neliší, přece však je na nich patrna jistá proměna; zůstává-li vertikální kanelace, která ostatně provází horákovskou keramiku až do 3. stupně, mizí zásadně obvodové horizontální žlábků v podhrdlí; hrdlo je stále dosti úzké, obvykle ještě měkké profilace, postrádající ostře nasazený nálevkovitý okraj. Obě varianty zastihujeme v objektu č. 1 z Podivína (obr. 15:10,21,31) a řídce i v ostatním materiálu (obr. 18:15).

Do středního stupně přecházejí oba tvary spontánně s tím, že halštatský sloh jim vnutil ostrou trojdílnou profilaci: nálevkovitý okraj, kuželovité (někdy i klenuté — obr. 22:5) hrdlo a výdut. Při okraji, resp. pod hrdlem se ještě objevuje jedno miniaturní nebo slepé úško. V sídlištním materiálu se objevuje zhruba stejný počet nízkých osudí s baňatou výdutí bez podstavu, s důlkem ve dně (obr. 18:17; 20:10,11; 23:19; tab. VII:3,5), jako vyšších tvarů s nožkovitou podstavou (obr. 20:17; 24:8,9,13; tab. XV:14); tato vyšší varianta se široce koncipovanými plecemi se udržuje dosti dlouho v nezměněné podobě ještě ve 3. horákovském stupni. Ještě během středního stupně se ostře členěný profil osudí počíná uvolňovat. Teoretický předpoklad vývoje by určoval osudím ostře profilace relativně starší postavení (srov. typologickou tabulku keramiky, obr. 39), tj. zhruba v rámci HC. Ku konci středního stupně je možno pozorovat na mnohých tvarech opětne změkčení profilace, resp. až absenci nálevkovitého okraje (obr. 19:3,8; 24:2). Tento vývoj je však zatím opřen jen o malý počet kontrolních sídlištních celků (např. obj. č. 1 z Bezkova — SPFFBU E 10, 1965, 144, obr. 6:6,12,29); příznačný je výskyt osudí bez nálevkovitých okrajů na jaroměřickém Hradisku (obr. 25:1—3,7). V některých sídlištních celcích (Ostopovice — obr. 19:3,8—10) se oba druhy osudí setkávají. Osudí bez nálevkovitého okraje se tedy vyskytne jak v mladší fázi středního stupně (srov. též inventář mohyly na Starém Zámku u Suchohrdel — obr. 21:29), tak v prostředí již pozdním, dokonce spolu s kolkovanou keramikou (obr. 28:15; 33:11). Celková tendence vývoje osudí směřuje k lahvovité profilaci a tedy naznačený dvojfázový vývoj v rámci klasického horákovského stupně je oprávněný.

Ze zvláštních tvarů osudí zmiňuji nízký esovitě profilovaný kus z Hodonic (obr. 18:36), archaické osudí z objektu č. 30 v Těšeticích (obr. 22:4), miniaturní tvary (obr. 25:6) a zejména pak tvary s límcovitým hrdlem (obr. 28:10) a tvar zavalitě, vysoko posunutě výdutě;²⁷⁵ osudí s nízkým límcovitým hrdlem a zavalitou výdutí revokují tvary jihozápadního sousedství horákovské kultury.²⁷⁶

Miska s prohnutým hrdlem. Tento keramický typ tvoří ostře vyhraněnou skupinu zastoupenou početně na většině známých sídlišť 2. a 3. horákovského

²⁷⁵ SPFFBU E 10 (1965), 136, obr. 6.

²⁷⁶ M. Hell, WPZ 27 (1940), 191 ad., obr. 4—7; F. Stroh, WPZ 30 (1943), 163 ad., obr. 1; R. Pittioni, Urgeschichte, 564 ad., obr. 392, 393, 396 aj.; G. Kossack, Südbayern II, passim.

stupně. Jde vesměs o jemné, technicky dobře zpracované tvary, s oboustranně černě leštěným (tuhovaným) povrchem. Velikostí jde spíše o menší a střední kusy (v 5 až 7 cm), velký rozměr je vzácný. Mívají prohnuté (zalomené) hrdlo se zúženým i zesíleným až ovaleným okrajem; výrazný lom pod hrdlem (obr. 18:7; 19:24,28; 23:23) někdy zcela ustoupí oblé profilaci (obr. 18:18; 19:2,25; 23:21), výjimečně je prohnuté hrdlo ostře dovnitř vklopeno (obr. 22:9). Dno misek bývá nožkovité, rovné, řídkší jsou tvary se sploštělým dnem a důlkem. Povrch nádobek tohoto typu je většinou oboustranně, zejména však uvnitř dokonale černě vyleštěný; často nese vnější strana matně hnědý tón, v takovém případě však je černě vyleštěn alespoň pruh na hrdle (obr. 18:10; 23:23), nebo i pod ním. Typickou výzdobou vnitřků misek je vlešťování, aplikované na stěně nádobek a uzavřené při okraji (někdy i při dně) obvodovým horizontálním pásem. Vleštěný ornament je semknut obvykle motivem ústřední 4—7cípé hvězdice s plošně vyleštěnými cípy, jejíž mezipole zdobí další geometrické motivy, nejčastěji typu E_{1-4} (srov. výše). Řídce jsou mezipole zdobena rastrem ($G_{1,3}$). V jediném známém případě je centrální hvězdice nahrazena motivem maltézského kříže,²⁷⁷ při čemž mezipole jsou tu mřížovaná. — Vlešťovanou výzdobu má přes 45 % všech misek s prohnutým hrdlem. Velmi zřídka je na vnitřní straně tohoto typu aplikována jiná ornamentace. Zcela výjimečný je případ, kdy tento typ misky má hrubší provedení povrchu s černou pásovou malbou.²⁷⁸

Miska s prohnutým hrdlem se zatím objevila jen výjimečně v horizontu prostých horákovských hrobů,²⁷⁹ není známa v podolské kultuře a také v sídlištním celku Podivín I se neobjevila (zatímco v mladším objektu č. 2 z téže lokality zastoupena je — obr. 19:20,22,24,25). V klasickém horákovském stupni je velmi početná. Zevšeobecněla ostatně v mladém halštatu a vesměs se udržuje až do velmi pozdního období.²⁸⁰ Uvažujeme-li nad vznikem této misky, přicházíme až ke slezské keramice, v jejímž inventáři se objevují misky (šálky) shodné profilace hrdla (obr. 13:14,22). Problematické však zůstává navázání slezských a horákovských typů, neboť ve starším stupni horákovské kultury, v jehož průběhu by styk se slezským vlivem ještě mohl přicházet v úvahu, se tyto misky zatím neobjevily.

Miska s prohnutým hrdlem se objeví v řadě variant, vzájemně odlišitelných pouze podle profilace hrdla.²⁸¹ Všechny varianty však spolu vzájemně souvisejí, vystupují spolu v nálezových celcích a tudíž nemají významu typologického vývoje.

Miska se zataženým okrajem. Tento typ misek se objevuje na horákovských sídlištních přímo masově; jde o jednoduchý, v halštatu obecně rozšířený tvar,²⁸² který má i na jižní Moravě staré tradice. Vyvodit misku se zataženým okrajem z podolské kultury proto nemůže činit potíže, zejména když v horákovských celcích shledáváme poměrně často reminiscence na bývalou kanelaci okraje ve formě šikmého hránění (nebo kanelace) vnější partie okrajů (obr. 15:11,28; 20:9,15,18; 22:3; 23:28,37), což se vyskytuje ještě v pozdním prostředí (obr. 25:38—40; 29:34; 32:32; 36:32,33).

²⁷⁷ V. Podborský, Těšetice, tab. XVII:5.

²⁷⁸ Ibidem, tab. IX:23.

²⁷⁹ J. Nekvasil, PA LII-1 (1961), 256, obr. 4:5; dále též hrob č. 6 z Těšetic-Vinohradů (PÚ UJEP Brno, nepublikováno).

²⁸⁰ L. Jansová, PA XLVIII-2 (1957), 450, obr. 21:3,4, 22:2; R. Pleiner, PA XLIX-1 (1958), 134, obr. 11:4, 12:3,4; V. Vokolek, AR 12 (1960), 48.

²⁸¹ Hlavní varianty jsem uvedl v práci Těšetice, 51.

²⁸² J. Nekvasil, disertace I, 121.

Ve středním horákovském stupni se střetáváme s miskami se zataženým okrajem v řadě variant. Objeví se tvary s okraji jen mírně zataženými, jdoucími v celkové linii oblé stěny (obr. 22:25), i okraje silně dovnitř vklopené (obr. 20:21,24), tvary na podstavách silně i měkce (obr. 18:14) profilovaných. Zatím výjimečně se objevila miska se zataženým okrajem na nožce (obr. 31:36). Rozměrově převažují opět středně velké tvary (v 7—11 cm), jsou však i exempláře rozměrnější, masivní i celkem drobné. Ve středním stupni horákovské kultury jsou proporce misek přirozeně vyrovnány, vývoj však směřuje k rozšíření dna nádoby, mnohdy i k hranatosti tvarů (viz dále). Vypracováním povrchu se misky od sebe podstatně neliší; povrch je obvykle matně hlazený, jsou případy i vysloveně neupraveného, hrbolatého povrchu. Okraje misek jsou nejčastěji oble zeslabené, avšak i seříznuté, či mírně ovalené. Jako reminiscence na stupeň HB se výjimečně objeví polokulovitý výčnělek pod okrajem misky (obr. 23:24).

Charakteristickou výzdobou misek se zataženým okrajem je vtuhování, aplikované na vnitřcích, často i v pásech pod okrajem na vnějších stranách povrchu. Objevuje se na 30 % všech misek tohoto typu, ostatní materiál je zcela nezdobený. O vtuhované ornamentaci jsme se zmínili již při jiné příležitosti.

Výše uvedené varianty misek se zataženým okrajem nemají významu pro typologii, neboť se zcela běžně setkávají vzájemně jak v sídlištních, tak v hrobových celcích.

Talířovitá mísa. Talířovitá mísa běžného typu se vyskytne i v sídlištním horákovském materiálu dosti často. Výše jsme již poukázali na její možnou kontinuitu od stupně HA do HC (i přes to, že v HB zatím není doložena). Nejčastějším typem talířovité mísy středního horákovského stupně je široký tvar větších rozměrů s oble profilovanou stěnou a silně ven vyloženým okrajem, který bývá na vnitřní plošce zdoben (obr. 22:22), a s rovným dnem (obr. 18:19, 20,35; 22:10,22; 23:35,36). Objevilo se ještě i vodorovné hránění vnitřku okraje,²⁸³ což je zřejmě přežitek z HA, udržující se velmi dlouho do vlastní doby halštatské.²⁸⁴ Vnitřky těchto mís bývají černě vyleštěny, mívají řídkěji aplikovanou vleštovanou výzdobu, vně pak je využito kontrastu tuhových pásů pod okrajem, které vzbuzují dojem barvitosti nádoby. Talířovité mísy mají blízko k mísám s lalúčkovými výčnělky z okraje, které mají staré tradice středodunajské a vyskytly se např. hojně na pohřebišti stupně HC—D v Halimba v Maďarsku;²⁸⁵ obdobné tvary mají ovšem profilací i výzdobou okraje blízko k mísám v jižním Bavorsku,²⁸⁶ i v Dolním Rakousku,²⁸⁷ takže nemohou být kritériem vztahů keramiky k té či oné oblasti. Jistá příbuznost mezi touto variantou talířovitých mís a východohalštatskou keramikou by mohla být sledována na příkladu známé misky ze Seredi, která má na vyloženém okraji příčná žeběrka. napodobující kovové nádoby.²⁸⁸

Unikátní variantou talířovité mísy je velká stupňovitá mísa z Těšetic (obr. 22:26; tab. VII:13), která technickým provedením i profilací a výzdobou okraje plně

²⁸³ V materiálu z objektu č. 2 z Podivína (SPFFBU E 12, 1967, 224, obr. 1:17).

²⁸⁴ J. Paulík, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 3 (1959), 147.

²⁸⁵ I. Lengyel, AÉ 86 (1959), tab. XXXIX:7, XLIV:2, XLV:7.

²⁸⁶ G. Kossack, Südbayern während der Hallstattzeit, Berlin 1959 (dále jen Südbayern), II, tab. 56:2, 41:3, 46:4.

²⁸⁷ Chr. Pescheck, Bemalte Keramik vor 2500 Jahren, Wien-Leipzig 1944, tab. 9:1.

²⁸⁸ J. Paulík, SlArch IV-2 (1956), tab. IX:10a; *tyž*, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 13 (1964), 168, obr. 3:9.

zapadá do rámce horákovských velkých mís. Stupňovitě členění nádoby však nese jednoznačnou západní orientaci. G. Kossack zjišťuje, že stupňovité mísy jsou domovem v severovýchodním Bavorsku (severně Dunaje), jižně se dostávají jen druhotně a jsou řidší.²⁸⁹ Na východ sleduje G. Kossack výskyt těchto tvarů až k salzburšské kotlině,²⁹⁰ dva kusy jsou známy dokonce až z Dolního Rakouska (Maiersch, Statzendorf); uvedený badatel přichází s myšlenkou rozšíření stupňovitého talíře k východu v souvislosti s dálkovým obchodem (sůl, tuha).²⁹¹ Těšetický nález má svou měkkou, avšak výraznou profilací, i zjednodušenou vnitřní ornamentací velmi blízko k typickým talírům bavorským.²⁹² Je to patrně dosud nejuvýchodnější známý nález tohoto typu, který ukazuje na vztahy horákovské kultury k jihozápadu. Chronologicky jej nelze položit daleko za konec HC, čemuž svědčí jak datování stupňovitých talírů v Bavorsku, tak inventář těšetického objektu č. 30 s četnými reminiscencemi na keramiku stupně HB. — Stupňovitá profilace větších mís je v keramickém horákovském materiálu zachycena, byť již ve značně uvolněném stavu, ještě na sídlišti v Jaroměřicích (obr. 25:31,32) a Ostopovicích (obr. 19:6); dále k východu se nevyskytuje.

Obdobně západní kulturní orientaci mají mísy nálevkovité profilace stěn (obr. 23:52; 25:34), známé v sídlištním materiálu zatím jen zlomkovitě. Jsou však doloženy v celých tvarech i z hrobů horákovské kultury.²⁹³ Mají analogie v oblasti typu Huglfing-Schärding;²⁹⁴ ve středodunajské oblasti tyto tvary nejsou známy a kromě Znojemska nejsou doloženy ani z jiných částí Moravy.

K talířovitým mísám lze přiřadit též část větší tuhované mísy s obdélným výtažkem z okraje a vtuhanou výzdobou na vnitřní straně, pocházející z těšetického objektu č. 10.²⁹⁵ Jde patrně o oválný tvar mísy, jaká se objevila též v bohatém hrobě č. 2 platěnické kultury v Mostkovicích (okr. Prostějov).²⁹⁶ Odjinud mi známa není.

Talířovité mísy jsou specifickým klasického stupně horákovské kultury. Zdá se, že tu měly být náhražkou drahých mís vytepaných z bronzového plechu (např. Holásky, Horákov²⁹⁷) a že jsou tvarově jim poplatné. Dosud se neobjevily v pozdním prostředí, takže lze konstatovat, že jejich výskyt končí se středním horákovským stupněm; pouze některé odvozené mísy (obr. 27:26; 37:56), nalezené však v ne zcela přesně určeném prostředí, by mohly dosvědčovat rychlé vyžívání talířovitých mís během starších fází pozdního horákovského stupně.

Šálek. Šálky (výjimečně džbánky) nenašly v horákovské kultuře velkého uplatnění; nejsou ani typologicky jednotné, jako např. v oblasti lužické, nýbrž lze hovořit vysloveně o tvarové roztržitosti. Sledovat vývoj šálků z předešlého období není na základě sídlištního materiálu možné a pravděpodobně tu ani přímá vývojová

²⁸⁹ G. Kossack, Südbayern I, 78; II, mapka na tab. 152/B₁.

²⁹⁰ *Týž*, I. c., viz též R. Pittioni, Urgeschichte, 565.

²⁹¹ G. Kossack, I. c. I, 78; srov. též SPFFBU E 6 (1961), 244–5.

²⁹² Např. Forst Kasten, Ldkr. München (G. Kossack, I. c. I, 213, obr. 38).

²⁹³ Např. Trstěnice (J. Kaufmann, AR 16, 1964, 289, obr. 85; V. Podborský, Zprávy ČsSA VII-1, 1966, tab. 3:14).

²⁹⁴ R. Pittioni, Urgeschichte, obr. 393:5–8; 394; 395:6.

²⁹⁵ V. Podborský, Těšetice, tab. III:30.

²⁹⁶ A. Gottwald, MAV, 94, obr. 105:1; V. Podborský, SPFFBU E 8 (1963), tab. XI:4.

²⁹⁷ MM Brno, i. č. SAŮ-1114–17; 64 704, 64 703; srov. J. Skutil, Šlapanský zpravodaj 4 (1937), 3 ad., obr. 1; J. Böhm, Kronika, tab. 51:6; J. Neustupný a kol., Právěk Československa, obr. 1 na str. 289.

souvislost nevede. Oba šálky ze starohorákovského objektu z Podivína (obr. 15:7,15) připomínají spíše ještě podolské (nebo dokonce velatické) tvary.²⁹⁸ Šálky středního horákovského stupně jsou povětšinou odvozeny od jiných tvarů horákovské keramiky, především od osudí, případně i misek; typologicky prodělávají vývoj shodný s těmito základními tvary, aniž však lze na základě jejich typologie generalizovat. Dosti často vystupuje v sebraném materiálu šálek v podobě ostře profilovaného osudí (obr. 17:19; 20:7; tab. VII:4), kde páskové ucho převyšuje okraj; výzdoba těchto tvarů se neliší od výzdoby mateřského tvaru — osudí. Právě tato varianta horákovského šálku je nejnáze typologicky klasifikovatelná, jak je znázorněno také na naší typologické tabulce keramiky (obr. 39). — Nejčastější variantou pak jsou prosté nezdobené, často dosti hrubé šálky podoby jednoduché malé misky (se zataženým okrajem, s přímými stěnami, se zalomeným hrdlem), kde ucho opět mírně převyšuje okraj²⁹⁹ (obr. 17:16; 20:25,38); je znám případ, kdy šálek tohoto typu sloužil jako cedník.³⁰⁰ — Za relativně samostatnou variantu máme pak hrubší šálky s naznačeným hrdlem, prstencovitě zesíleným dnem a masivním velkým uchem, jdoucím poněkud přes okraj³⁰¹ (obr. 17:15; tab. VII:8). — Ojedinele se objeví i džbánkovitá nádoba,³⁰² příp. i spíše soudkovitý hrnek s uchem při okraji (obr. 20:26; 22:18). Pokud jde o samotná ucha, ve dvou známých případech³⁰³ se již v rámci středního horákovského stupně objevily růžkovité nástavce na vrcholu ucha; jsou to první projevy stylu „ucha s růžkem“, který převládl teprve v pozdním halštatku.

Amforovitá zásobnice. Amforovitá zásobnice je nejvýraznějším typem halštatské keramiky, na němž lze sledovat příznačné rysy jednotlivých kultur halštatského okruhu.³⁰⁴ Je také poměrně spolehlivým chronologickým vodítkem, neboť v období pozdněhalštatském se zásadně již neobjeví.³⁰⁵ Je však tvarem spíše rituální povahy; daleko častěji se nalézají v hrobech než na sídlištích. V těšetické osadě např. se klasický tvar amforovitě zásobnice objevil v 3,22 % z veškeré keramiky a spolu s uvolněným tvarem (spíše již lahovitým) celkem v 5,6 %. V některých sídlištních celcích (Podivín, obj. č. 1, Bezkov obj. č. 1, Skalice obj. č. 2) se pak nevyskytl vůbec. Znamená to, že amforovitá zásobnice asi nebyla užívána jako skutečná zásobnice (k ukládání zásob sloužily v horákovské kultuře různé varianty hrncovitých nádob); také její tvar s poměrně úzkým otvorem, i její kvalitní úprava (vtuhování, malba — i na vnitřní ploše okraje) jí z praktického užívání celkem vylučují.

Typologicky navazuje horákovská amforovitá zásobnice na podolské tvary, mění se však její profilace i výzdoba. V sídlištním materiálu zatím není amforovitá zásobnice zastoupena ve starohorákovském stupni,³⁰⁶ takže po tvarech podolských známe již vyhraněné tvary horákovské, poznamenáme vývojovou tendenci stupně HC, kde silně kuželovité hrdlo je již značně nízké a má ostře nasazený nálevkovitý okraj. Ostrá profilace (obr. 21:31,34,35) je velmi typická pro amforovitou zásobnici střed-

²⁹⁸ *J. Říhový*, PA XLIX-1 (1958), 94 ad., obr. 6:14,16.

²⁹⁹ *V. Podborský*, Těšetice, tab. II:14, XVII:19.

³⁰⁰ *Ibidem*, tab. V:9.

³⁰¹ *Ibidem*, tab. I:8.

³⁰² *Ibidem*, tab. XVII:21.

³⁰³ *Ibidem*, tab. XI:32; SPFFBU E 10 (1965), 144, obr. 6:13.

³⁰⁴ *J. Filip*, *Popel. pole*, 88; *M. Šolle*, *Počátky helénské civilizace*, Praha 1949, 157; *J. Paulík*, *SlArch IV-2* (1956), 179.

³⁰⁵ *J. Filip*, *Popel. pole*, 102; *M. Šolle*, PA XLVI-1 (1955), 118.

³⁰⁶ Z tohoto stupně však ji známe z některých hrobových nálezu (Trstěnice, hrob č. 1, Těšetice, hrob č. 2,6, Břeclav aj.).

ního horákovského stupně. V těšetické osadě se vyskytly v některých objektech ještě i měkčeji profilované fragmenty s vyšším hrdlem a silně oble nasazeným okrajem,³⁰⁷ které lze považovat za relativně starobylé; dokládají — spolu se zásobnicemi z příslušného pohřebiště³⁰⁸ — počátek těšetické osady již ve starší fázi HC.

V jihomoravském sídlištním materiálu lze zjistit zejména variantu amforovitě zásobnice, kterou jsem na jiném místě³⁰⁹ označil za horákovský typ: jde o vyšší štíhlejší, avšak i značně široký tvar s nožkovitou podstavou a vysoko posunutou výdutí, obyčejně bez jazykovitých držáků; lze jej uvést např. z Brna-Řeckovic (tab. VIII:5), z Brna-Židenic (tab. VIII:4,7), i z některých objektů těšetických;³¹⁰ ve zlomkovitém materiálu se ovšem těžko identifikuje. Právě tato varianta mívá obyčejně dobře upravený povrch s vtuhováním či malbou, příp. i plastickou výzdobou. Je třeba zejména uvést tvary s plastickými horizontálními žebry na hrdle (obr. 20:32; 29:27), které mají analogie i v hrobové keramice (Dambořice, Marefy³¹¹) a které jsme vzpomenuli již dříve v souvislosti s výzdobnými prvky. Objevily se posléze i amforovitě zásobnice s vyšším klenutým hrdlem.³¹² — Na vysokých štíhlých amforovitých zásobnicích z Brna-Židenic (tab. VIII:8) a ze Znojma-Hradu (tab. VIII:6) lze pak pozorovat počátek degenerace pojednávaného keramického typu, totiž stírání ostře trojčlenné profilace a změnu amforovitě zásobnice ve vázovitý, resp. lahvovitý tvar; nelze říci, odehrál-li se tento vývoj ještě v rámci mladší fáze středního horákovského stupně, či již v době pozdní. Ještě ze sídliště střelického máme doklad existence značně již transformované (tab. XIV:11) vázovité zásobnice, nesoucí již velmi plynulou esovitou profilaci; to však je doklad ojedinělý a nikterak nepopírá skutečnost, že keramický typ amforovitě zásobnice svůj výskyt v pozdním horákovském stupni končí.

Druhý základní tvar horákovské amforovitě zásobnice — nádoba s kulovitým tělem a nízkým, měkčeji profilovaným hrdlem, který je ovlivněn ze západu,³¹³ a který je vcelku vzácný, známe pouze z Brna-Židenic (tab. VIII:3), nemluvě o některých fragmentech.

Soudkovitá nádoba. Soudkovité nádoby jsou běžným sídlištním jevem³¹⁴ a spolu s hrncovitými nádobami bývají spojovány v jednu skupinu vysloveně sídlištní keramiky; z Asparn a. d. Zaya konstatuje F. Felgenhauer asi 44 % tohoto druhu keramiky z veškerého inventáře chaty;³¹⁵ v těšetické osadě by oba tyto typy tvořily celkem 32,6 % veškeré keramiky.

Soudkovitá nádoba se do horákovské kultury vyvíjí plynule z HB, jak bylo již výše uvedeno. Valného typologicko-chronologického významu nemá, lze však přesto rozeznat její hlavní varianty a stanovit přibližnou její vývojovou linii (srov. obr. 39).

³⁰⁷ V. Podborský, Těšetice, tab. IV:14, V:11, XII:22,39.

³⁰⁸ AR 12 (1960), 645, obr. 225, 227.

³⁰⁹ Zprávy ČsSA VII-1 (1966), 5, tab. 3:15.

³¹⁰ V. Podborský, Těšetice, tab. IV:19, XVI:36, 37, XVIII:48, 50.

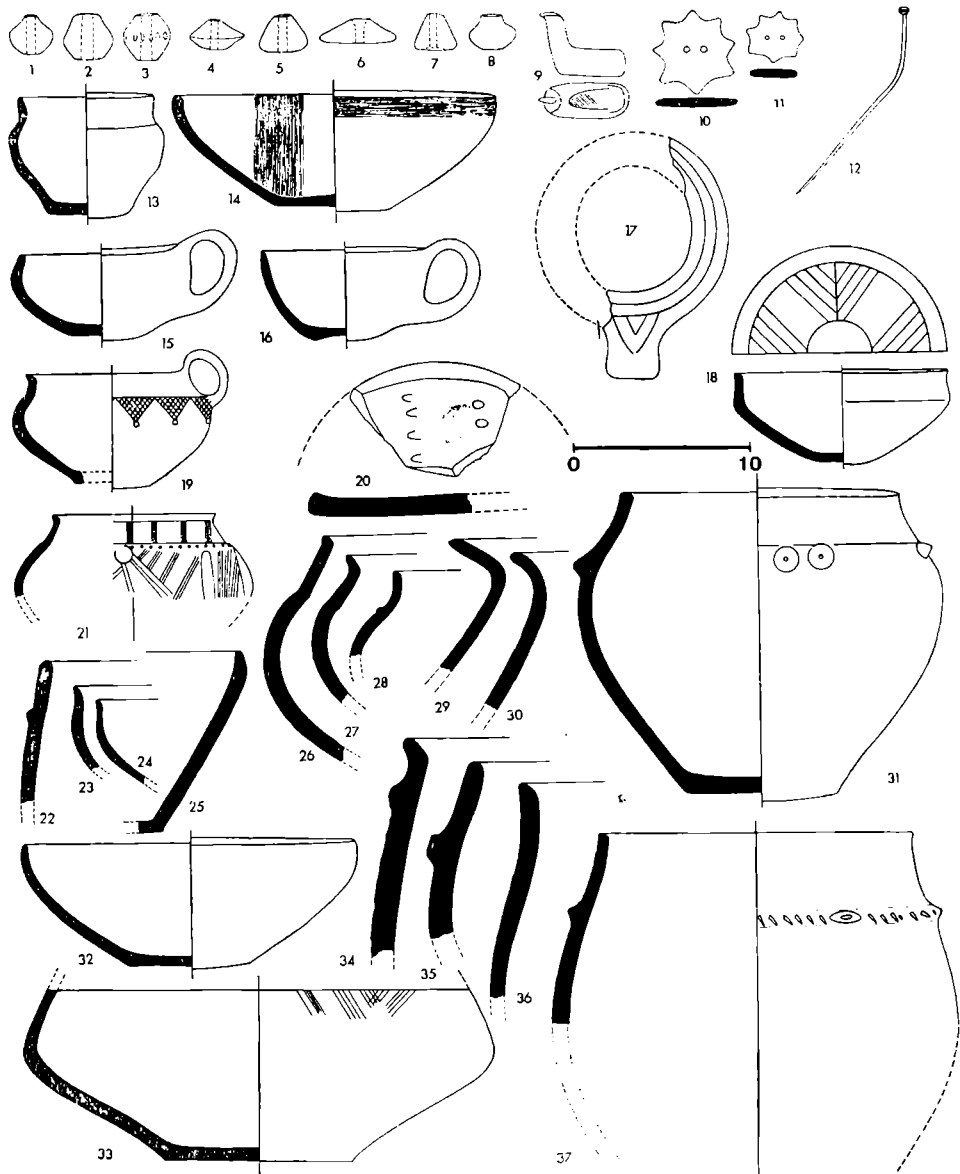
³¹¹ M. Chleborád, PA XXXXI (1936–37), obr. 8:10; I. L. Červinka, Kyjovsko a Ždánko v pravěku, Kyjov 1933, 63, obr. 60:1; M. Šolle, PA XLVI-1 (1955), 116, obr. 5:2. — MM Brno, inv. č. 64 833.

³¹² V. Podborský, Těšetice, tab. IX:38.

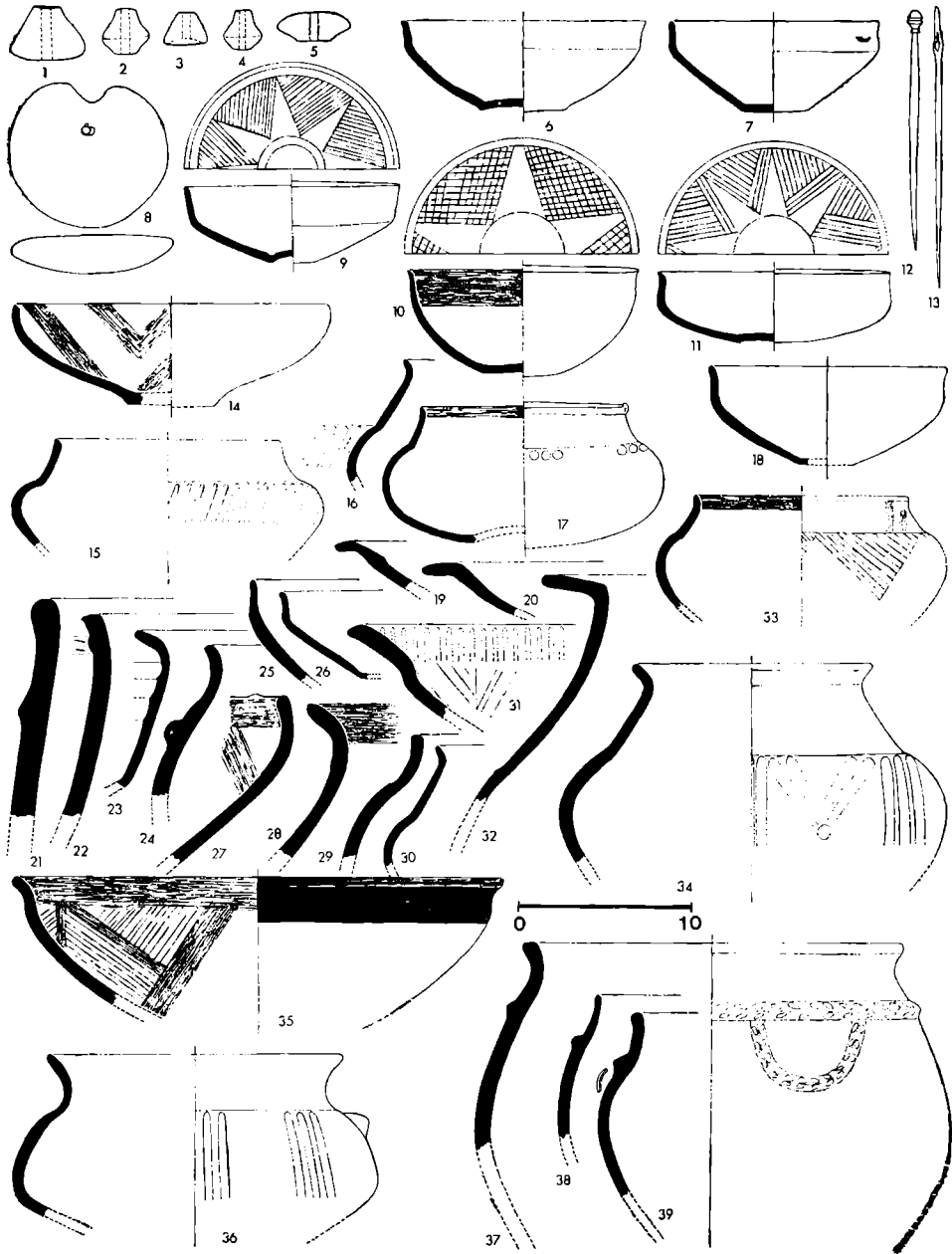
³¹³ Srov. pozn. č. 276., srov. též malovanou amforu z Mostkovic (A. Gottwald, MAV, obr. 105:6); M. Šolle, l. c., 116.

³¹⁴ J. Paulík, S1Arch IV-2 (1956), 180; F. Felgenhauer, ArchA 19–20 (1956), 176, obr. 2; V. Vokolek, AR 12 (1960), 46; L. Kraskovská, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 9 (1962), 160.

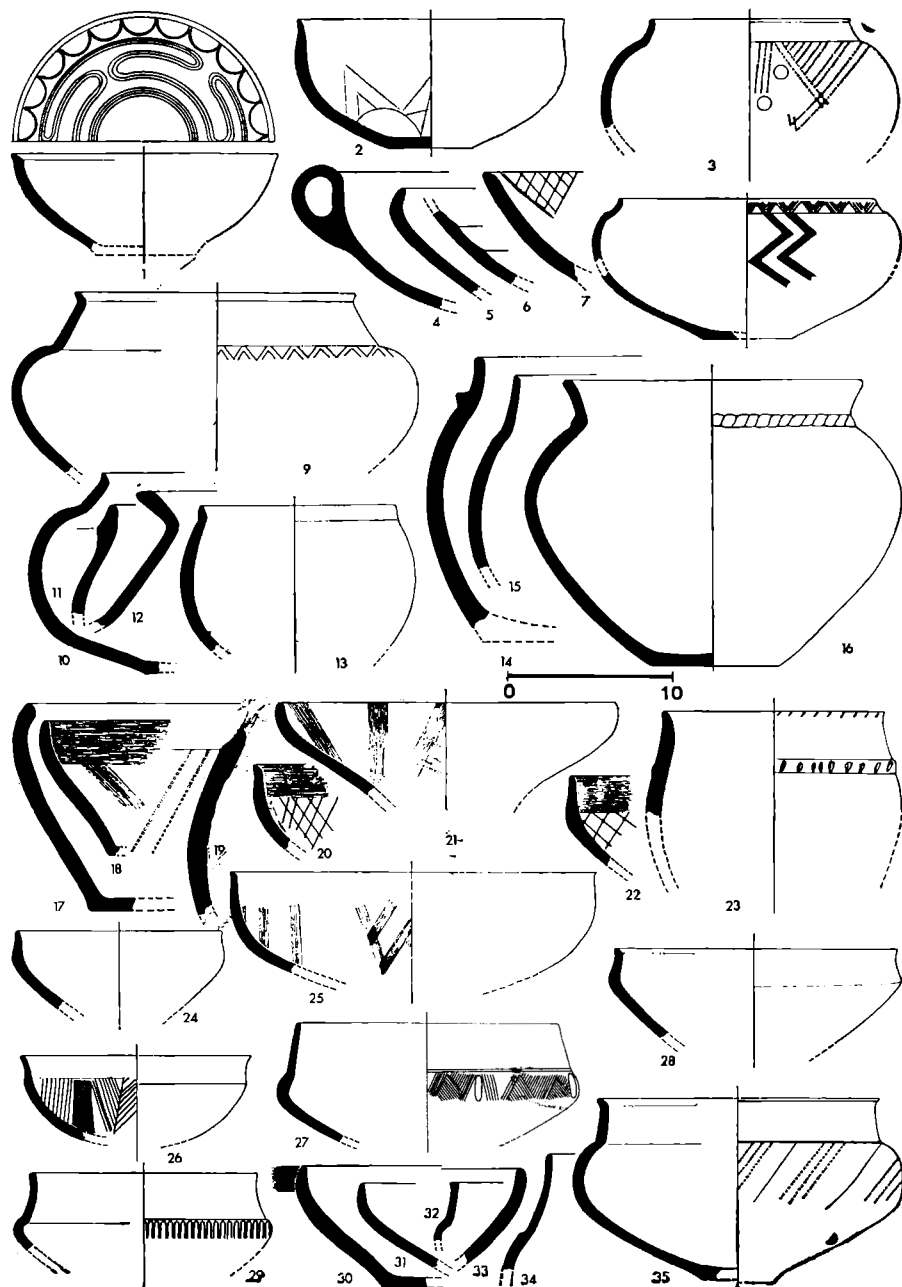
³¹⁵ ArchA 19–20 (1956), 175–6.

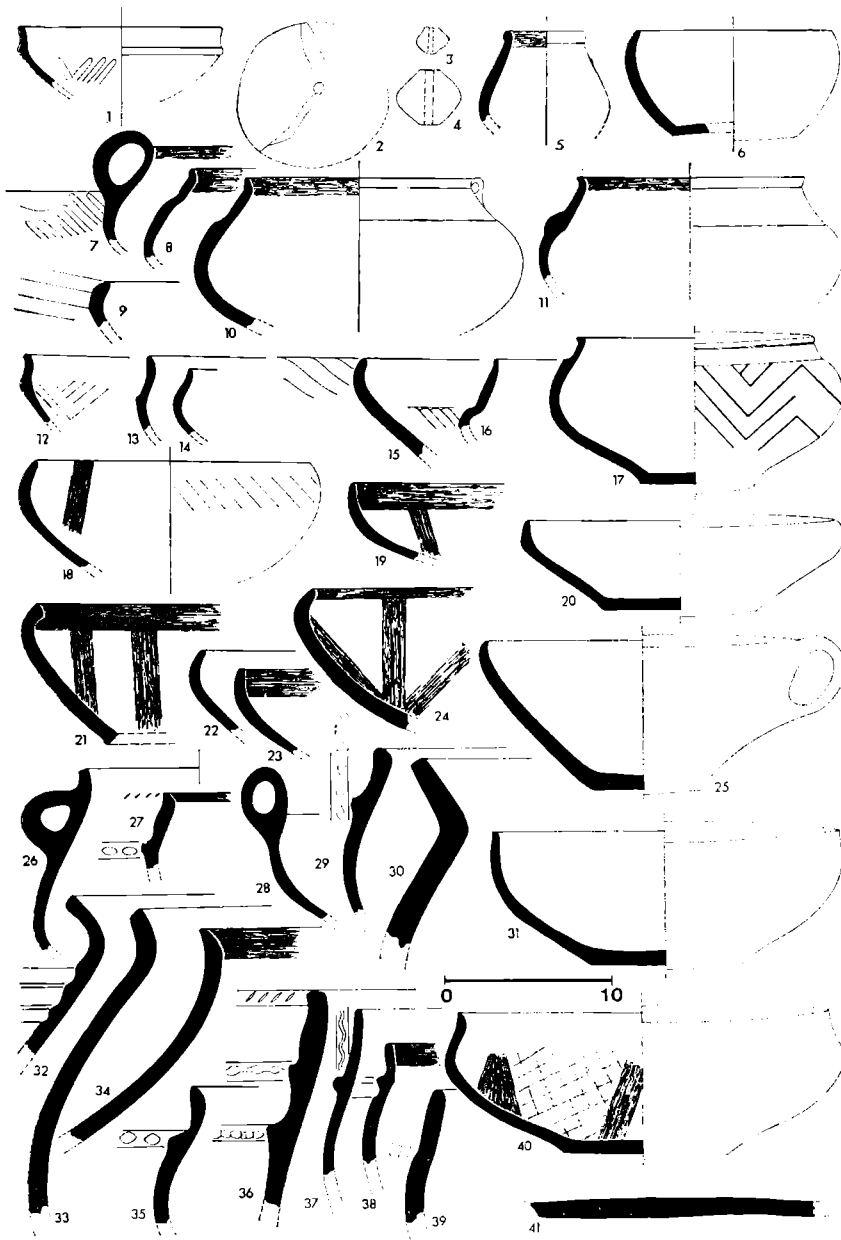
Obr. 17. Brno-Řečkovice. — Výběr materiálu z horákovského sídlíště. — Auswahl des Materials aus der horákovser Siedlung. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

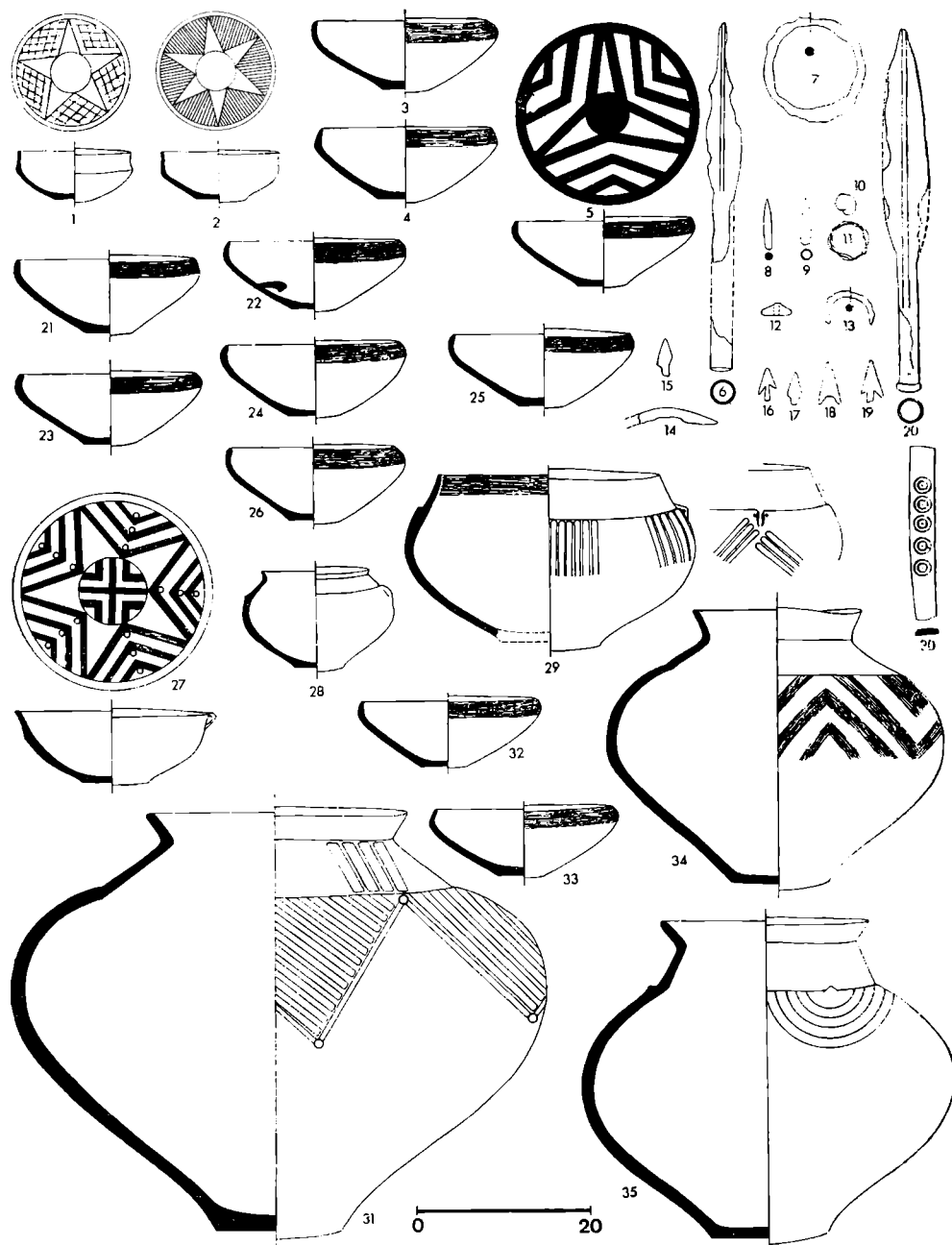
Obr. 18. Hodonice. — Výběr materiálu z horákovského sídliště. — Auswahl des Materials aus der horákovver Siedlung. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

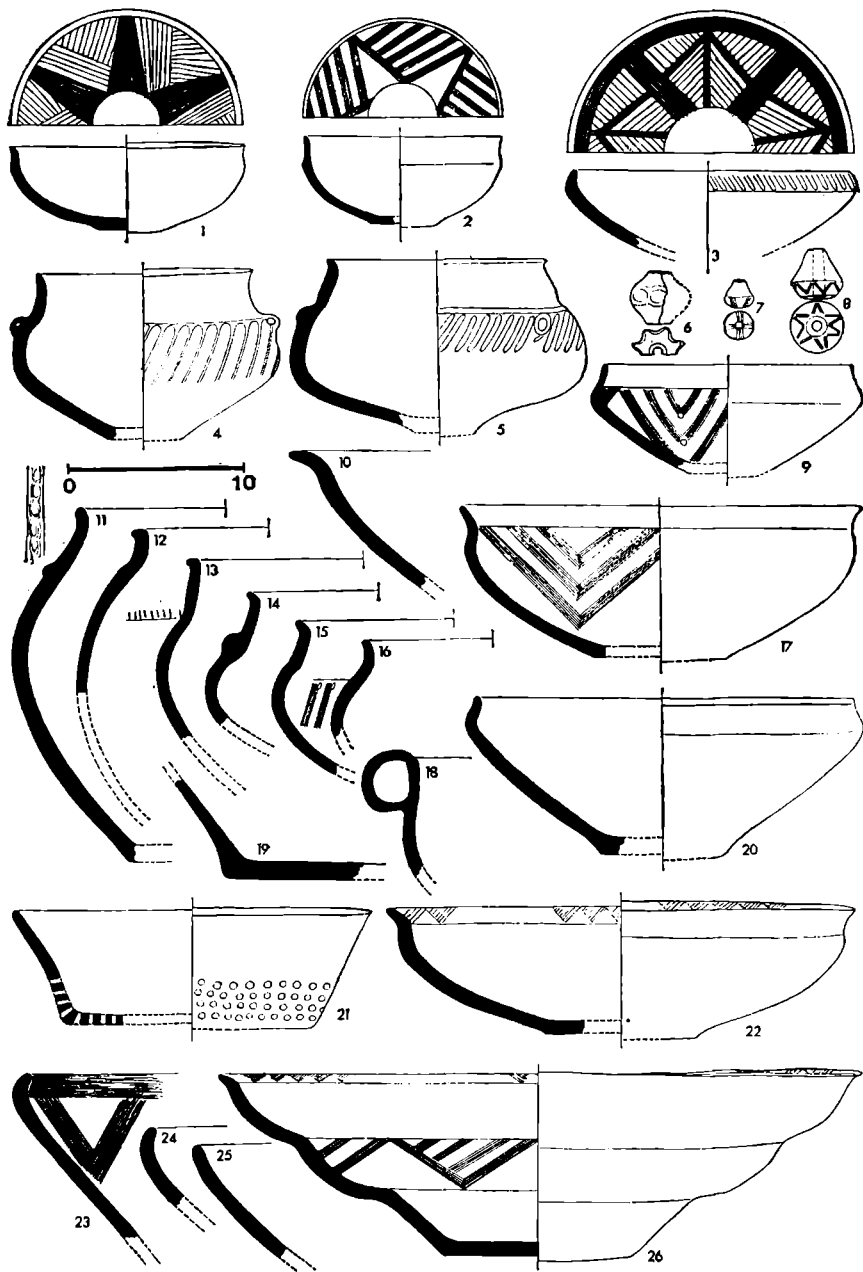
Obr. 19. Horákovská keramika z různých sídlišť: 1--16 Ostopovice, (obj. č. 1), 17--25 Podivín (obj. č. 2), 26--35 Tvoříhráz. — Horakover Keramik aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

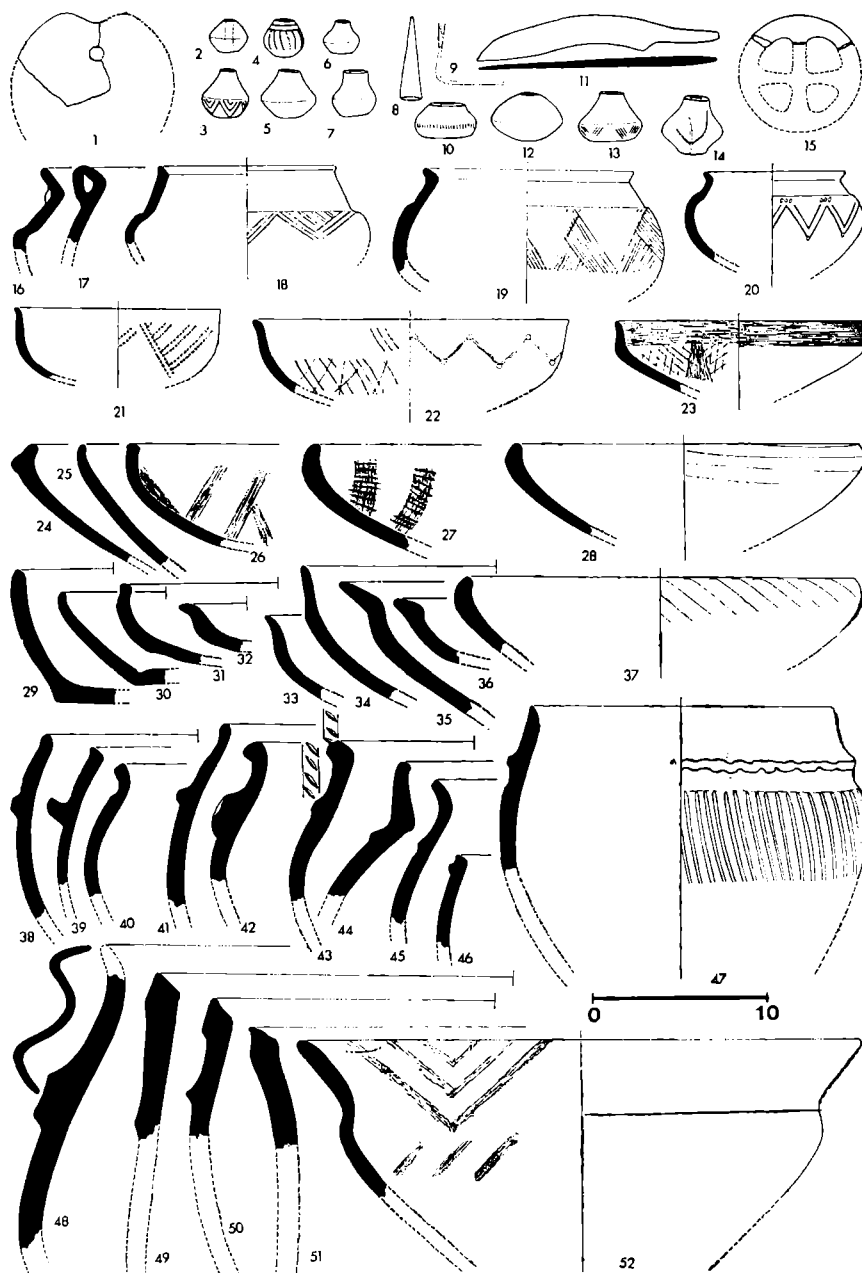
Obr. 20. Skalice, obj. č. 2. — Horákovská keramika. — Horakover Keramik. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

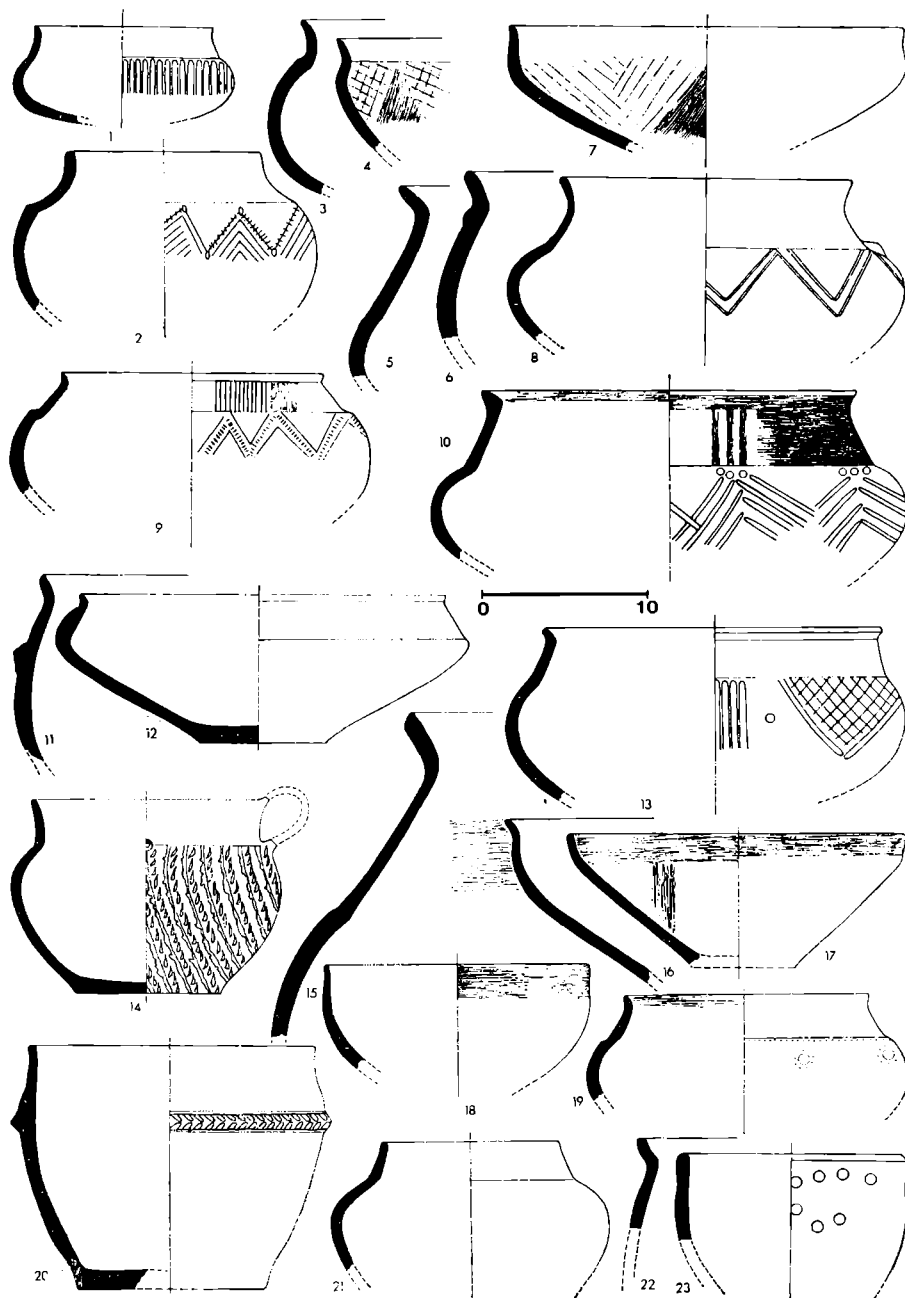
Obr. 21. Suchohrdly-S tarý Zámek. — Obsah horákovské mohyly. -- Inhalt des horakover Hügels. — (Kresba V. Podborský a St. Pokorný.)

Obr. 22. Těšetice, obj. č. 30. — Výběr horákovského materiálu. — Auswahl des horakover Materials. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 23. Těšetice, obj. č. 47. — Výběr horákovského materiálu. — Auswahl des horakover Materials. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 24. Horákovská keramika z různých sídlišť: 1–3 Dolní Kounice, 4 Čejč, 5–8 Horákov, 9 Kadov, 10 Jiřikovice, 11, 12, 20 Kyjovice, 13 Nemojany, 14 Moravské Knínice, 15–17 Ořechov-Ořechovičky, 18–19 Sívce, 21 Šatov, 22–23 Šitbořice. — Horakover Keramik aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Technicky jsou soudkovité nádoby provedeny dobře, většinou jsou dokonale vypáleny (na rozdíl např. od současných platěnických „květináčů“) do tmavěhnědých tónů, s částečně ohlazeným povrchem, příp. tzv. mramorováním povrchu. Štruhadlovitě zdrsňelý povrch a vyhlazené hrdlo (obr. 30:62) nastupují zejména až v pozdním stupni, ale již i v celcích středohorákovských se objeví (Bulhary, obj. č. 5).

Typologicky lze rozlišit mezi soudkovitými nádobami 2 hlavní varianty; soudky bez hrdla (nanejvýš jen s hrdlem lehce naznačeným) a soudky s rozevřeným, či jinak vytvořeným hrdlem. Obě varianty jsou různých rozměrů, velmi malé až velké, převažují však kusy spíše středních dimenzí.

Soudkovité nádoby bez hrdla uvádím např. z Podivína, Bezkova, Bulhar, Ostopovic, Těšetic,³¹⁶ Jaroměřic aj. (obr. 15:23,27; 19:13; 23:38,39,41,47; 27:30,40), tedy ze sídlišť nejméně starohorákovských až po začátek pozdního halštatu. Tvary s hrdlem zobrazují např. na obr. 17:31,37; 19:14,15,23; 22:11; tab. XII:1,4,5 aj. Jde o nádoby jak úplně nezdobené, tak opatřené horizontální plastickou lištou v jejím pokročilejším vývojovém stadiu (vlnovité členění, střechovité hránění), případně zdobené pouze linií vrypů buď na nevýrazné pásce, nebo na prosté stěně nádoby; důlkování plastické lišty na nádobce z Bezkova (SPFFBU E 10, 1965, 144, obr. 6:25) je zřejmým archaismem. V několika vzácných případech se vyskytly svislé plastické výčnělky,³¹⁷ či miniaturní úška (tab. XII:3), nebo drobné hrotité pupky (obr. 17:31; tab. XII:8). — Typickým tvarem našich sídlišť jsou soudky se šikmými zářezy na okraji, doplněné podobně vřezanou nebo důlkovanou linií (lištou) pod hrdlem;³¹⁸ tvarově obvykle přecházejí i k hrncovitému typu (obr. 19:23; 20:27; 27:43). Lze je považovat za nádoby středodunajského charakteru,³¹⁹ s výskytem nejméně již od počátku klasického horákovského stupně. — Specifickou formou horákovskou jsou pak široké soudky s rozevřeným, zevnitř profilovaným okrajem³²⁰ (obr. 23:44; 24:11,22): jsou známy zejména ze Znojemska (Těšetice, Kyjovice) a představují vysoce účelovou formu, uzpůsobenou asi k utěsnění obvodu okraje pokličkou. Datovány jsou rámcově do středního horákovského stupně. — Zmínku zasluží ještě soudkovitá nádoba z těšetického objektu č. 47 (obr. 23:47), která je na výduti pod vyhlazeným hrdlem a degenerovanou vlnovité členěnou lištou zdobena svislým rýhováním, v čemž je možno spatřovati již předzvěst latěnského hřebenování; tato výzdoba není v halštatu výjimečná, neboť také ve středních Čechách se hřebenování vyskytlo vzácně již na pozdněhalštatské keramice, ba dokonce již na keramice bylanské.³²¹

Souhrnně lze vývoj soudkovitých nádobek v rámci prvních dvou horákovských stupňů charakterizovat zjednodušením tvaru (zánik specifických forem), ubýváním plastických lišt a posléze stabilizací na typu souměrné masivní nádoby s jemně naznačeným hrdlem a horizontální linií důlků (vrypů) pod hrdlem (tab. XII:4,5,7); tento závěrečný stav je příznakem nastupujícího pozdního vývoje a je podtržen již i tuhovým materiálem, z něhož jsou pozdní soudky vyrobeny.

Závěrem se chci zmínit o některých soudkovitých nádobách zvláštních:

Jde o kus z těšetického objektu č. 34,³²² který nese na výduti 4 řady hrotitých

³¹⁶ V. Podborský, Těšetice, tab. IV:1, XI:35, XVI:13,14,17,18.

³¹⁷ Ibidem, tab. XIII:31.

³¹⁸ Ibidem, tab. II:44, X:18.

³¹⁹ R. Pittioni, Urgeschichte, obr. 416.426; J. Paulík, SIArch IV-2 (1956), tab. XII:14.

³²⁰ V. Podborský, Těšetice, tab. XIII:23, 24,27; XVI:20.

³²¹ A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 169, obr. 12:1.

výčnělků (C₂). Tato výzdoba má staré tradice v jihomoravském pravěku³²³ a z HB ji máme v sídlištním materiálu nejméně ve 3 případech (Brno-Líšeň,³²⁴ Křepice — tab. V:27 a Brno-Židenice³²⁵). Těšetický exemplář nese uvnitř na okraji vtuho vaný pás, příznačný pro střední horákovské období, kam také lze celý objekt č. 34 datovat. — Zmínit je třeba i tvary s uchem (tab. XI:9,17; tab. XIV:6), od soudků přímo odvozené, většinou však asi až pozdněhorákovské a dále masivní tvary kotlovité,³²⁶ soudkům rovněž blízké.

Hrncovitá nádoba. Funkčně lze hrncovitou keramiku spojit s předešlým typem, jsou tu však jisté morfologické rozdíly. Zásadně jde o nádoby větších rozměrů, obvykle sesílených až ovalných okrajů různé profilace, hrubě modelovaného povrchu; jedinou výzdobou bývá plastická páska pod hrdlem, hladká lišta, příp. zářezy na hraně okraje, výčnělky, nebo držáky. Typologické hodnocení hrncovitých nádob je velmi nesnadné, lze rozlišit tyto hlavní varianty: hrnce s oble rozevřeným hrdlem a plastickou obvodovou páskou pod hrdlem (obr. 18:37—39; 19:16; 23:43; 24:6), hrnce s vyšším přímým hrdlem (obr. 15:22; 20:36,37), hrnce vázovité (obr. 31:14) a hrnce vakovité profilace (obr. 18:22; 20:33; 23:48—51).

Všechny uvedené tvary přezívají v plné míře alespoň do počátečních fází pozdního horákovského stupně a pro periodizaci lze využít spíše jejich výzdobu, povrchovou úpravu a technologickou stránku. Patrně již na přelomu 6. a 5. stol. se objevuje i na hrncovitých tvarech vliv situlové profilace, jejíž hlavní výskyt sahá až do pozdního stupně (viz dále).

Zvláštní skupinu hrncovitých nádob tvoří tvary rovných stěn s okrajem buď prostým, nebo jen málo vychýleným, avšak kvadraticky sesíleným a ostře hráněným, někdy ještě i zdobeným zářezy (obr. 23:49—51; 27:29),³²⁷ případně s lištou pod okrajem. Na škodu jejich celkového zhodnocení je, že žádná tato nádoba se nedochovala kompletní; nepochybně tu šlo o mimořádně velké tvary (∅ okraje až 40 cm). Kvadraticky sesílené a hráněné okraje jsou z nádob pocházejících většinou z jihozápadní Moravy (Těšetice, Jaroměřice); jde asi o projev ještě vlastní doby halštatské, i když hladká lišta na těle některých stěpů ukazuje na mladý vývoj. Hrnce silně profilovaných okrajů se zářezy (obr. 28:41) jsou již pozdněhalštatské.

Pozdněhalštatská keramika

Výše již bylo zdůrazněno, že pozdní horákovský stupeň přináší v keramice morfologickou, výzdobnou i technologickou změnu. Tvarově lze v pozdním stupni rozlišit tyto hlavní keramické typy: lahvovité osudí, hrncovité osudí, mísovité osudí, misku s prohnutým hrdlem, misku se zataženým okrajem, květináčovitou misu, „braubašskou“ misku s umbem na dně, šálek, situlový tvar, hrnec a soudek; zcela výjimečně přežila vázovitá zásobnice, o níž byla řeč již výše. Je zřejmé, že frekvenční poměr jednotlivých typů keramiky je jiný, než jsme mohli sledovat v případě keramiky klasického horákovského stupně. Nálezových celků však téměř není a podle

³²² V. Podborský, Těšetice, tab. IX:34.

³²³ K. Tihelka, PA LI-1 (1960), obr. 32:4; A. Benešová—Č. Staňa, AR 11 (1959), 172, obr. 85:3.

³²⁴ A. Benešová—Č. Staňa, l. c.

³²⁵ J. Nekvasil, disertace III, tab. 74:3.

³²⁶ V. Podborský, Těšetice, tab. IV:20.

³²⁷ Ibidem, tab. II:33—38, XI:23, XII:31, XIV:27, XVI:21—24, 31—33.

dochovalých komplexů se zdá, že kvantitativně převládaly tvary mísovité, soudkovité a hrncovité na úkor osudí, šálků a amfor. Zhrublá hrncovitá forma ovlivňuje dokonce i jiné keramické typy, např. některá osudí.

Pokud jde o výzdobu, mnohé již vyplynulo z přehledu výzdobných prvků klasické horákovské keramiky. Vedle výzdobných prvků přezívajících se nyní nově objeví zejména: plastická zevnitř nádob protlačovaná žebra (C_{26}), nalepená svíslá žebra (C_{27}), žlábečky, vrypy a zářezy na lomu nádob (C_{28-30}), vykrajovaný „límeč“ na lomu nádob (C_{32}), vtuhané V-pásky lemované liniemi bodů (D_4), některé rastrované prvky (G_{2-4}) a kolek. Podstatný je nástup plastických prvků $C_{26,27}$ na pozdně-halštatských osudích (obr. 26:7,36; 28:9; 29:28; 30:66; 35:51; tab. XV:7,15), které se v sídlíštních celcích 2. horákovského stupně dosud nikdy nevyskytly. Ani tato plastická žebra, ani jim blízké nalepené lišty (obr. 29:46; 37:44; tab. XIII:3) však nedožily závěru halštatské kultury. — Lomy pozdněhorákovské keramiky (zejména miskovitých nádob) jsou nyní pravidelně zdobený (C_{28-30}), což působí někdy dojmem kolků (obr. 26:33,34; 28:6,14; 29:14,33; 34:11,25,26,35; tab. XIV:3); objeví se i větvičkovitě vřazené vrypy, aplikované zejména na nevýrazné pásce (C_{11}).

Kolkovaná výzdoba se objeví na jižní Moravě ve dvojím provedení: na jemnějším, na kruhu alespoň dotáčeném materiálu, který lze spojit s pojmem braubašského zboží³²⁸ alespoň v nejširším slova smyslu (obr. 28:20,21; tab. XVI:9,13) a pak na běžné pozdněhalštatské keramice, jako místní napodobenina braubašských ornamentů (obr. 26:22,30,31,33; 27:16,22,26,35; tab. XI:8; XVI:1—8, 10—12,14). Ornamentačně se vyskytly prvky K_2 a K_4 na prvé skupině materiálu, K_1 — K_6 na ostatní mase střepů.

Kolkovanou, dobově již starolátenskou keramikou z Moravy se zabýval podrobně J. Meduna³²⁹ a ve středoevropských souvislostech J. Filip.³³⁰ Konstatují shodně, že kolkovanou keramiku nelze spojovat již i s etnickými proudy, nýbrž že je ji nutno mít za dobový zjev, související s kulturním proudem z jihovýchodu³³¹ v pozdně-halštatském období. Podle Dehnova rozdělení by moravský materiál braubašského charakteru náležel ke skupině dolnorakousko-moravsko-západouherské.³³² První výskyt pozdněhalštatské kolkované keramiky klade J. Filip již na sklonek 5. stol., většinou však až do 4. a 3. stol.,³³³ s možností přezívání do velmi pozdního období. Taková situace je dokládána také Rybovou—Soudským,³³⁴ kteří prvý výskyt braubašského zboží ve středních Čechách dávají nejdříve k roku ± 370 , počítajíce s jistým jeho zpožděním ve venkovském prostředí oproti prostředí „knížecímu“. Vymezuji také tzv. prebraubašský horizont (400—370 př. n. l.), jehož existence vyplývá z koncepce vývoje mladohalštatské keramiky. Poměrně hojně se objevuje kolkovaná pozdněhalštatská keramika také v jižních Čechách, kde ji L. Jansová datuje na základě Filipova zjištění většinou až do 4. stol., upozorňuje však spolu s B. Dubským na její dlouhé přezívání (snad až do 2. stol.).³³⁵

³²⁸ W. Dehn, Bonner Jahrb. 151 (1951), 83 ad.; J. Filip, Keltové, 178 ad.; F. Schwappach, Fundber. aus Hessen 4 (1964), 163.

³²⁹ J. Meduna, Osídlení Moravy Kelty, rukopis diplomní práce Brno 1956, I, 72 ad.

³³⁰ J. Filip, Keltové, 184.

³³¹ S. Meduna, l. c., 77; J. Filip, l. c., 182.

³³² W. Dehn, l. c., 92 ad.; J. Filip, l. c., 178.

³³³ J. Filip, l. c., 185; srov. též L. Jansová, PA XLVIII (1957), 448 a J. Meduna, l. c., 77.

³³⁴ Libenice, 221.

³³⁵ L. Jansová, l. c., 448 ad.; B. Dubský, Pravěk jižních Čech, 307; V. Šaldová, PA XLVI (1955), 96.

Vlastní braubašské zboží z pozdněhalštatského prostředí jižní Moravy pochází z Těšetic (tab. XVI:13), Prosiměřic, obj. č. 3 (obr. 28:20; tab. XVI:9); některé misky z Jaroměřic jsou alespoň na kruhu dotáčený a zdobený jemnějším i hrubším kolkem (obr. 27:35). Sídlištní kolkovaná keramika z Černčína (obr. Vyškov),³³⁶ Koryčan (okr. Kroměříž),³³⁷ Šlapanic (okr. Brno-venkov)³³⁸ a Žarošic (okr. Kyjov)³³⁹ pochází již z prostředí nejen dobové, ale i etnicky keltského, jak svědčí sám keramický materiál a jeho morfologické znaky. Materiál z jámy z Koryčan, zejména plochá lahvovitá nádobka, by připouštěl ještě i existenci pozdněhalštatských prvků; z jámy se uvádí také tuhá keramika,³⁴⁰ doprovodný materiál se však nedochoval a tak celé prostředí tohoto nálezu nelze detailně posoudit.

Část mísy s vnitřním kolkem z Těšetic-Vinohradů pochází ze sondy č. XVII;³⁴¹ jde vlastně o povrchový nález, který náleзовě nesouvisí s místními sídlištními celky. Těšetická mísa má větší mělký důlek místo dna a oble rozevřené stěny bez dochovalého okraje; je vyrobena z jemného snad plaveného materiálu, jehož povrchová úprava (hnědě hlazená vrstvička) činí dojem halštatské výroby. Druhý těšetický kus — stěp ze stěny snad podobné mísy³⁴² (tab. XVI:5), má na vnitřní straně značně nepravidelná vtisťená mezikruží (K_1), podobající se razítkům z jaroměřické lahvovité nádoby (tab. XI:8). V obou těchto případech jde asi o domácí výrobky, zatímco těšetickou mísu (tab. XVI:13) lze považovat za výrobek některé již specializované dílny.

Prosiměřický nález kolkované keramiky pochází z celku s velkým procentem tuhé keramiky, v němž vymizely veškeré mladohalštatské prvky, známé např. ještě z materiálu jaroměřického; jde o spodní část mísy, profilací podobné těšetické, kde uvnitř kolem dna se vine dvojitá linie jednoduchých vtisťených kroužků.

Domácí kolkovaná keramika je mi známa z následujících jihomoravských sídlišť: Jaroměřice (obr. 26:22,30,33; 27:16,22,24,26; tab. XI:8; XVI:6—8,11,14), Horní Dubňany (obr. 28:9,15), Ivančice (obr. 37:14,19), Jevišovice-Starý Zámek (obr. 29:7). Křenovice (obr. 30:57,61; tab. XVI:4,10), Křepice (tab. XVI:3), okolí Moravského Krumlova (tab. XVI:12), Oslavany-Náporky (obr. 32:41), Střelice (obr. 35:46; tab. XVI:1,2), Vacenovice (obr. 34:25,27) a Vysočany-Palliarého hradisko (obr. 33:11). — Je tu uplatněn nejčastěji kruhový kolek ($K_{1-3,6}$) aplikovaný obyčejně na rozhraní hrdla a výdutě osudí, či na vnitřní straně misek s prohnutým hrdlem. Šipkovitý a kosočtverečný kolek ($K_{3,5}$) bývá opět na osudí, avšak i na lomech koflíků či misek. Také některé plastické pásky jsou členěny ostře řezanými vrypy v různých sestavách ($C_{10,11}$), které mohou být provedeny i kolkem podobně jako zářezy na lomu (C_{28-30}). Do souboru kolkované keramiky však tyto jevy zahrnouti nelze.

Pokud jde o datování pozdněhalštatské kolkované keramiky nutno se přidržet datování vypracovaného pro Čechy (400—±250), neboť moravský materiál neposkytuje podkladů pro absolutní chronologii. S ohledem na relativní chronologii je možno říci, že kolkování tu provází obě starší fáze pozdního horákovského stupně (viz dále), nedožívá však asi samého konce tohoto stupně (chybí např. v materiálu ze sídliště u Tvarožné).

³³⁶ *J. Skutíl*, OP 9 (1930—35), 157; *J. Filip*, Keltové, 184; *J. Meduna*, I. c. 72.

³³⁷ *I. L. Červinka*, Kyjovsko a Žďánsko v pravěku, 32; *J. Filip*, Keltové, 184, tab. LXXII:1,5—15; *J. Meduna*, I. c., 72, tab. 95:5—17.

³³⁸ *J. Filip*, I. c., tab. LXXII:16; *J. Meduna*, I. c., tab. 95:1,2.

³³⁹ *J. Filip*, I. c., tab. LXXII:4.

³⁴⁰ *J. Skutíl*, ZMLM NF I (1941), 174; *J. Meduna*, I. c. II, 65.

³⁴¹ *V. Podborský*, Těšetice, 44.

³⁴² Na tomto stěpu je náznak uvolněné stupňovité profilace (*V. Podborský*, I. c., tab. XXIV:6).

Pozdněhalštatská keramika přináší oproti střednímu horákovskému stupni také některé změny technologické. Neobjevují se náhle, nýbrž postupně nabývají na významu a na vysloveně pozdních sídlištních typu Střelice-Prosiměřice se projevíly již natolik, že působí charakterem nové kvality. Je to především dotáčení nádob na kruhu — technika vzpomenutá již v souvislosti s braubašským zbožím, avšak použitá řídkěji i na domácí keramice tohoto období (viz např. misku z Bohušic, obr. 37:26); dosti jasně se projevila i na řadě tvarů z Tvarožné (obr. 36:11,29,38). Naprostá většina keramiky je však i nadále robena starou halštatskou ruční technikou; zdá se, že oproti Čechům je moravský pozdněhalštatský vývoj méně dotčen novými přínosy nastupujícího latěnu. — Umělé zdrsnění povrchu nádoby bylo již uvedeno na příkladu celku 2. stupně z Bulhar, ve větší míře však přichází až nyní (tab. XVII:4,6—7; obr. 30:62; 33:26); tuto techniku, označenou jako nepravdělné drsnění povrchu, zjistili Rybová—Soudský ve středočeském materiálu hojně již v mladém halštatě, přežívá tam však rovněž až do konce halštatě pozdního.³⁴³ Další podobná technika — hloubkové drsnění povrchu — je i v jihomoravském materiálu zjistitelná, zejména na hrubých hrncovitých a situlových (tuhových) nádobách (obr. 28:34; tab. XVII:5); nástup tuhové keramiky je sám o sobě již příznakem pozdního vývoje.

Tuhová keramika by zasluhovala speciálního zpracování s ohledem na výskyt tuhy v místě naleziště a ve srovnání s poměry (jiho)českými, čímž by bylo možno prověřit její chronologickou průkaznost. Tuhovou keramiku lze zachytit z následujících lokalit: Střelice, Prosiměřice, Smolína (zde 23 % z celkového množství keramiky³⁴⁴), Vysočan, Tvarožné, Ivančice, Bučovic, Oslavan a Stupešic, ojedinele i z dalších lokalit. Jde vesměs o sídliště datovaná již typologií keramiky do pozdního stupně. Naopak na sídlištních v Těšeticích, Bulharech, Tvořihrázi, Brně-Řeckovicích aj., tedy z jistých ucelených komplexů mladohalštatského období, tuhovou keramiku neznáme. Je také nápadné, že — jak upozornil V. Ondruš v případě smolínského objektu³⁴⁵ — tuhový materiál je uplatněn převážně na hrubších hrncovitých tvarech, nikoli např. na miskách, šálcích atd., a že tedy jeho výskyt není podmíněn výhradně dosažitelností tuhy, nýbrž zejména účelem určitého typu keramiky v určitém časovém úseku. To vše by svědčilo, že halštatská tuhová keramika by mohla být i jistým chronologickým kritériem. Jak vyplývá ze studie L. Jansové³⁴⁶ a z výskytu zmíněné keramiky na jižní Moravě, lze s nástupem tuhového materiálu počítat nejdříve na počátku pozdního horákovského stupně, tj. prakticky již v době latenské.

Typologie pozdněhalštatské keramiky

Osudí. Osudí jsou nyní v podstatě tři základních variant, jak již bylo zjištěno výše.

Lahvovitá osudí navazují morfologicky na mladší osudí středohorákovská. Jejich nástup je totožný pravděpodobně již s počátkem 5. stol. a vývojově probíhají zejména s horizontem kolkované keramiky (4. stol.): pravděpodobně jsou v době keltské kultury silně ovlivněna latěnskou výrobní technikou, takže v horizontu

³⁴³ A. Rybová—B. Soudský, Libenice, 190, obr. 85.

³⁴⁴ V. Ondruš, ČMMB XLVI (1961), 56.

³⁴⁵ L. c.

³⁴⁶ PA XLVI-1 (1955), 134 ad.

tvaroženského sídliště se silně latenizují (obr. 36:13,38), případně z areálů sídlišť mizí,³⁴⁷ jsouce nahrazeny hrubšími hrncovitými formami. Řada lahvovitých osudí s měkkou linií hrdla, ať již s okrajem ven vychýleným (obr. 26:20,30,24; tab. XI:1,4,8), nebo s hrdlem bez výrazného okraje (obr. 26:22,27,29) pochází z jaroměřického Hradiska, kde jsou však zastoupeny ještě i tvary klasické halštatské profilace (obr. 25:5,12,17,20); na některých jaroměřických tvarech se objevuje kolek (K_{1-4}), příp. doznívající vtuhovaná či rytá výzdoba vlastního halštatu. Podobná osudí nalezneme i na řadě vysloveně pozdních lokalit, kde nevystupují již ostře členěné tvary vůbec; lze tu zmínit např. sídliště z Horních Dubňan (obr. 28:9,15), Oslavan-Náporek (obr. 32:37,38,43,44,48), Vysočan (obr. 33:11,22,23) aj. Lahvovité tvary osudí jsou většinou jemné, středních rozměrů, nižší a širší stavby těla a pokud lze v sídlištním materiálu zjistit, mají jen prosté rovné dno, navazující na plynulou křivku stěny. Typologicky by bylo možno sledovat vývoj od oblého lahvovitého osudí s poměrně nízkou posazenou výdutí (obr. 35:46; tab. XI:1) k osudí vyššímu (tab. XI:14), příp. až s mírně nožkovitou podstavou, kde maximální výduť se posouvá výše k hrdlu. Z Náporek u Oslavan pochází část osudí s hrdlem vtačeným do výdutě (obr. 32:48), které připomíná jihočeské tvary hořejanského typu, stejně jako střep z Ivančic (tab. XVII:2) se šikmými žebry na horní části výdutě.³⁴⁸

Analogie lahvovitým pozdněhorákovským osudím lze nalézt především v západním sousedství Moravy; v oblasti turnovského a cítilibského typu jsou datovány obyčejně až do střední doby laténské,³⁴⁹ resp. přes „prebraubašský“ horizont až do 3. stol. v systému Rybové—Soudského.³⁵⁰ Také v jihočeském prostředí jsou časté zejména v plochých halštatsko-laténských hrobech, leč objeví se i v materiálu sídlištním a datovány bývají obdobně až do středního latěnu.³⁵¹ Lahvovitá osudí najdeme i v pozdním vývoji platěnické kultury na Moravě,³⁵² celkem málo však jsou známa z východní oblasti středodunajské, kde asi k jejich vývoji nedošlo.

Hrncovitá osudí jsou většinou vyšší a masivnější, obyčejně na nožkovité podstavě (obr. 35:51; tab. X:7; XIII:2; XV:7); halštatské trojčlenění profilu se na nich udržuje konservativně dále do latěnu, ač i na některých z nich (obr. 26:36; 30:66; tab. XIII:3; XV:15) je sklon k změkčení profilu znatelný. Mnohé z nich jsou podoby spíše vázovité (tab. XII:9), jiné hrncovité (tab. XIII:3) až vejčité (tab. X:6). Často se právě na nich objevuje plastický prvek zevnitř protlačovaných žlábků nebo plastických žebor (C^{26-27}), jako např. na známé nádobě ze Střelic (tab. XIII:3).

Některá osudí, zejména velmi ozdobný tvar ze Střelic (tab. XIII:2), mohou být označena jako mísovitá osudí, příp. považována za zárodek velmi pozdních tvarů lomených mísovitých osudí, jaká máme např. z Tvarožné či Oslavan-Náporek (obr. 36:17; 32:40). Tyto tvary nemají jinak v horákovské keramice vývojových předpokladů. Považuji za jisté, že jde o typy, reprezentující až závěrečný horizont jihomoravských pozdněhalštatských sídlišť, tedy asi až 3. stol. př. n. l.

³⁴⁷ Jejich nedostatek je konstatován také na pozdněhalštatských sídlištních v Čechách (*R. Pleiner*, PA XLIX-1 (1958), 138; *V. Vokolek*, AR 12, 1960, 41 ad.; *M. Zápotocký*, AR 14, 1962, 30).

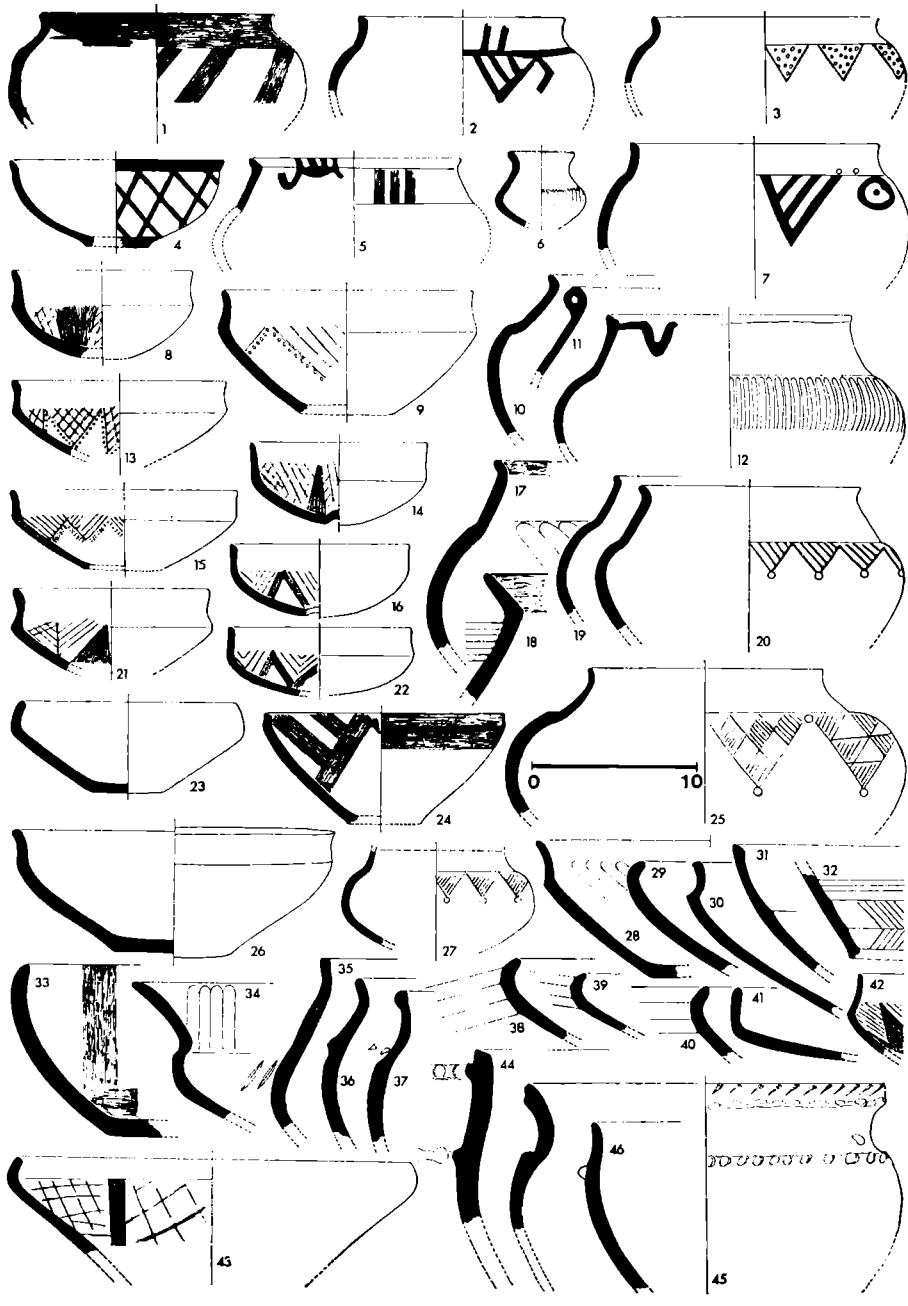
³⁴⁸ *J. Neustupný a kol.*, *Pravěk Československa*, 303, obr. 112.

³⁴⁹ *J. Schráněl*, OP 1 (1922), 15 ad.; *J. Filip*, *Popel. pole*, 103; *týž*, *Slavia antiqua* 1 (1948), 174 ad.; *V. Spurný*, *Zprávy památkové péče* 13 (1953), 219 ad., s obr.

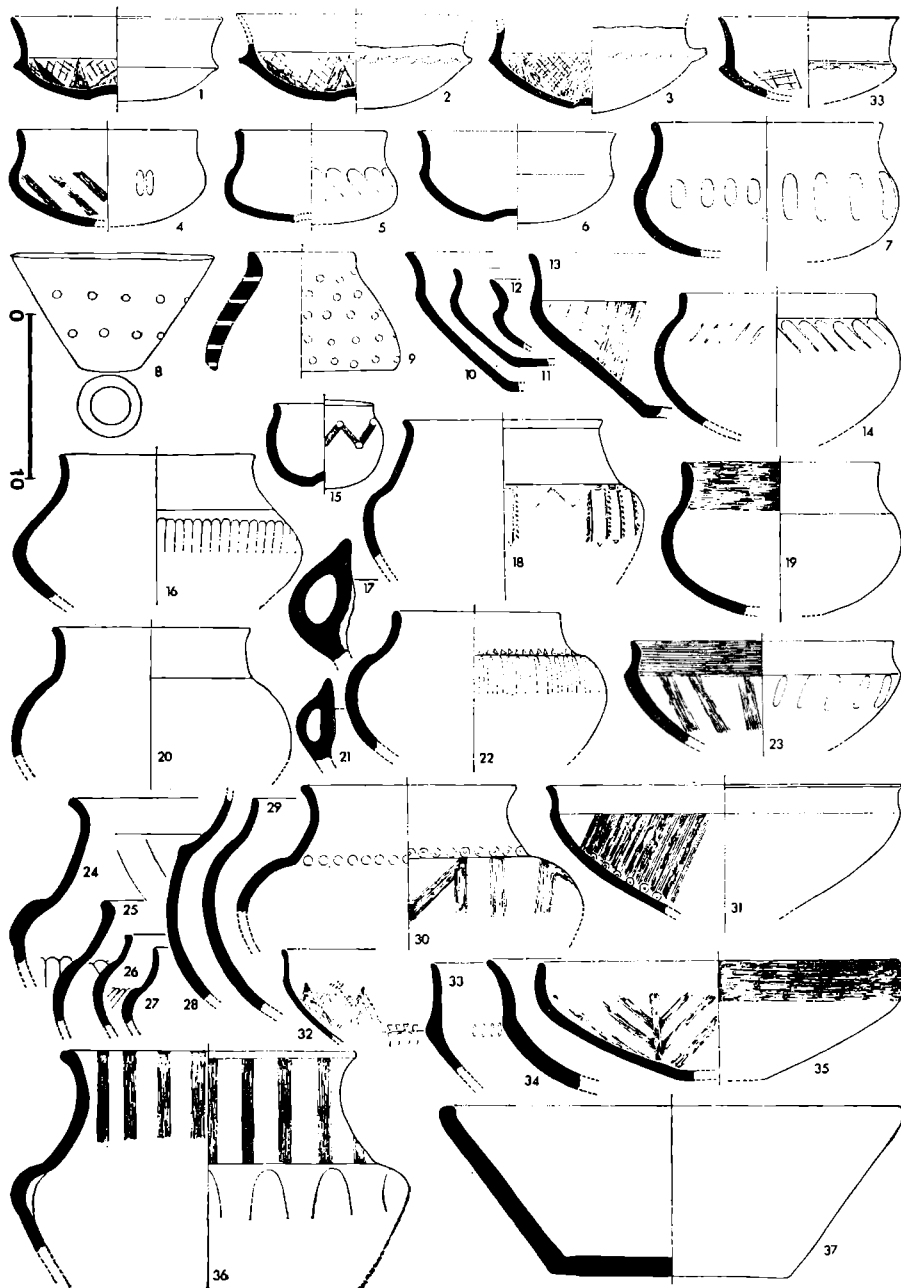
³⁵⁰ *Libenice*, 168, 212, obr. 103.

³⁵¹ *V. Šaldová*, PA XLVI-1 (1955), 94; *táž*, AR 7 (1955), 627; *L. Jansová*, PA XLVIII-2 (1957), 454 ad., *passim*; *J. Filip*, *Keltové*, 181.

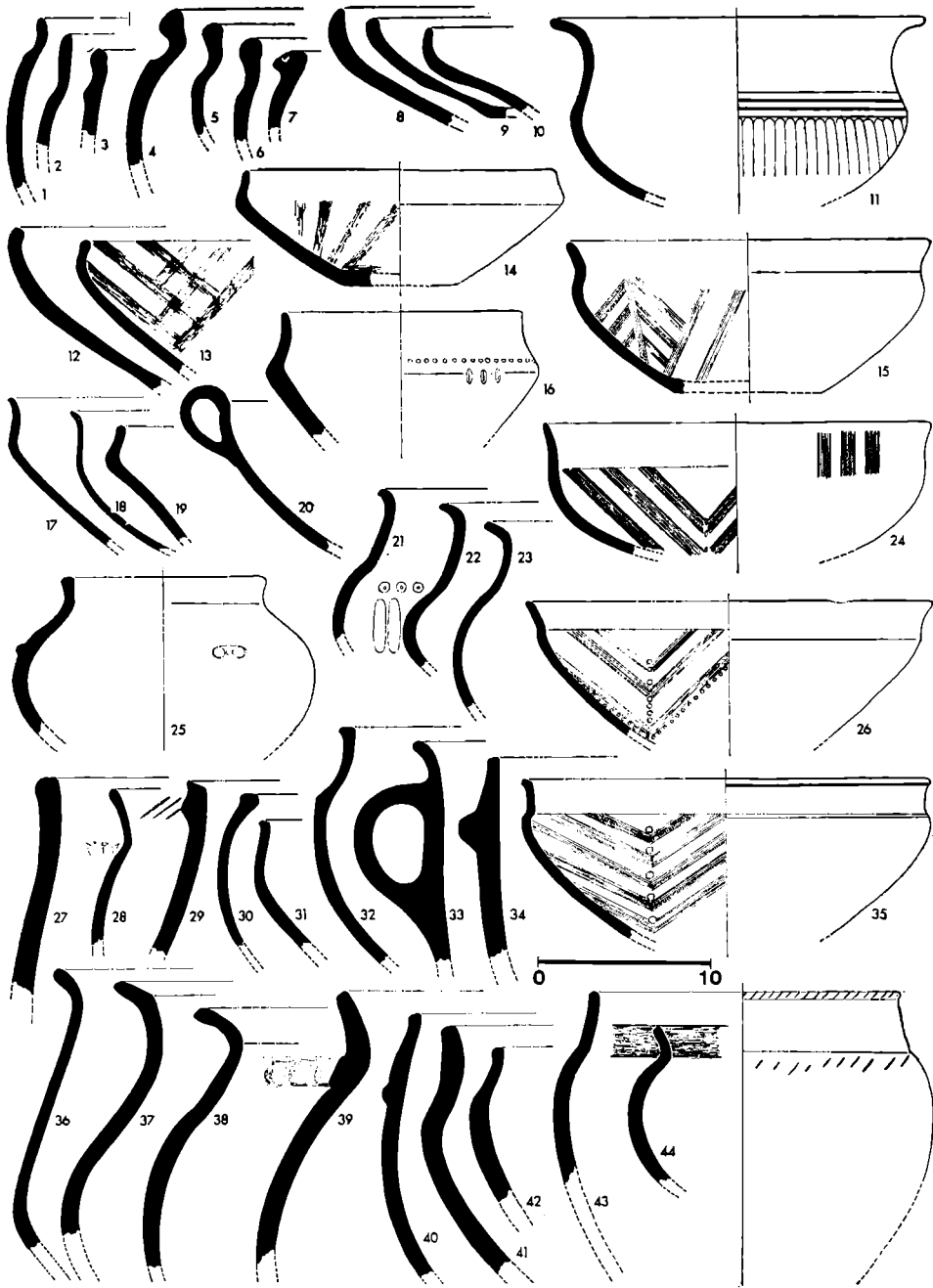
³⁵² Např. *Předmostí* (M Přerov); *Slatinky*, *Horka n. M.* (M Olomouc); *Nezamyslice* (M Přerov) atd.

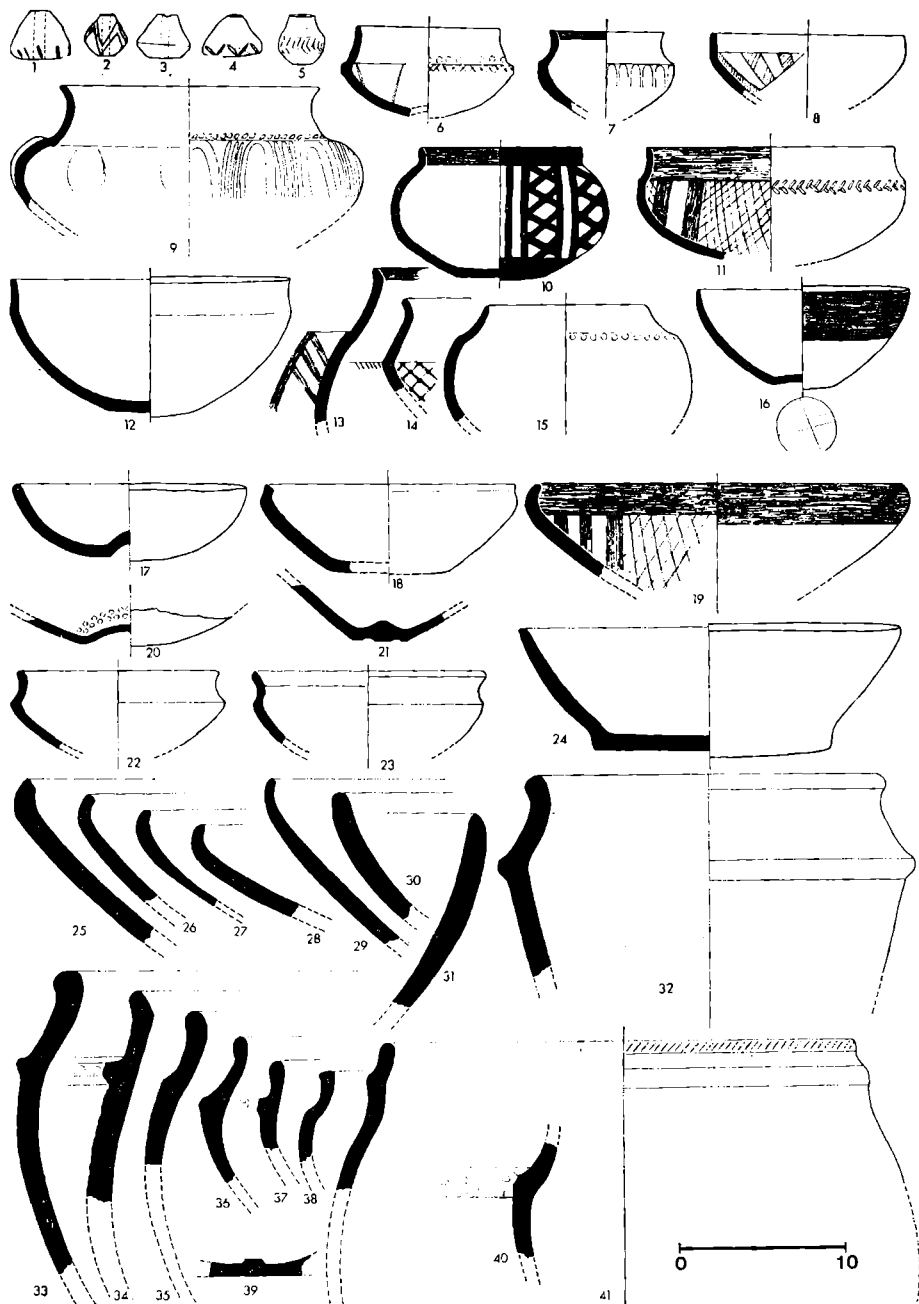
Obr. 25. Jaroměřice nad Rokytnou. — Výběr mladší horákovské keramiky. — Auswahl der jüngeren horakover Keramik. — (Kresba V. Podborský a A. Štik.)

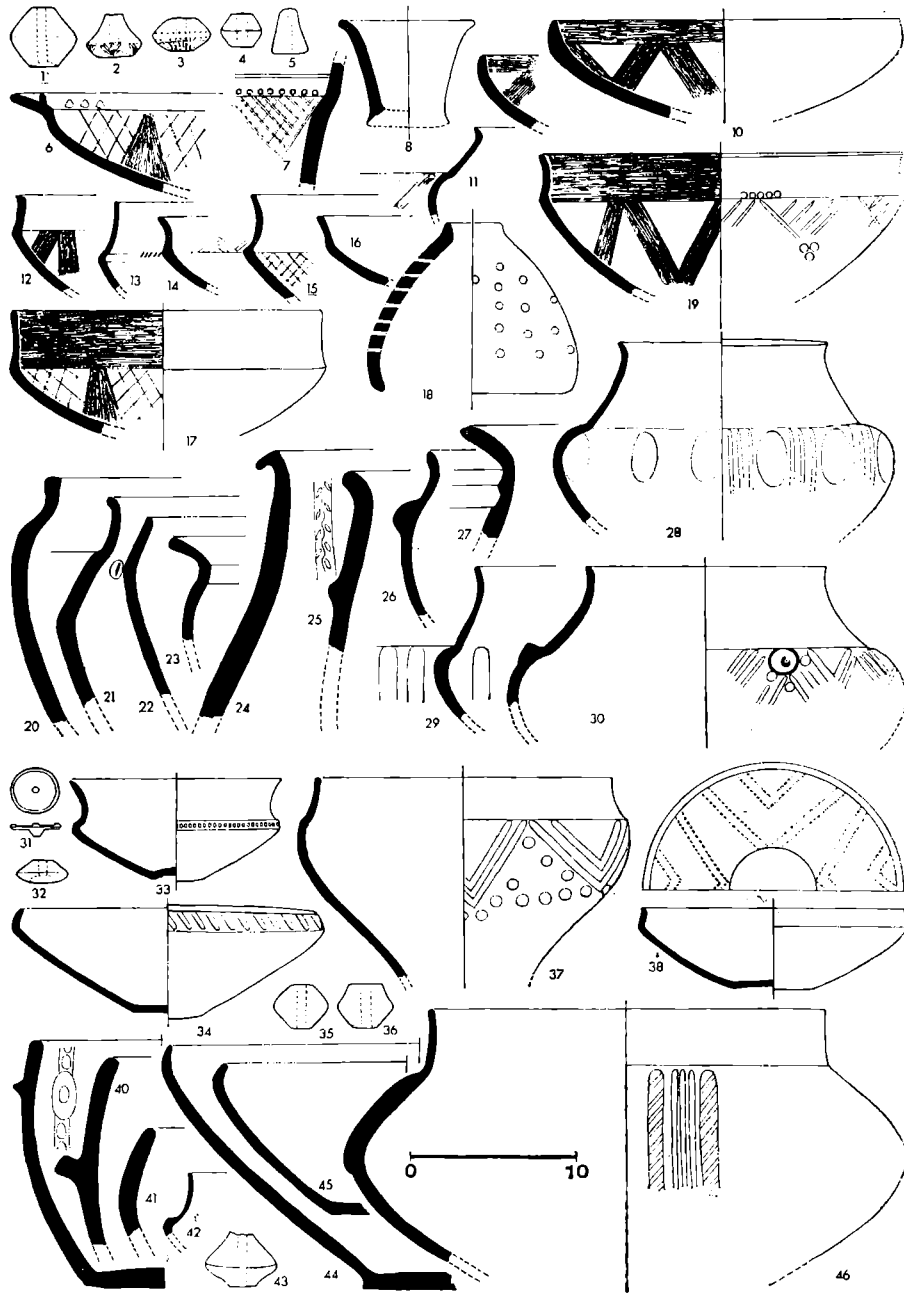
Obr. 26. Jaroměřice nad Rokytnou. — Výběr pozdněhalštatské keramiky. — Auswahl der späthallstattzeitlichen Keramik. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

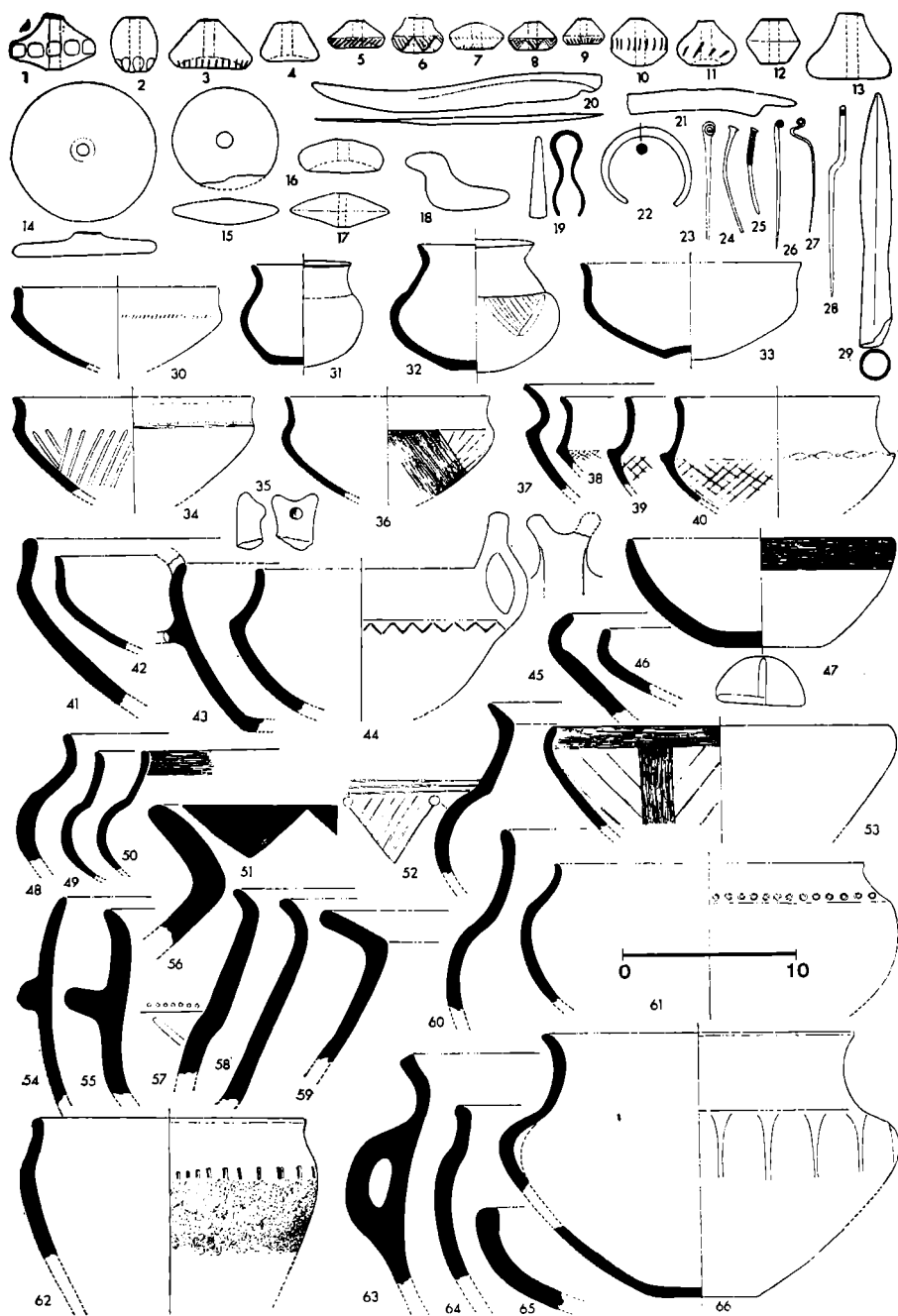
Obr. 27. Jaroměřice nad Rokytňou. — Výběr podolské (11), pozdněhalštatské (12–44) a laténské (1–10) keramiky. — Auswahl der podoler (11), der späthallstattzeitlichen (12–44) und der latènezeitlichen (1–10) Keramik. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

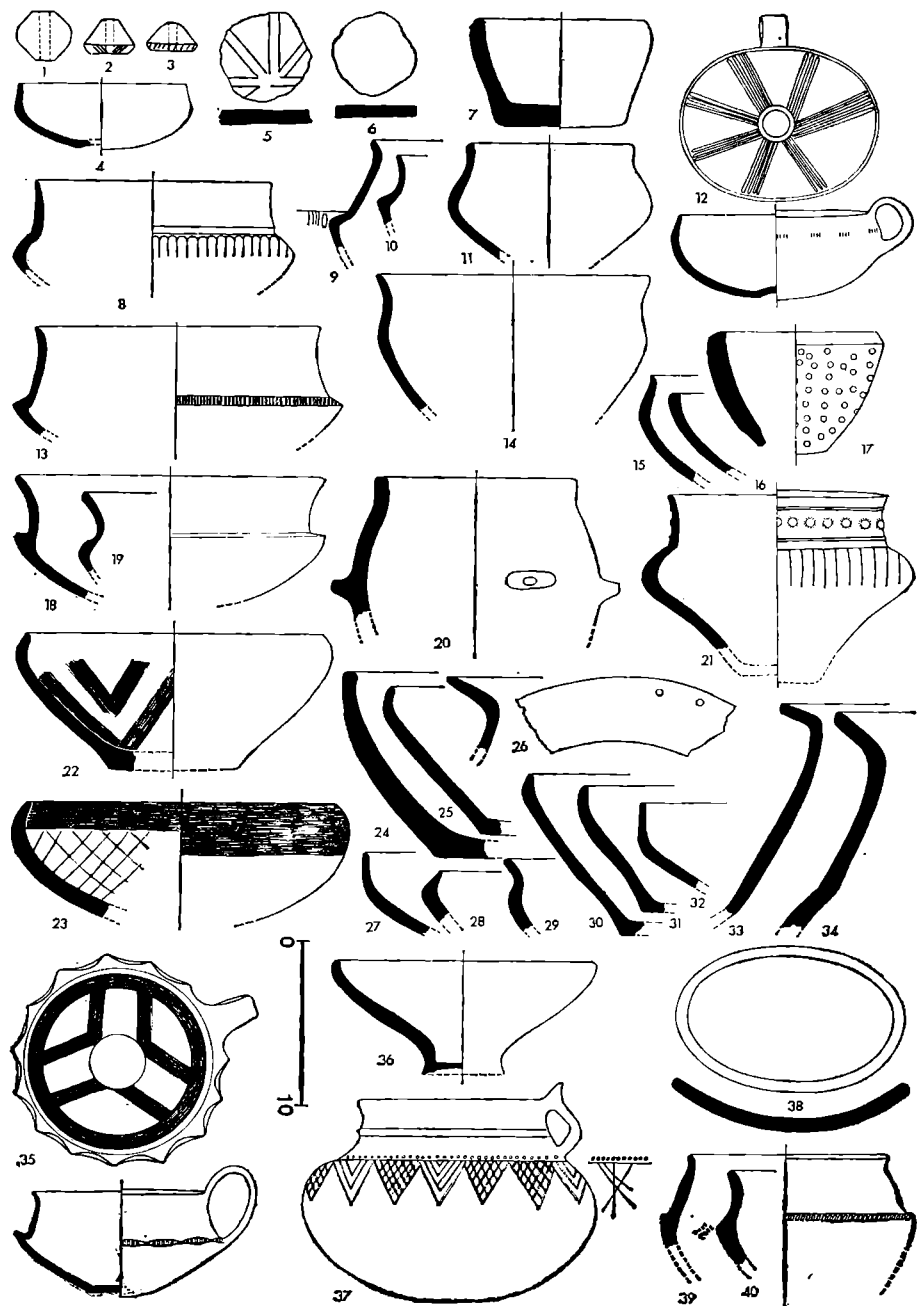
Obr. 28. Pozdněhalštatská keramika z různých sídlišť: 1—16 Horní Dubňany, 17—40 Prosiměřice (obj. č. 3), 41 Prosiměřice. — Späthallstattzeitliche Keramik aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

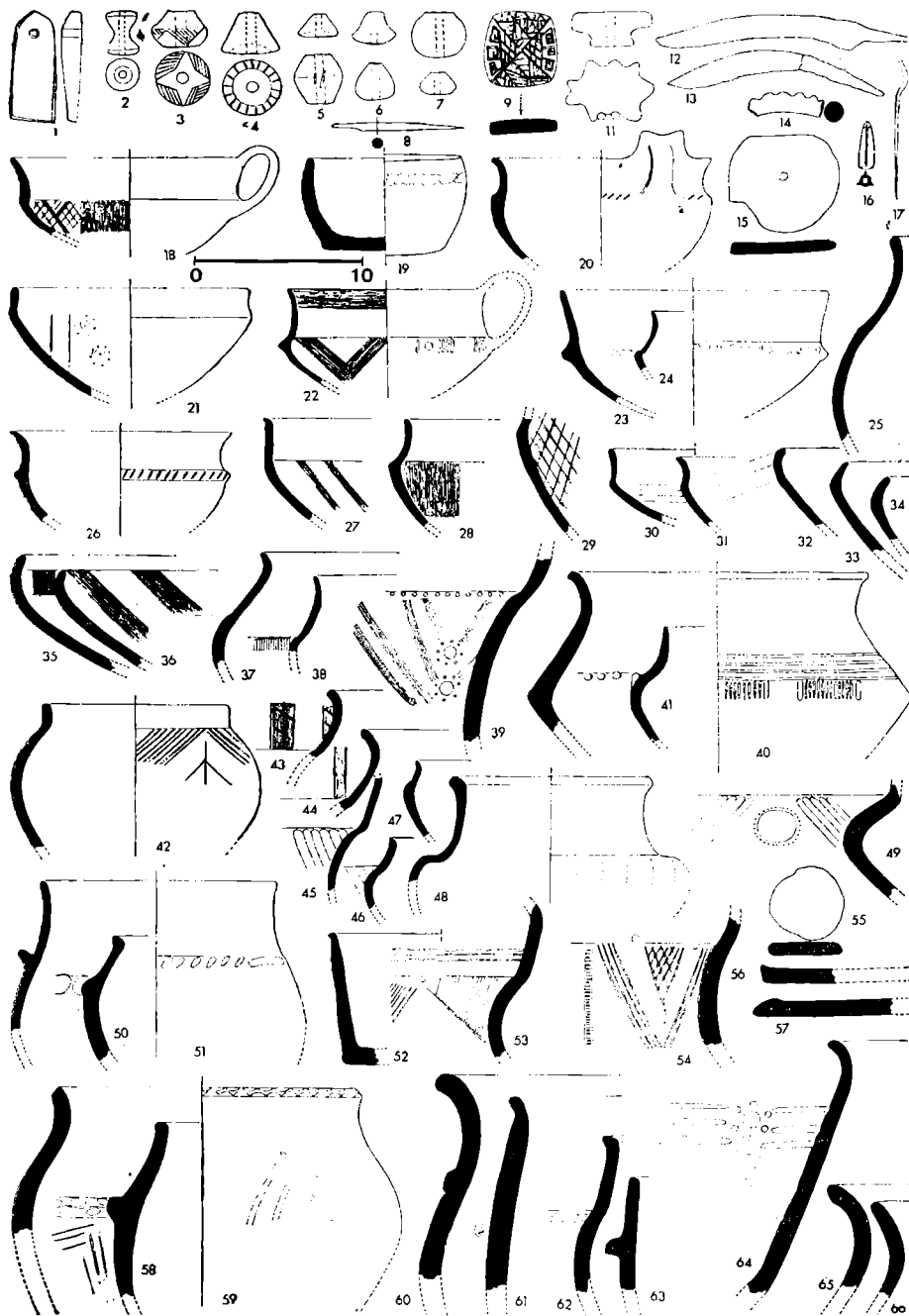
Obr. 29. Pozdněhalštatská keramika z různých výšinných sídlíšť: 1—30 Jevišovice-Starý Zámek, 31—46 Kněždub-Tvarožná Lhota-Sumárník. — Späthallstattzeitliche Keramik aus verschiedenen Höhensiedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

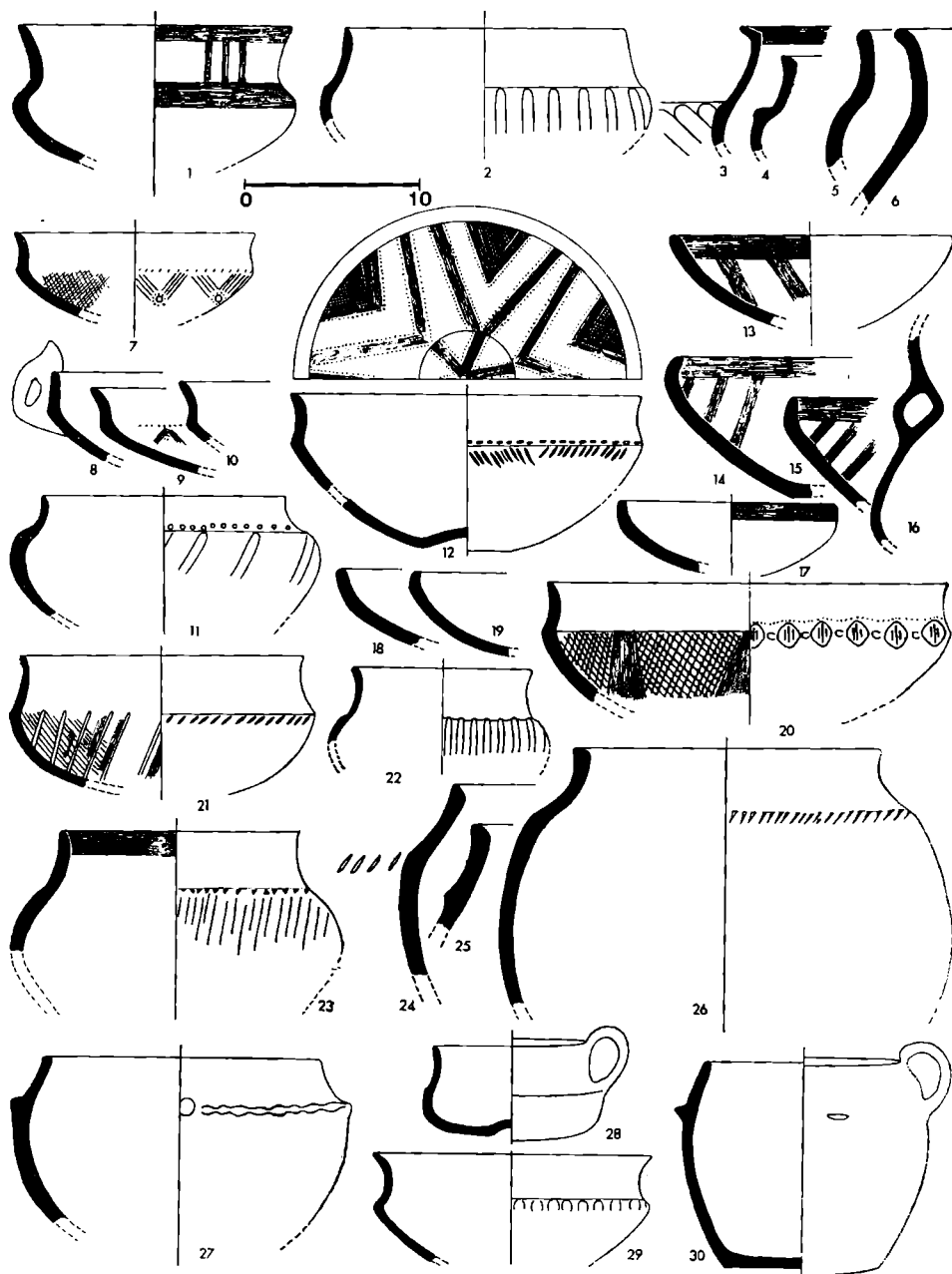
Obr. 30. Křenovice. — Výběr pozdněhalštatského materiálu z výšinného sídliště. — Auswahl des späthallstattzeitlichen Materials aus der Höhensiedlung. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

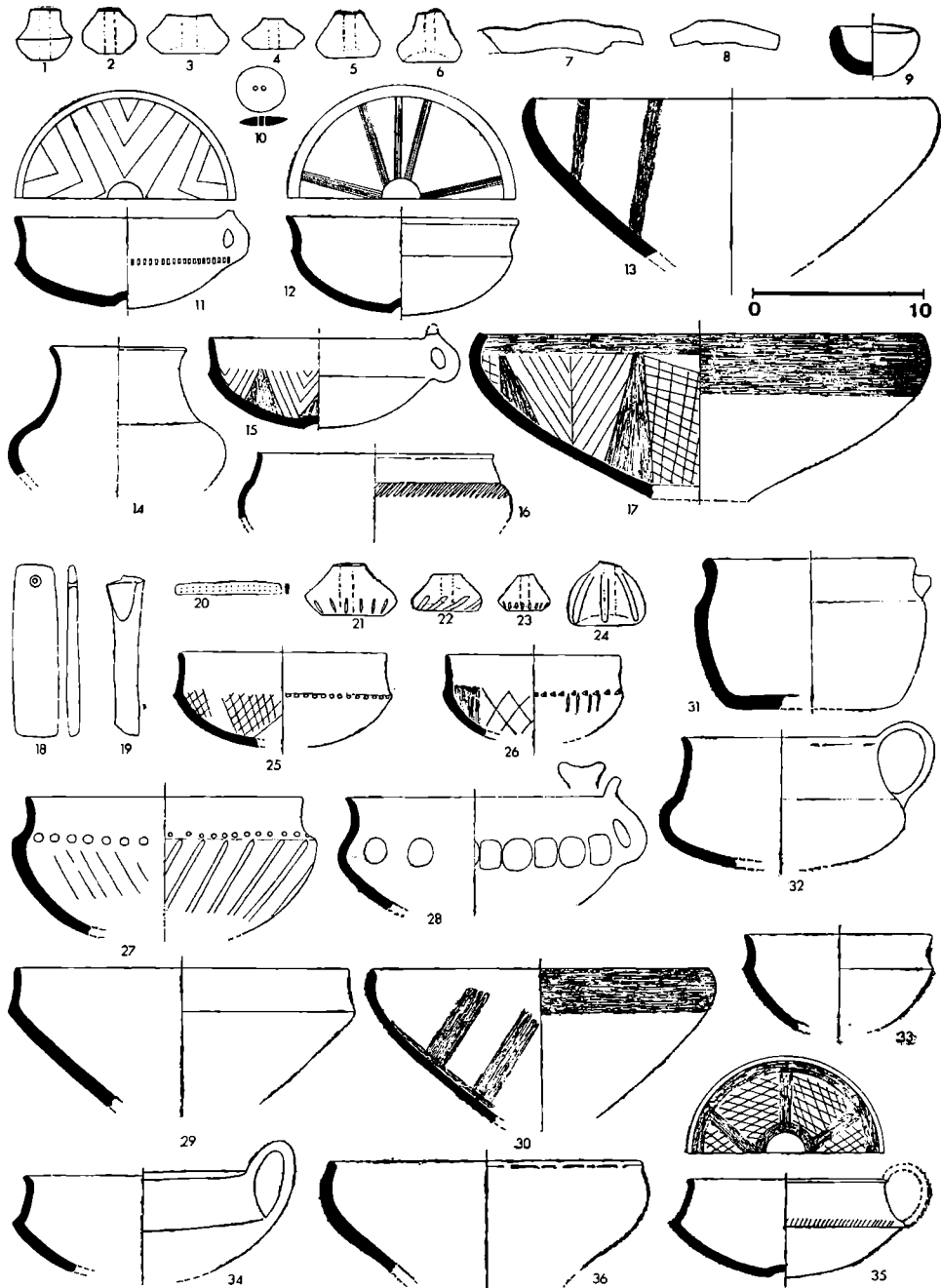
Obr. 31. Pozdněhalštatský materiál z různých sídlišť: 1—34 Křižanovice, 35 Křepice, 36 Domčice, 37 Syrovice, 38—40 Troubsko. — Späthallstattzeitliches Material aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

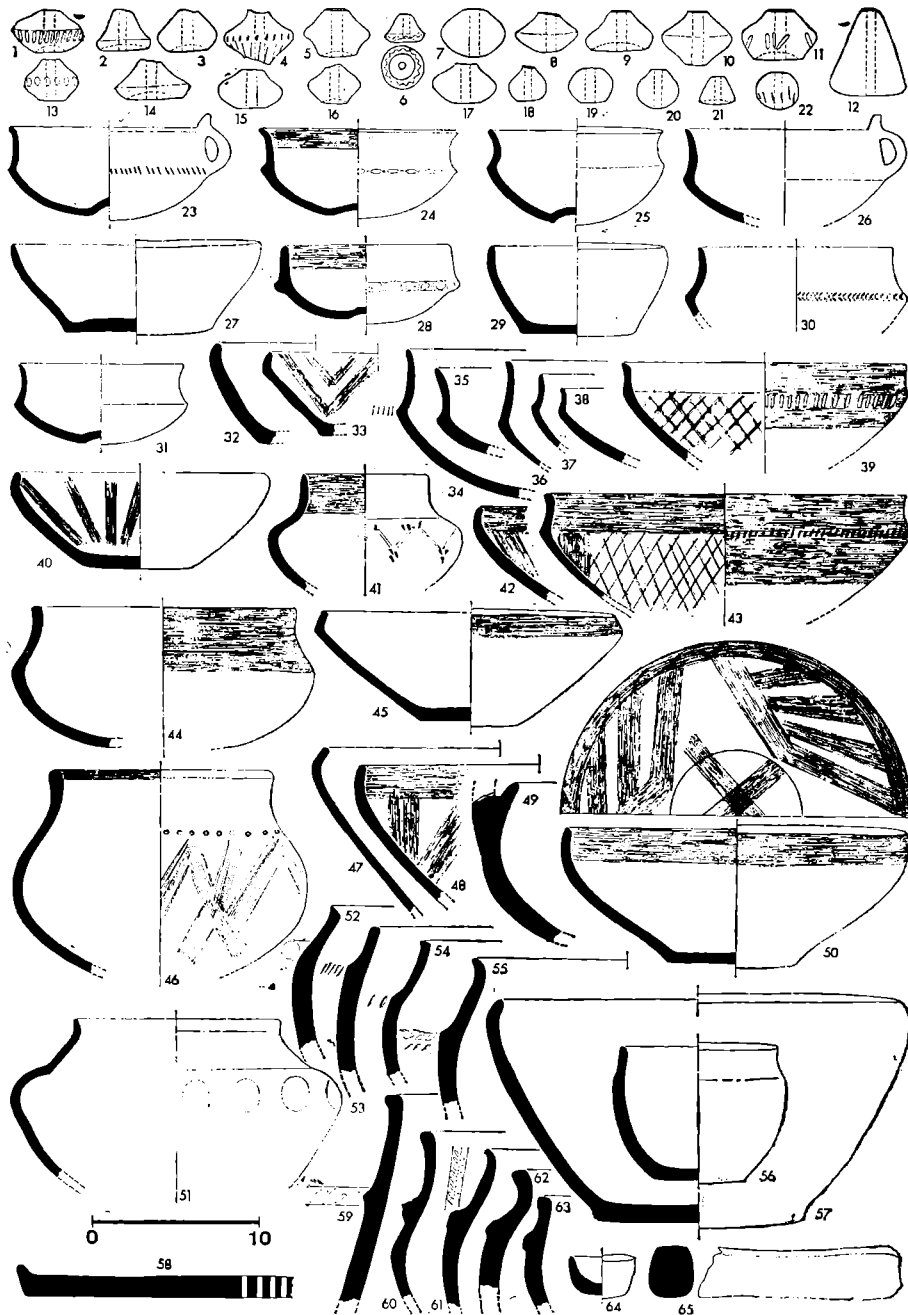
Obr. 32. Oslavany-Náporoky. — Výběr pozdněhalštatského materiálu z výšinného sídlště. — Auswahl des späthalstattzeitlichen Materials aus der Höhsiedlung. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

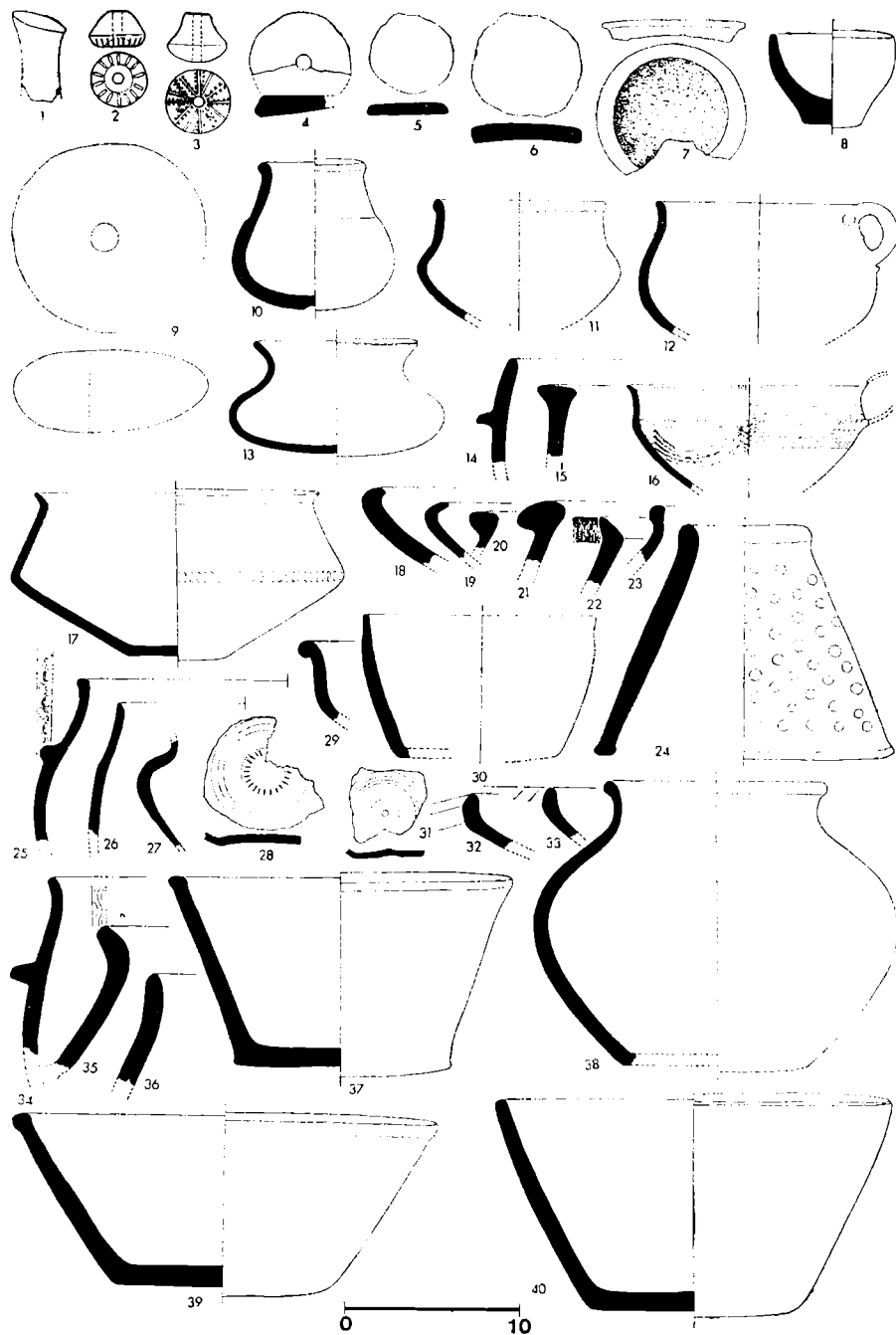
▣ Obr. 33. Pozdněhalštatská keramika z výšinných sídlišť: 1–6 Vedrovice-Mokrý Žleb, 7–26 Vysočany-Paliardiho hradisko, 27–30 Znojmo-Hrad. — Späthallstattzeitliche Keramik aus den Höhensiedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

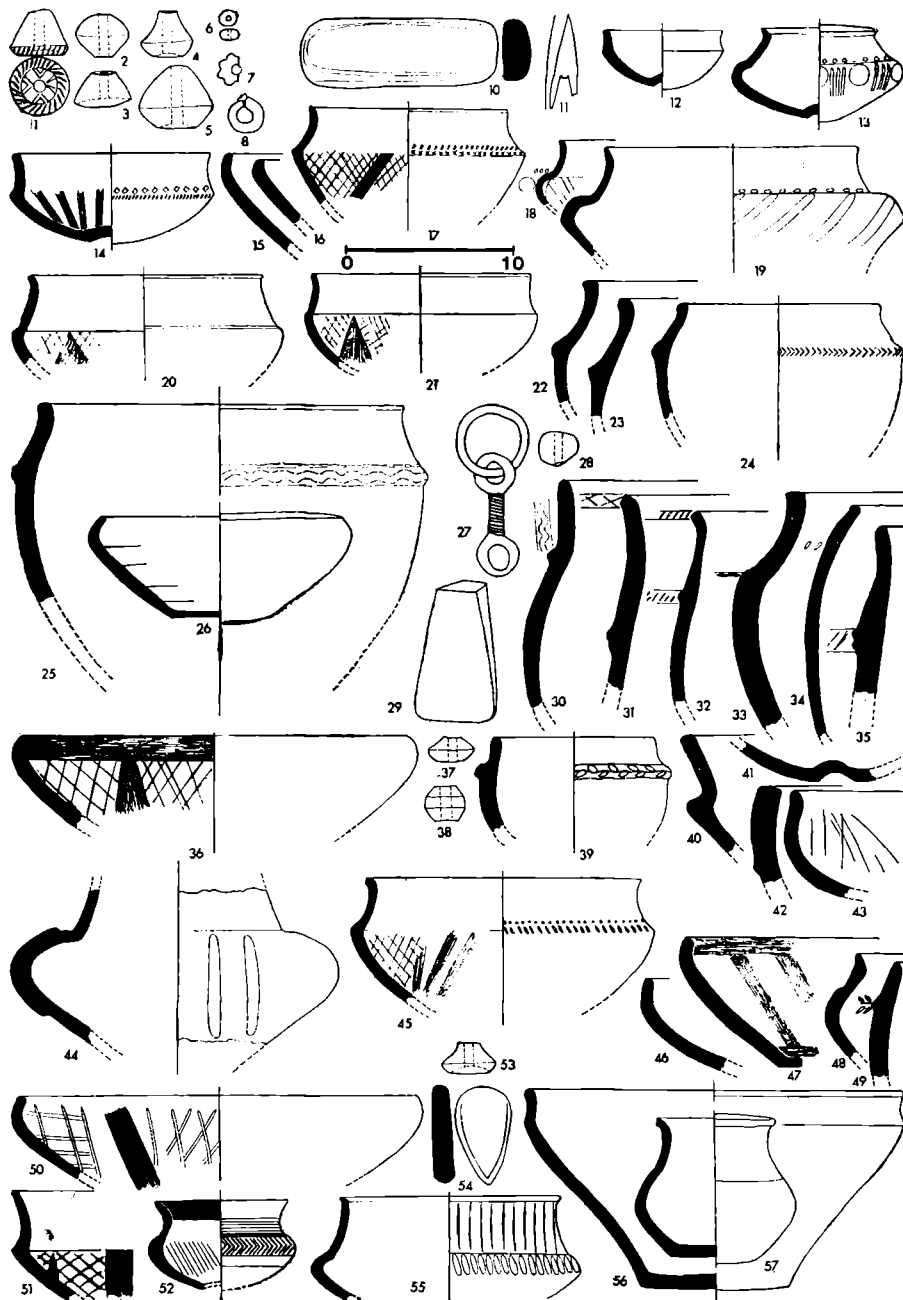
Obr. 34. Pozdněhalštatský materiál z různých sídlišť: 1–17 Štěpánovice, 18–30 Vacenovice, 31–32 Šlapanice, 33–36 Vícemilice. — Späthallstattzeitliches Material aus verschiedenen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 35. Střelice. — Výběr materiálu ze sídliště pozdního stupně. — Auswahl des Materials aus der Siedlung der Spätstufe. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 36. Tvarozná. — Výběr keramiky ze sídliště pozdního stupně. — Auswahl der Keramik aus der Siedlung der Spätstufe. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Obr. 37. Výběr materiálu z různých pozdněhalštatských sídlišť: 1–25 Ivančice, 26 Bohušice, 27, 28, 30–32 Stupešice, 29, 33, 34 Popůvky, 35, 53–57 Sobůlky, 36–39 Smolín, 40–43, 46–49 Bučovice, 44 Brno-město, 45 Brno-Bohunice, 50–52 Bořitov. — Auswahl des Materials aus verschiedenen späthallstattzeitlichen Siedlungen. — (Kresba V. Podborský a A. Šik.)

Vedle tří jmenovaných variant osudí se vyskytnou i tvary zcela neobvyklé, jako např. nádoby ze Šumárníku (obr. 29:37,46), které lze považovat za silně periferizované.

Miska s prohnutým hrdlem. Tento typ přežívá z halštatu v celé variační šíři; kromě tvarů vysloveně archaických (obr. 29:38; 33:9—12) však se objevují na miskách tohoto typu i nové symptomy jako aplikace lahvovitého profilu (obr. 26:4,5,7; 28:11), příp. přímo směšování tvaru misky s lahvovitým osudím (obr. 26:19: tab. XI:10), rozevirání okraje (obr. 27:26; 29:33; 32:23,26), i jeho profilaxe či náznak ovalení (obr. 26:23; 27:35). Některé kusy (Jaroměřice, Prosiměřice) byly již dotáčeny na hrncířském kole. Nově se také mění výzdoba: staré tradiční vlešování nebývá již tak přísně svázáno do ornamentačního principu hvězdice, nýbrž je uvolněno a často kombinováno radiálními vtuhovými prvky (obr. 28:11,19; 29:19; 30:36,53); k tomu přistupuje častější uplatnění rastru a kolku (obr. 27:15,24,26,35), příp. i jiných ornamentů (obr. 30:34; 33:21). Na lomu pod hrdlem na vnější straně povrchu bývají pak často záseky, rýžky, důlečky či šipkovitý kolek (viz výše) a objevila se i zevnitř protlačovaná žebra (obr. 26:7,23), prvek přejatý z typu hrncovitých osudí. Lze předpokládat, že právě tvary misek dotáčené na kruhu byly jedním z tvarů, které nejvíce podléhaly vlivu pokročilejší latéské hrncířské technologie; na tvaroženském sídlišti již misky s prohnutým hrdlem nejsou (ač jsou ještě hojně v Prosiměřicích či Smolině) a jsou tu zřejmě nahrazeny silně latenizovanými terinovými tvary (obr. 36:11), rovněž dotáčenými na kruhu. — Miska s prohnutým hrdlem je běžná i na pozdních českých sídlištech a je tu považována za projev dobově již latéský; bývá datována až do 3. stol., příp. až na počátek 2. stol.³⁵³

Poměrně samostatnou variantou jsou misky s vyšším rozevřeným hrdlem a vykrajovaným plastickým „límecem“ pod hrdlem. Vypracováním i vnitřní výzdobou odpovídají běžnému typu, objevují se však i jako šálky (s uchem). Vyskytly se zatím na sídlištech v Křepicích (obr. 31:35; tab. V:32) a Jaroměřicích (obr. 26:2,3,38), známy jsou však i z pohřbů; vyskytly se zejména též v Byčí skále u Habruvky v tamním pozdním prostředí knížecího pohřbu, známy ovšem jsou i z moravské platěnické kultury³⁵⁴ i ze Slovenska.³⁵⁵ Jejich původ lze míti spíše za středodunajský, neboť v západním halštatu nejsou.

Miska se zataženým okrajem. Tato miska se objeví běžně ještě v podobě známé ze středního stupně (obr. 28:19,25—28; 33:14—15; tab. X:1; XI:V5,8), neboť její jednoduchý tvar poskytoval celkem málo možností typologickému vývoji.³⁵⁶ Přece však lze rozpoznat i vysloveně pozdní mísy se zataženým okrajem, které dostávají hranatější tvar s vyšší nožkovitou, širokou podstavou, zatímco okraj se jen mírně zatahuje; dosti často také zvětšují svůj tvar (obr. 28:24,29; 29:34; 30:53; 34:13; 35:57; tab. XIII:4). Výzdoby vnitřků podstatně ubývá a výše jsme již konstatovali zjednodušování výzdoby a směšování dříve diferencovaných výzdobných motivů (obr. 28:19) obou hlavních typů mís. Přimo z tohoto pozdněhalštatského

³⁵³ R. Pleiner, PA XLIX-1 (1958), 134; L. Jansová, PA XLVIII (1957), 454, obr. 23:B:4,4a; M. Zápotocký, AR 14 (1962), 26 ad.

³⁵⁴ M. Much, Kunsthistorischer Atlas, Wien 1889, tab. LXXV:3; I. L. Červinka, Morava za pravěku, tab. XLIII:1; MM Brno, inv. č. 64 297 a neinv.; — z oblastí platěnické kultury např. Mostkovice (M Kojetín), Mohelnice (M Mohelnice) aj.

³⁵⁵ J. Paulík, AR 6 (1954), 310, obr. 142.

³⁵⁶ L. Jansová, l. c., 454; M. Zápotocký, AR 14 (1962), 28.

typu misky lze vyvodit květináčovitě mísy (obr. 26:37; 36:37,39,40), stojící na samém konci pozdního halštatu (3. stol.) již pod silným vlivem laténské keramiky. Tím ovšem není řečeno, že běžný typ se zataženým okrajem se tohoto posledního postžitelného horizontu nedožívá (srov. jeho výskyt na tvaroženském či prosiměřickém sídlišti — obr. 36:18,19; 28:19 aj.), neboť na druhé straně je doloženo vyústění misky se zataženým okrajem do laténské keramiky.³⁵⁷ — Z řady zvláštních tvarů zaslouží pozornosti zejména tvary s důlkem ve dně (obr. 28:17; 37:41), které jsou asi ovlivněny braubašskými miskami, podobně jako fragmenty s otiskem čepu hrnčířského kola (obr. 28:21; 36:31). Miska z Bohušic (obr. 37:26), točená na kruhu a jevící i jinak v materiálu laténskou technologii, byla již zmíněna výše.

Šálek. Šálky pozdního stupně jsou opět tvarově poplatné jiným keramickým typům, zejména miskám (obr. 30:44; 32:18,20,22; tab. XI:11; XIV:2), z nichž šálky podoby misek s prohnutým hrdlem a vykrajovaným límcem jsme již výše uvedli. Nádobka ze Syrovic (obr. 31:37) je vlastně lahvovitě osudí s uchem, které navíc nese na hrdle hladké žebro zcela ve stylu laténské keramiky. Šálek z Křížanovic (obr. 31:12) je tvarem i vnitřní výzdobou horákovského keramice cizí a odpovídá spíše hnízdečkovitým šálkům moravské platěnické keramiky. Džbánkovitá nádobka z Tvarožné (obr. 36:12) má sice ještě halštatský tvar ucha, jinak však je zcela již latenizována. Nizké široké šálky s uchem s růžkovitým výstupkem se objevují v řadě drobných nuancí velmi často (obr. 26:17,21; 33:8; 35:23,26; tab. XIII:1; XIV:3) a jejich obdoby najdeme zejména v jižních Čechách,³⁵⁸ avšak i ve středočeské oblasti, kde M. Zápotocký sleduje jejich vývoj již z celků mladobylanských přes cítolibský stupeň až snad do 3. stol.³⁵⁹ Na jižní Moravě jejich přímé datování není možné, je však pravděpodobné, že dožívají téměř až horizontu tvaroženského sídliště. I tento styl „ucha s růžkem“ je příznakem spíše západokalštatského vývoje; ze Slovenska a Maďarska znám není. Jihovýchodní (tráko-skýtský) vliv naopak lze vidět na formaci ucha šálku z Křenovic (obr. 30:44), které má růžkovitý nástavec rozdělen půlměsícovitě na dvě části s mírným knoflíkovitým zesílením; méně výrazně je tomu i u dalších šálků z Oslavan-Nápolek a Vacenovic (obr. 32:20; 34:28).

Situla. Situla ve vlastním slova smyslu není na jižní Moravě častá (obr. 33:24; tab. XIII:5); častěji nalézáme jen hrncovitě tvary, které jsou vzdáleně situlovitě profilovány³⁶⁰ (tab. X:4; XI:9; XII:5,6; obr. 28:32; 35:52), avšak náleží spíše k prosté sídlištní keramice starších tradic. Lze se domnívat, že situla nenašla takové obliby u pozdněhalštatského hrncíře na jižní Moravě, jako tomu bylo např. ve středních či východních Čechách.³⁶¹ Keramická situla je obecně považována za kopii kovových tvarů, které byly z horní Itálie vyváženy počínaje již emilským stupněm Bologna 2b, ale zcela běžně teprve v Bologna 3—4 (= stupeň Arnoaldi), tj. již před rokem 600 př. n. l.,³⁶² čili již v průběhu středního horákovského stupně, bezpečně pak v jeho

³⁵⁷ Srov. nástup této misky s válečkovitě zesíleným okrajem v horizontu C jihočeského krašovického sídliště (*L. Jansová*, l. c., 456, obr. 23:C:1); též *V. Šaldová*, PA XLVI (1955), 94.

³⁵⁸ *A. Ländner*, MAGW 35 (1905), tab. II:23,24; *J. Böhm*, Kronika, 360, obr. 30:4; *L. Jansová*, l. c., obr. 22:3; *A. Rybová—V. Šaldová*, PA XLIX-2 (1958), 352, obr. 5:5.

³⁵⁹ AR 15 (1963), 160, 162.

³⁶⁰ *M. Šolle*, PA XLVI (1955), 120.

³⁶¹ *J. Filip*, Popel. pole, 133.

³⁶² *J. Filip*, l. c.; též, *Slavia antiqua* 1 (1948), 167; *L. Jansová*, PA XLVI (1955), 145, pozn. č. 60; *J. Meduna*, Archeologické studijní materiály I (1964), 137, pozn. č. 11; — k synchronizaci italských stupňů se systémem P. Reinecka srov. *G. Kossack*, Südbayern I, 47 ad., 56, passim; *H. Müller-Karpe*, Beiträge I, 82 ad., 99, 228.

mladší fázi; je považována za projev východohalštatský,³⁶³ ač naopak starolaténská tuhová situla, jakožto téměř současný produkt týchž severoitalských předloh, je nalézána především v horním Podunají,³⁶⁴ tedy spíše v bývalé oblasti západohalštatské. Jihomoravské situlové hrnce jsou kovovým předlohám velmi vzdáleny a nelze je srovnávat, podobně jako např. též situly jihočeské, s ostře profilovanými tvary bylanskými či platěnickými. Z téhož důvodu, i pro jejich menší početnost, je nelze využít k typologicko-periodizačním pokusům. V horákovské kultuře se hliněná situla dosud neobjevila dříve než v pozdním stupni, tj. ne dříve než po roce 500 př. n. l. Střelická situla má pod hrdlem trojúhelníkovitý kolek, jaroměřický tvar (tab. X:4) má tento motiv uvolněn do obyčejných vrypů. Prosiměřické exempláře (obr. 28:32,33) jsou z tuhové masy a mají navíc i zesílené až ovalené okraje; typologicky je lze zařadit spíše do mladší fáze pozdního stupně.

Soudkovitá a hrncovitá nádoba. Vývoj obou typů do pozdního stupně byl již výše naznačen. Jako charakteristikum pozdního stupně vystupuje na sídlištech „situlovitý soudek“ (obr. 30:62; 33:26; tab. XII:1,4), provedený často již z tuhového materiálu (tab. XIV:6,7), vždy s jemně prohnutým hrdlem a poněkud ven vychýleným okrajem a obyčejně zdobený pod hrdlem linií vrypů či důlků, příp. i šipkovitým kolkem (obr. 37:24); tento tvar je nejčastější a také nejtypičtější. Vyskytnou se ovšem i tvary velmi uvolněné (tab. XII:7,8; XIV:10). Ze střelického sídliště pochází velký tuhový hrnec vejčitého těla s plastickou, nezřetelně šipkovitě členěnou páskou pod nízkým prohnutým hrdlem; tělo nádoby je oproti hrdlu zdrsněno, což je zjev na pozdní keramice běžný (tab. XIII:6). — Ojedinelým tvarem je hrnec na nožkovité podstavě s horní oblou výdutí a rozevřeným okrajem z Jaroměřic (tab. X:3); profilací zcela připomíná nádobu z objektu č. XVII z Krašovic,³⁶⁵ datovanou do tamního nejstaršího horizontu, tj. do 4. století. Datování jednoduchých hladkých hrnců s horní výdutí a hrdlem s rozevřeným okrajem může být i velmi pozdní. Jak upozornil J. Nekvasil, nádoby tohoto typu ve středomoravské platěnické oblasti jsou vyrobeny z hrubého, zrnky promíšeného materiálu, ne však s příměsí tuhy;³⁶⁶ protože v oblasti slatinského typu je tuhová pozdněhalštatská keramika — datovaná obecně L. Jansovou nejdále na sklonek středního latěnu — vázána podle Nekvasilova zjištění ještě na platěnické tvary (Čechy pod Kosířem), datuje uvedený autor hrncovitě nádoby z netuhového materiálu nejdříve na sklonek středního latěnu, hlavně však níže ke zlomu letopočtu a uvádí je posléze do nepříliš vzdálených vztahů s keramikou pražského typu.³⁶⁷ Na základě této kombinace bychom mohli zmíněný jaroměřický tvar datovat poměrně hluboko do pozdního halštatu. Jako nedostatek je tu však pocítován malý počet nálezů analogických hrncovitých forem a zejména jejich izolovanost. Z toho důvodu je nutno při datování postupovat opatrně. Situlovité tvary ze slatinského pohřebiště (hrob č. 60, 85 aj.) mohou být skutečně velmi mladé, je však těžko předpokládat, že by na pohřebišti založeném již ve III. stupni slezskoplatěnické kultury se pohřbívalo ještě kolem zlomu letopočtu.

³⁶³ J. Filip, Popel. pole, 133.

³⁶⁴ J. Meduna, l. c., 137.

³⁶⁵ L. Jansová, PA XLVIII-2 (1957), obr. obr. 9.

³⁶⁶ J. Nekvasil, Sborník AÚ ČSAV Brno I (1960), 51 ad.

³⁶⁷ Tjáz, l. c., 52—53.

Zvláštní keramické tvary

Cedníky a vykuřovadla. Mezi nádobami s prodírkovanými stěnami a dnem je nutno rozlišit dva typy:³⁶⁸ nádoby se dnem (cedníky v užším slova smyslu) a nádoby bez dna („vykuřovadla“).

Cedníky jsou v sídlištním materiálu známy již od neolitu a eneolitu.³⁶⁹ O jejich významu bylo již v různých souvislostech pojednáno a jejich interpretace se ustálila na myšlence, že jde o skutečné kuchyňské nástroje, používané v souvislosti s mléčným hospodářstvím.³⁷⁰ Halštatské cedníky neměly specifických tvarů; byly použity buď jednoduché hnízdečkovité šálky,³⁷¹ či soudkovité nebo kotlovité nádoby (obr. 24:23; 31:17),³⁷² příp. i miska se zataženým okrajem. Cedníky jsou vyrobeny z typicky hrubozrného „sídlištního“ materiálu, jsou zásadně nezdobené a otvory mívají rozmístěny v celkem pravidelných řadách, někdy již od samého okraje nádoby, jindy až nade dnem a ve dně samém. Rekonstruovaný cedník v podobě nízké misky s přímými rozevřenými stěnami z Těšetic (obr. 22:21; tab. VII:6) má analogii v cedníku s horizontálně připojenými uchy z platěnického sídliště z Určic-Hájových.³⁷⁶

„Vykuřovadla“ jsou známa v moravském sídlištním materiálu počínaje starší dobou bronzovou (věteřovským typem).³⁷⁴ Jejich typologické roztržení do šesti skupin provedl kdysi A. Götze,³⁷⁵ různé názory na jejich význam shrnul K. Willvonseder;³⁷⁶ byla vykládána jako nádoby k přípravě sýru, lisování ovoce, získávání medu, byla považována za lampy či podstavce k lampám a pod. Jejich časté nálezy v ohništích nebo v jejich blízkosti přivedly k celkem přesvědčivému výkladu těchto předmětů jako nástrojů k rozdmýchávání a ochraně ohně, případně i jako vykuřovadel kultovního rázu.³⁷⁷ V jihomoravském halštatském sídlištním materiálu jsou známy Götzeho typy b (nálevkovité tvary) a c (zvoncovité tvary); k typu b nutno přiřaditelná doba bez dna z Jaroměřic (obr. 26:8; XII:2), k typu c exemplář z Jevišovic-Starého Zámku (obr. 29:18), Jaroměřic (obr. 26:9) a konečně i z Tvarožné (obr. 36:24) a Brna-Židenic.³⁷⁸ Tvaroženský kus s přímými stěnami má analogii v platěnické kultuře ve tvaru z Nezamyslic³⁷⁹ a také příbuzné exempláře ze Seredi³⁸⁰ a velkého domu z jihočeských Krašovic³⁸¹ mu stojí chronologicky nablízku; zdá se, že s typem c lze počítat zejména až v pozdním halštatu.

Kruhové podložky. Větší ploché hliněné terče, zdobené často nehtovitými vrypy, někdy s jednostrannou obvodovou (výjimečně i vroubkovanou) listou, nebo

³⁶⁸ Srov. přehled u K. Willvonsedera, Zur Verwendung der Urzeitlichen „Siebgefäße“, MAGW 62 (1932), 217 ad.

³⁶⁹ A. Götze, ERV 12 (1928), 81 ad.; L. Hájek, OP 13 (1946), 32 ad.

³⁷⁰ I. L. Červinka, Kyjovsko a Ždánko v pravěku, 15; L. Hájek, l. c., 34; A. Götze, l. c., 81; K. Willvonseder, l. c., 217.

³⁷¹ V. Podborský, Těšetice, tab. V:9.

³⁷² Ibidem, tab. II:10, VII:10, 11.

³⁷³ M Prostějov; srov. též V. Podborský, Osídlení Moravy lidem popelnicových polí stupně slezského a platěnického, rukopis diplomní práce na UJEP Brno, 1956, III, tab. 71:3.

³⁷⁴ K. Tihelka, PA LI-1 (1960), 58–60.

³⁷⁵ A. Götze, l. c.; též K. Willvonseder, l. c.

³⁷⁶ K. Willvonseder, l. c., 219 ad.

³⁷⁷ K. Tihelka, l. c., 58–60; L. Jansová, PA XLVIII-2 (1957), 444.

³⁷⁸ MM Brno, neiniv.

³⁷⁹ M. Přerov; též V. Podborský, diplomní práce III, tab. 49:9.

³⁸⁰ J. Paulík, S1Arch IV-2 (1956), 184, tab. VI:19.

³⁸¹ L. Jansová, PA XLVIII-2 (1957), 444, obr. 13:9, 14:39.

i s vykrajovaným obvodem nejsou vzácným zjevem našich sídlišť (obr. 17:20; 20:41; 32:56,57; 35:58), přesto však hojnější jsou v lužické kultuře.³⁸² J. Kostrzewski je považoval za podložky k pečení chleba v popeli,³⁸³ což však je jinými autory odmítáno s poukazem na výzdobu některých těchto tvarů.³⁸⁴ B. Novotný je považuje především za pokličky,³⁸⁵ odvolává se na analogii pozdnělaténské pokličky ze Šaroviec. — Zdá se, že ani zde není účel jednoznačný; Novotného výklad je pravděpodobný již proto, že v halštatském materiálu se skutečné pokličky objeví jen velmi zřídka, ačkoli jistě nějaké pokrývky nádob musely běžně existovat. Na druhé straně těšeticcký exemplář (tab. VII:7), který je po celém povrchu dírkovaný, by připouštěl i domněnku, že šlo o síto (cedník). Podložky s listou po obvodu (tab. X:2) by opět nevyklučovaly použití jako skutečné formy pro pečení těsta, čemuž by neodporovala ani jejich výzdoba.

Závěsné kruhové terče. Plochá závěsná hliněná kolečka jihomoravských halštatských sídlišť zatím ušla pozornosti badatelů, přestože se objevují dosti často. Je to velmi jednotná skupina nálezů: ploché hliněné tvary mají průměr 8—13 cm, v horní partii (nad otvorem) mají měsícovitý výkroj, na povrchu jsou někdy zdobený důlečky. Bývají vyrobeny z dosti hrubého materiálu, povrch je většinou neupravený, hrubý, zřídka vyhlazený černou vrstvičkou (Těšetice). Z Jaroměric pochází celá série úplných exemplářů (tab. XVIII:1,4,5—12,14,15) a řada zlomků. Množství zlomků je také z těšeticckého sídliště,³⁸⁶ úplný kus s důlkem uprostřed se objevil i v celku z Bulhar (tab. XVIII:13) a ze starších nálezů jsou tato kolečka též z Moravského Krumlova (tab. XVIII:2,3,16), Hodonic (obr. 18:8), Střelice (tab. XIX:13), Křepic, Křenovic, Brna-Obřan a snad i jiných lokalit. Jejich analogii není ze sousedství Moravy mnoho;³⁸⁷ pokud jde o účel těchto předmětů, mohlo by se uvažovat o závažích — takové interpretaci však odporuje celkem malá, po značně velké ploše rozložená hmota a tudíž i relativně malá váha předmětu, často i zdobení povrchu. Proto lze snáze soudit na závěsné předměty kultovního rázu, snad ve spojení se zbožněním nebeských těles (lunární skupina kultů).

Hvězdicovité závěsky. Ploché drobné hvězdicovité závěsky, vyrobené opět často z ne příliš jemného materiálu a na povrchu zvláště neupravované, se objevily na sídlišťích celkem vzácně (Jaroměrice — tab. XIX: 9—12; Brno-Řečkovice — obr. 17:10,11; Těšetice³⁸⁸). Jsou to terčíky vždy se dvěma otvory uprostřed a s výraznými (hrotitými a zaoblenými) výběžky po obvodu, jejichž počet kolísá od 8 do 11. Hvězdicovité závěsky se objevily masově (kolem 250 celých i zlomkových exemplářů) na jihočeském halštatském kultišti Burkováku u Nemějic, odkud je prvně publikoval J. Axamit³⁸⁹ a po něm řada dalších autorů.³⁹⁰ Bývají pokládány za jeden z mnoha

³⁸² Např. J. Kostrzewski, *Z otchłani wieków 15* (1946), 40—45, obr. 4; T. Malinowski, *Fontes Archeol. Posnan.* 5 (1954), 33, obr. 58:2; *tjž*, *ibidem* 8—9 (1958), 27—8; L. J. Luka, *ibidem* 3 (1952), 139.

³⁸³ J. Kostrzewski, *l. c.*, 42; *tjž*, *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa—Wrocław 1955, 134, obr. 348.

³⁸⁴ T. Malinowski, *Fontes* 8—9 (1958), 31; B. Novotný, *AR* 7 (1955), 459—60.

³⁸⁵ B. Novotný, *AR* 7 (1955), 460.

³⁸⁶ V. Podborský, *Těšetice*, 56—7, tab. XIV:15, XV:31,32,38,39.

³⁸⁷ I. Lengyel, *AE* 96 (1959), tab. XLVII:5,6,8.

³⁸⁸ V. Podborský, *Těšetice*, tab. III:7, XIV:13, XXVII:10.

³⁸⁹ PA XXXVI (1930), 285, tab. XLVII.

³⁹⁰ J. Neustupný, *Náboženství pravěkého lidstva v Čechách a na Moravě*, Praha 1940, 128; J. Böhm, *Kronika*, 363—4; B. Dubský, *Pravěk jižních Čech*, 213—14; J. Neustupný *a kol.*, *Pravěk Československa*, 284, obr. na tab. 59.

druhů „obětín“, vztahujících se ke kultu slunce,³⁹¹ v halštatu obecně rozšířenému. Výklad B. Dubského o napodobeninách bronzových knoflíků³⁹² není příliš přesvědčivý. — Analogie hvězdicovitých závěsků mi nejsou známy ze širší středodunajské oblasti a tak lze soudit, že jejich výskyt na jižní Moravě ukazuje na západní vlivy, které tento specifický projev slunečního kultu na Moravu zprostředkovaly.

Svastika. Z těšetického objektu č. 42 pochází hliněný, celkem dosti hrubý model svastiky se středovým masivním trnem (tab. XIX:17). Analogií by tu byla hliněná trikvetra ze známého bylanského hrobu z Poděbrad,³⁹³ považovaná za amulet, určený spolu s ostatními předměty k ochraně mrtvého. Význam svastiky a trikvetry je nepochybně spojen s jistými představami náboženského života pravěkého člověka.³⁹⁴ Plastické provedení těchto symbolů, známých i z keramografie, jen ukazuje na obecnou rozšířenost jejich symboliky. Je možné, že zmíněné plastiky sloužily jako nástavce na obřadní hole, nebo jako skutečné amulety.

Kolečka s příčkami. Také kolo, různě výtvarně pojaté a v různém materiálovém provedení, má význam slunečního symbolu, známého již hluboko v době bronzové. Kolečka s vnitřními příčkami — napodobeniny skutečných kol — mají spojitost s kultovními vozíky doby bronzové a halštatské, které opět sloužily prokazatelně slunečnímu kultu; taková kolečka jsou známa u nás již ve věteřovském typu.³⁹⁵ Z halštatských sídlišť pocházejí jejich zlomky z Brna-Obřan³⁹⁶ a z Těšetic.³⁹⁷

Štěrchátka. Hliněná štěrchátka jsou běžným zjevem pozdní doby bronzové a halštatské, na jihomoravských halštatských sídlištech se však objevují velmi řídko. Z těšetického objektu č. 10 pocházejí 3 prostá ořechovitá štěrchátka hrubě modelovaného povrchu (tab. XIX:6—8), z téže lokality je též zlomek většího hruškovitého tvaru.³⁹⁸ Z křenovického hradiska je známo kulovité štěrchátko vyhlazeného povrchu (tab. XIX:5), kde 3 hrotité výběžky na temeni naznačují zoomorfni ráz předmětu, běžný zejména v lužické oblasti. Prosté kulovité štěrchátko s dvojicí otvorů na povrchu pochází bez bližších nálezových okolností z Miroslavi.³⁹⁹ — Popsané předměty byly asi dětskými hračkami; těžko lze těmto primitivním tvarům připsat kultovní význam.

Měsíčkovitě podstavce. Masivní hliněné podstavce s měsíčkovitým výkrojem horní části a vyběhajícími hroty (obr. 11:8), na nichž je často aplikována stylizovaná zvířecí (beraní, koňská?) hlava, jsou známy zejména z podolské kultury (Brno-Obřany, Troubsko⁴⁰⁰); z vlastních horákovských sídlišť známy nejsou, některé zlomky

³⁹¹ J. Neustupný, I. c., 128; J. Böhm, Kronika, 364.

³⁹² B. Dubský, I. c., 214.

³⁹³ J. Hellich, OP 2 (1923), 4, obr. 2:2; J. Schráníl, Vorgeschichte Böhmens und Mährens, tab. XL:33; J. Neustupný, I. c., 116, obr. 3 na str. 117; J. Böhm, Kronika, tab. 49:13.

³⁹⁴ V. Podborský, SPFFBÚ E 8 (1963), 35 (zde i další literatura).

³⁹⁵ K. Tihelka, PA XLV (1954), 221—22 (zde i další literatura vztahující se i k době halštatské).

³⁹⁶ F. Adámek, Hradisko, tab. 86:17, 18.

³⁹⁷ V. Podborský, Těšetice, tab. XV:16.

³⁹⁸ Ibidem, tab. XIV:8.

³⁹⁹ M Znojmo, inv. č. A-1923.

⁴⁰⁰ F. Adámek, Hradisko, tab. V:7, XV:3,4, XX:4, LI:1—3, XC, XCI; J. Nekvasil, disert. III, tab. 82:1.

zvřecích hlaviček (Jaroměřice, tab. XIX:2,4; Křenovice, obr. 30:35) by však jejich původní existenci připouštěly, zejména uvědomíme-li si obecné rozšíření těchto předmětů v halštatské Evropě. Nejstarší měsíčkovité podstavce jsou známy z Podunají již z mladší a pozdní doby bronzové,⁴⁰¹ zatímco do oblastí severnějších (bylanská, platěnická kultura) se zřejmě dostávají až v HC.⁴⁰² Jejich původ je hledán některými badateli na jihovýchodě Evropy, příp. až na Krétě,⁴⁰³ avšak také na Kavkaze se hliněné „rohaté cihly s příčnými otvory“ nalézají na sídlištích již od eneolitu.⁴⁰⁴ Nemá tedy asi pravdu N. N. Pogrebova když soudí, že hliněné podstavce s beraní hlavou (zcela shodné např. s obránskými) se dostaly na pozdněkýtácká naleziště do Podněpří během 4.—2. stol. př. n. l. z keltského území prostřednictvím tráckých kmenů.⁴⁰⁵ Pro jižní Moravu je příznačné, že se tu dosud ani v jediném případě neobjevil „měsíčkovitý idol“ kalenderberského typu, jaké jsou známy zejména z Dolního Rakouska a jižního Slovenska.⁴⁰⁶ — O významu měsíčkovitých podstavců se již uvažovalo mnohokrát; měly sloužit jako podstavce pro pochodně či louče, jako podložky hlavy ke spánku, jako podstavce ke krbu, či jako kultovní předměty, spojené s lunární symbolikou.⁴⁰⁷ Záhy se však ustálil výklad „podstavců k ohništi“ (Feuerbock), při čemž se zcela nevyklučuje i jejich jistý magický význam (symbol božstva krbu);⁴⁰⁸ v úvahu tak přichází jak praktický, tak i kultovní význam pojednáváných předmětů. N. N. Pogrebova uvádí beraní hlavy aplikované na podstavcích v Podněpří ve spojitost s kultem nebeského ohně; plastické ozdoby podstavců prý napodobují skutečnou výzdobu obětního zvířete.⁴⁰⁹

Plastiky. Vedle plastik aplikovaných objeví se v sídlištním materiálu vzácně i plastika samostatná. Tak z Brna-Řečkovic a Křenovic jsou známy prosté hliněné figurky vodních ptáků (obr. 17:9; 30:18; tab. XIX:3), zřejmě stylizované napodobeniny bronzových „slunečních ptáků“. Z Brna-Obřan je nutno zmínit drobnou plastiku psíka z objektu č. LXXIV (obr. 11:7), jakož i další dva zlomky zvřecích sošek.⁴¹⁰ Drobné zoomorfní zlomky pocházejí dále ze sídlišť z Křenovic, Jaroměřic a Oslavan-Nápoprek; z Těšetic⁴¹¹ a z Tvarožné (obr. 36:1) jsou dále fragmenty snad lidského (?) idolu. — Z obránského Hradiska publikuje F. Adámek hliněnou plastiku lidské ruky⁴¹² (obr. 11:3), jejíž období máme z pozdněbronzového prostředí z Klentnice⁴¹³ a z halštatského sídlištního objektu ze Stillfriedu v Dolním Rakousku.⁴¹⁴

⁴⁰¹ E. Jílková, AR 12 (1960), 40—41; W. Kimmig, PZ 25 (1934), 52 ad.; V. Šaldová, Archeologické studijní materiály AÚ ČSAV Praha II (1965), 87 (zde i další literatura).

⁴⁰² V. Šaldová, l. c., 87; J. Filip, Popel. pole, 28, passim; L. Jisl, Časopis Slezského musea v Opavě 14 (1965), 15.

⁴⁰³ V. Šaldová, l. c., 87.

⁴⁰⁴ J. I. Krupnov, Drevňaja istorija i kultura Kabardy, Moskva 1957, 63, obr. 16:2.

⁴⁰⁵ N. N. Pogrebova, MIA 64 (1958), 231—32.

⁴⁰⁶ E. Nischer—Falkenhof, MAGW 65 (1935), 295 ad.; Ch. Pescheck, Bemalte Keramik, tab. 7:2; R. Pittioni, Urgeschichte, 589, obr. 417; J. Paulík, Študijné zvesti AÚ SAV Nitra 9 (1962), 109, obr. 2.

⁴⁰⁷ H. Seger, Montelius Festschrift 1913, 122 ad.; A. Götze, ERL 3 (1925), 281; J. Filip, PA NŘ IV—V (1934—35), 109.

⁴⁰⁸ A. Götze, l. c.; J. I. Krupnov, l. c., 63; N. N. Pogrebova, l. c., 232; V. Šaldová, l. c., 88; J. Paulík, l. c., 110, pozn. č. 8.

⁴⁰⁹ N. N. Pogrebova, 232.

⁴¹⁰ F. Adámek, Hradisko, tab. 31:3, 38:6.

⁴¹¹ V. Podborský, Těšetice, tab. XIV:17.

⁴¹² Hradisko, tab. XCI:7.

⁴¹³ MM Brno, inv. č. AÚ 41 512-174/54.

⁴¹⁴ K. Willwonseder, WPZ 18 (1931), 127 ad., obr. 3.

Tyto předměty měly asi specifický magický význam; K. Willvonseder jim připisuje význam amuletů proti uhranutí.⁴¹⁵

Jehlancovité (hranolovité) podstavce. V sídlištním materiálu se velmi často objeví různé tvary hliněných podstavců s příčným otvorem v horní části. Zpravidla jde o tvary jehlancovité se širokou rovnou základnou a malým temenem, objeví se též stojany podoby komolého kužele, případně tvary hranolovité (tab. XX). Vedle tvarů běžných velikostí se objeví i malé až miniaturní jehlany, které sotva mohly mít účel praktický. Výklad funkce popsanych jehlanů není opět jednoznačný; sloužily buď jako podstavce k rožni, nebo jako držadla cívek při navíjení nití, event. i jako závaží (tvary s rovnou základnou a horním směrem vydřeným otvorem). Rozhodnout o skutečném jejich účelu je možno pouze na základě konkrétní nálezové situace. Unikátním případem je série podstavců z objektu č. 3 z Prosiměřic (tab. XX:10,12—15), kde byla většina kusů ještě nevypálených, ojedinele však i kusy do červena již tvrdě vypálené. Předměty byly nalezeny naskládány na sobě, snad připraveny teprve ke skutečnému použití; objevilo se mezi nimi i podélné závaží s oblymi základnami (tab. XX:10), které lze nejspíše pokládat za zátěž osnovy tkalcovského stavu. Není vyloučeno, že tu máme před sebou soubor předmětů, sloužících tkalcovství způsobem, jak naznačil M. Kimakowicz-Winnicki⁴¹⁶ a po něm na základě unikátní nálezové situace v Oberleisu E. Nischer-Falkenhof a H. Mitscha-Märheim.⁴¹⁷ Šlo by tu tedy o navíjecí soupravu nití. Jindy jsou homolovité hliněné podstavce považovány za závaží k osnově tkalcovského stavu bez ohledu na jejich tvar.⁴¹⁸ Existují však též doklady, kdy jehlancovité podstavce byly nalezeny u ohniště⁴¹⁹ a sloužily tudíž u rožně. Tomu by nasvědčovala v četných případech i výzdoba kříže na temenech, tedy atribut, uváděný v souvislost s kultem ohně.⁴²⁰ Některé prosiměřické exempláře měly kromě znaku kříže i výzdobu soustav vtačených koleček na temeni i na přední straně těla. Závaží ze Střelic (tab. XX:11) má na temeni ornament kříže provedený hrubým ozubeným kolečkem.

Hliněné kruhy. O hliněných kruzích — běžných sídlištních nálezech — uvažoval podrobně F. C. Friedrich,⁴²¹ došedší k interpretaci zátěží rybářských sítí; pouze větší ploché kruhy mohly být v jeho pojetí podložkami pod nádoby. Tomu svědčí i většinou silné vypálení těchto kruhů. Na jihomoravských sídlištních se hliněné kruhy objevily dosud téměř výhradně v souvislosti se stupněm HB (Brno-Obřany, Křepice⁴²²).

Přesleny. Přesleny se objevují na sídlištních běžně, na mnohých hrazených polohách často masově (Jaroměřice, Křenovice, Křepice, Brno-Obřany); typologicky jich však naprosto nelze využít, spíše je možno v nich vidět doklad intenzivnější tkalcovské produkce na té které lokalitě. Zdá se však, že některé drobné, zvláštěm

⁴¹⁵ *Týž*, I. c., 128.

⁴¹⁶ *M. Kimakowicz-Winnicki*, *Mannus-Bibl.* 2 (1930), 43 ad., obr. 70, 71.

⁴¹⁷ *WPZ* 22 (1935), 89—90, obr. 8, 9.

⁴¹⁸ *B. Dubský*, *PA XLVII-1* (1956), 42, obr. 1.

⁴¹⁹ *J. Paulík*, *S1Arch III* (1955), 138; *týž*, *Život a umenie doby železnej na Slovensku*, Bratislava 1962, 83.

⁴²⁰ *Viz pozn. č. 394.*

⁴²¹ *PA XLVII-1* (1956), 34, obr. 10.

⁴²² *F. Adámek*, *Hradisko*, tab. 66; *MM Brno*, nein v.

způsobem zdobené přesleny mohly sloužit i jako korále, příp. amulety. Zde mám na mysli zejména tvar zdobený svastikou,⁴²³ nebo jemný přeslínek s vřířivou výzdobou (obr. 23:4), či s výzdobou motivu pochodně (obr. 23:14). — Typicky halštatské přesleny jsou na povrchu většinou černě vyhlazeny nebo i vyleštěny tuhou a nesou výzdobu, jež je odvozena od keramické ornamentace: spodní (řídčeji i horní) části přeslenů nesou výzdobu klikatek, několikanásobných V-motivů či šrafovaných trojúhelníků vymezujících často hvězdicový negativ (obr. 32:3). Rytá výzdoba je lemována na zvláště dokonalých exemplářích liniemi rýžek, objevila se i kanelace, záseky, zářezy a vroubky na lomech apod. (srov. výběr přeslenů na jednotlivých tabulkách). Tvarově mají absolutní převahu přesleny dvojkonické. s ostrým i zaobleným lomem, nízké varianty s rozšířenou výdutí, tvary s vyšším horním kónusem a nízkým spodkem, někdy i s důlky po obvodu výdutě; tyto typy mají pravidelně dovnitř vklenutou základnu. Jiné jsou hruškovité, či lahvovité, kónické s vyššími oblými stěnami i nízké sploštělé, vyskytnou se i tvary kulovité, válcovité, diskovité, vejčité, terčovitě a posléze s vykrajovanou základnou.

V souvislosti s přesleny chci zmínit zvláštní hliněné zátkovité předměty (obr. 11:4—6), známé zatím jen z obřanského Hradiska a pak hliněné cívky (obr. 32:2), jakož i kolečka vysekaná ze střepů nádob — s otvorem uprostřed i bez otvoru (obr. 32:15,55; 36:4—6), považované obyčejně za dětské hračky.

Pintadera. Hliněný kolek-pečetidlo z Náporek u Oslavan (obr. 32:9; tab. XIX:16) představuje zatím unikátní doklad jihovýchodního vlivu v jihomoravském pozdním halštatu. Prvně na tento předmět upozornil J. Knies,⁴²⁴ nověji o něm v souvislosti se skýtskými památkami na Moravě pojednal J. Skutil.⁴²⁵ Oslavanská pintadera odpovídá svým charakterem (výzdobné prvky meandroidů a uvolněných trojúhelníků) tzv. skýtským kolkům, jimž věnoval posledně u nás pozornost B. Novotný,⁴²⁶ jenž také shrnul dosavadní výklady používání těchto zvláštních předmětů (kolky na tištění látky, na značkování dobytka atd.).

Ojedinelé předměty. V mase halštatského sídlištního materiálu lze nalézt např. ještě drobné hliněné lžice (tab. XIX:14,15), tenké hliněné terčíky (obr. 34:10), hliněné kuličky, zlomky hliněných kroužků (snad napodobenin lignitových náramků, známých v západním halštatu⁴²⁷), miniaturní pokličku (tab. XIX:18) atd.

⁴²³ *Týž*, 1. c., tab. 34:1.

⁴²⁴ *J. Knies*, ČVMSO 10 (1893), obr. 25.

⁴²⁵ *J. Skutil*, VVM 12 (1957), 120 s obr.

⁴²⁶ *B. Novotný*, AR 7 (1955), 460 ad., obr. 205.

⁴²⁷ *G. Kossack*, Südbayern I, 70.

Südmährische hallstattzeitliche Siedlungen

Der Aufsatz Südmährische hallstattzeitliche Siedlungen ist der erste Teil einer umfassenden Arbeit, in der der Autor sämtliches Siedlungsmaterial der Stufen HB — HD/LA aus Südmähren (die sog. Podoler- und Horakover Kultur) bearbeitete.

In der Einleitung wird die Geschichte der Erforschung der südmährischen Hallstattzeit zusammengefasst und der Fundkataster der Siedlungen nach den einzelnen Stufen rekonstruiert: aus der HB-Stufe sind 52 Siedlungen evidiert, die ältere Horakover Stufe ist bisher nur vereinzelt vertreten, aus der mittleren Stufe sind 40, und aus der späten Horakover Stufe 50 Siedlungen bekannt. Die Podoler, und vor allem die Horakover Siedlungen sind in einem mässig welligen Terrain situiert (Kreise von Znojmo, Moravský Krumlov und Brno); ausgesprochene Tiefländer (der Unterstrom des Flusses Dyje) wurden nicht besiedelt. In der späten Horakover Stufe ist es eine Verschiebung der Ansiedlungen nach der nordwestlichen Peripherie des ehemaligen Katasters (nach den Ausläufern des Böhmischo-mährischen Höhenzuges) zu bemerken. Im Vergleich mit dem Kataster der keltischen Friedhöfe drängt sich der Gedanke auf, dass die hallstattische Menschheit vor der keltischen Macht nach der Peripherie des Katasters auswich.

Im Terrain kann man 3 Typen hallstattzeitlicher Siedlungen unterscheiden: Höhengiedlungen (Burgwälle), natürliche (offene) Siedlungen und Höhlensiedlungen. Die letztgenannten Höhengiedlungen kommen in der Hallstattzeit eher nur ausnahmsweise (Versteck, Werkstätte, Kultstätte) vor. Mit den Höhengiedlungen befasst sich der Autor erschöpfend, sowohl vom Standpunkt der geomorphologischen Situation (Abb. 1—4, Taf. I), wie auch vom Standpunkt der Chronologie und des Bezuges zu den offenen Siedlungen; in dem Konskriptionsteil dieser Arbeit gibt der Autor eine Beschreibung einzelner Höhengiedlungen: aus diesem Verzeichnisse geht hervor, dass die Burgwälle besonders in der jüngeren Phase der Stufe HB und dann in der späten Horakover Stufe (HD/LA) besiedelt waren. In die Stufe HB gehören folgende Burgwälle (Abb. 3): Brankovice, Brno-Líšeň-Staré Zámky, Brno-Obřany, Křepice, Plaveč-Šance, Suchohrdly-Deblíněk, Suchohrdly-Starý Zámek, wahrscheinlich auch Kramolín, Mohelno und Znojmo-Hrad; in der Lage Znojmo-Hradiště wurde eine Grabstätte aus der HB-Stufe blossgelegt, eine Fortifikation dieser Lage ist aber älter (BD/HA₁?). In der HD/LA-Stufe wurden folgende Höhengiedlungen besiedelt (Abb. 4): Diváky, Jaroměřice nad Rokytinou, Jevišovice, Kněždub-Tvarožná Lhota-Šumárník, Křenovice, Oslavany-Náporky, Vedrovice-Mokry žleb, Vysočany-Paliardiho hradisko, weiter wahrscheinlich Borkovany I und II, Bosonohy und Zastávka u Brna. Auf der Lokalität Suchohrdly-Starý Zámek (Abb. 2) wurde in der HC-Stufe ein Fürstengrabhügel (Inventar: Abb. 21) erbaut! Die Burgwälle der HB-Stufe sind im ganzen ausgedehnter, in einigen Fällen sogar sehr ausgedehnt (Brno-Obřany: 42 ha; Plaveč-Šance: 39 ha) und zerfallen manchmal in Akropolis und Vorburg (Plaveč-Šance). Späthallstattische Burgwälle sind im Gegenteil kleinere Lagen bis Miniaturlagen (Diváky, Oslavany-Náporky, Vedrovice-Mokry žleb, Vysočany-Paliardiho hradisko); hier handelt es sich um keine Stamm-, Erzeugungs- oder Handelszentren, sondern wahrscheinlich um machtpolitisch-strategische Punkte, oder selbst um Wohnsitze der späthallstattischen Fürstenschicht. Eine Ausnahme bildet der Burgwall bei Jaroměřice nad Rokytinou (Taf. I:1): er ist verhältnismässig sehr geräumig (etwa 30 ha) und unter seinem Areal befinden sich ein paar gleichzeitige Siedlungen (Abb. 1) mit Spuren von Massenproduktion (Keramik, Knochen- und Geweihindustrie, Eisenindustrie). Die Art der Befestigung unserer Höhengiedlungen hängt meistens von den Naturbedingungen der bestimmten Lokalität ab. Vom Typus des Burgwalles vom Standpunkt des Grundrisses und der Disposition kann man nicht sprechen. Als Festungswerk diente vielfalls (Oslavany-Náporky, Vysočany-Paliardiho hradisko, Zastávka u Brna) bloss eine Verschalung des zugänglichen Terrains durch den Quergraben oder durch den Erdwall; es handelt sich hier um eine sehr alte Art der Fortifikationstechnik, die schon im Äneolithikum bekannt wurde; die typischen hallstattischen Schanzen wurden aus einer Steinmauer, die innen durch eine Holzkonstruktion befestigt wird, und aus einer Lehmpaufschüttung mit einer Holzpalisade aufgebaut. In den Schanzen wurden zweifellos Tore und Pförtchen konstruiert (z. B. Plaveč-Šance, SPFFBU E 13, 1968, 100 ff., Abb. 1, 2:R). Die hallstattzeitlichen Burgwälle sind eine Kulminationsstufe in der Entwicklung dieses Siedlungstypus in Südmähren, obwohl man nicht feststellen kann, dass die älteren vorgeschichtlichen Festungsprinzipie grundsätzlich überwunden worden wären.

Offene hallstattzeitliche Siedlungen sind grösstenteils auf den mässigen südlichen Abhängen über dem Wasserlaufe situiert. Als Beispiel dieser Lage kann die Siedlung in Těšetice-Vinohrady,³⁷ oder Tvořihráz (Taf. I:4) dienen. Die Těšeticer Ansiedlung stellt eine verhältnismässig kleine Siedlungseinheit (15—20 Grubenhäuser) vor. Viele Dörfer waren aber offenbar umfangreicher (40—50 Häuser). Unsere bisherigen Kenntnisse über die hallstattischen Siedlungsobjekte rühren aus den offenen Siedlungen her, weil die betreffenden Burgwälle fast nicht untersucht wurden.

Aus Südmähren ist nur ein Typ des Grubenhauses festgestellt; einen Typ des oberirdischen Pfostenhauses können wir nur — auf Grund von Analogien aus den Nachbarländern (Slowakei, Böhmen^{49, 51, 52, 63}) — voraussetzen. Ein Typ des Grubenhauses in der Hallstattzeit Mitteleuropas gestaltet sich aber zu einer Leitform (Gross-Weikersdorf,⁵⁴ Kbely u Prahy,⁶⁶ Tuhoměřice, Dobřičany,⁶⁴ Příšovice, ⁶⁵ Hrušov⁷⁰ usw.). Wohnungen vom unterirdischen oder halbunterirdischen Typ (Grubenhäuser) wurden bisher auf folgenden Horakover Siedlungen festgestellt: Bezkov, Brno-Královo Pole, Brno-Maloměřice, Brno-Rečkovice, Bulhary, Drysice, Kyjovice, Podivín, Prosiměřice, Skalnice, Smolín, Těšetice, Troubsko; wahrscheinlich existierten sie auch auf weiteren Lokalitäten. Nach dem Grundriss kann man eine ganze Reihe von Objekten identifizieren (Abb. 6—9); am häufigsten kommt der Grundriss eines Rechteckes mit abgerundeten Ecken vor (Abb. 7, Taf. II). Die Ausmasse sind grösser (5 × 7 m) bis kleinere (3 × 2,8 m), die Tiefe schwankt bis zu 1,50 m. Die Innenräume sind ausschliesslich ungliedert, oft kommen im Inneren Backofenreste, eventuell auch Feuerstätten vor. Sehr selten werden Pfostenlöcher oder andere Konstruktionselemente festgestellt.

Die offenen Siedlungen der Horakover Kultur waren meistens einfache Landwirtschafts- und Viehzuchteinheiten. Die Belege von den Erzeugungssiedlungen sind nur bescheiden: es handelt sich um Spuren von Eisenproduktion (Velatice,¹³⁹ Bezkov,¹⁴⁰ Plaveč¹⁴¹ und Brno-Obřany¹⁴³), Knochen- und Geweihindustrie (Jaroměřice, Střelice, Těšetice), Töpferhandwerk und vielleicht auch Textilindustrie.

Weiter bringt der Autor eine Analyse der materiellen Kultur der südmährischen hallstattzeitlichen Siedlungen. Die Stufe HB wird in Südmähren durch die Podoler Kultur repräsentiert; eine vorläufige Periodisierung dieser Kultur hat J. Řihovský skizziert;¹⁵⁷⁻¹⁵⁸ offen bleibt noch die Frage eines Stromes der schlesischen Kultur aus Mittelmähren nach dem Podoler Milieu¹⁵⁵⁻¹⁵⁶ und ein Übergang der Podoler zur Horakover Kultur. Auf Grund der Analyse der Podoler Siedlungskeramik (6 Grundtypen der Keramik, siehe Abb. 39) und der Bronzegegenstände datiert der Autor die Höhensiedlungen der Podoler Kultur insgesamt in die jüngere Phase der Stufe HB (HB₂₋₃) und stellt einen Anteil der Podoler Kultur bei der Entstehung der Horakover Kultur fest.

Die Horakover Keramik der älteren (HC₁) und der mittleren (HC₂—HD₁) Stufe hat 8 Grundtypen: Urne (14,90%), Schüssel mit gecknicktem Hals (14,93%), Schüssel mit eingezogenem Rand (27,37%), tellerförmige Schüssel (1,0%), Tasse (2,77%), Trichterrandgefäss (4,10%), fässchenförmiges Gefäss (11,47%), topfartiges Gefäss (17,90%), andere Typen (5,56%). Die Spätstufe bringt in der Keramik morphologische und technologische Veränderungen: einige keramische Typen (flaschenförmiges Gefäss, Situla) entstehen neu, weitere Typen (Trichterrandgefäss) verschwinden, es tritt Graphitkeramik (Taf. XVII) und stempelverzierte Keramik (Taf. XVI) auf den Plan. Am Ende der hallstattischen Entwicklung (Phase von Tvarožná, Abb. 39, 36) wird späthorakover Keramik ganz dem lateinischen Einfluss unterworfen (siehe die typologische Tafel, Abb. 39). Der Verzierung der Keramik wird eine graphische Übersicht gewidmet (Abb. 38).

Weiter analysiert der Autor andere Keramikgegenstände, bzw. tönerner Sonder- und Kultgegenstände: kreisförmige Untersätze (Abb. 32: 56, 57), herzförmige Hängescheibe (Taf. XVIII), sternförmige Hängegegenstände (Taf. XIX: 9—12), Rädchen mit Leitersprossen (Abb. 23:15), Swastik (Taf. XIX:17), Tonklappern (Taf. XIX: 5—8), mondformige Ständer — Feuerböcke (Abb. 11:8), pyramidenförmige Ständer (Taf. XX), Plastik (Taf. XIX: 1—4) usw.

Im zweiten Teil der Arbeit Südmährische hallstattzeitliche Siedlungen, der im nachfolgenden Band der SPFFBU erscheint, soll noch eine Analyse der Metallgegenstände, Geweih- und Knochenindustrie und Steingegenstände, dann eine relative Chronologie und ein Verzeichniss der südmährischen Siedlungen geboten werden.